

GÂNDIREA

ANUL XXII Nr. 6

IUNIE-IULIE 1943

S U M A R U L :

POETUL EROISMULUI

NICHIFOR CRAINIC: Poetul eroismului	297
ION PELLAT: Poesii	305
SABIN VELICAN: Frumoasele (II)	307
RADU GYR: Poesii	319
LUCIA MIHNEA: Povestea cu dragostea împăratului	322
GH. TULEȘ: Poesii	327
PETRU P. IONESCU: Metafizica ortodoxiei	329

IDEI, OAMENI, FAPTE

AL. GREGORIAN: Ce este Europa?	340
ST. ZISSULESCU: Al. Dima: Gândirea românească în estetică	348
EMILIAN VASILESCU: „Mângâierile filosofiei”	346

CRONICA LITERARĂ

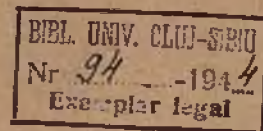
NICOLAE ROȘU: Emil Giurgiuca: Dincolo de pădure; Teodor Scarlat: Vatra magilor; B. Petriceicu- Hasdeu: Ioan Vodă cel Cumplit	348
PETRU P. IONESCU: Matei Alexandrescu: Opera poetică	355

CRONICA PLASTICĂ

V. BENEȘ: Intre spontaneitate și improvizație	357
---	-----

CRONICA MĂRUNTĂ

NICHIFOR CRAINIC: Răspuns de peste Dunăre; Arhi- tectura sacră	358
---	-----

E X E M P L A R U L 80 L E I

Hercule „strămoșul sportivilor
gravură de Giovanni Antonio de
Brescia (născut 1461, † ?)

și băutorii încercați își dau întotdeauna preferința unei
băuturi *naturale*, viguroase, preferând *calitatea* canti-
tății. Iată de ce sufragiile lor se tot îndreaptă către Mott
Nature, șampania celor cu lozinca „puțin, dar de mare
calitate“.

MOTT NATURE

MOTT NECTAR
MOTT MONOPOL
MOTT ONE L

MOTT EXTRA-DRY
MOTT 1914 DEMI-SEC
MOTT MUSCATEL

VINURI SAMPANII

GÂNDIREA

POETUL EROISMULUI

DE

NICHIFOR CRAINIC

In ziua de 9 Mai 1943, s'au împlinit 25 de ani de când George Coșbuc, marele poet al rasei noastre, a intrat în noaptea fără răsărit, în acest oraș copleșit de tristețe, care, vremelnic, nu mai era capitala țării. Academia Română, în a cărei menire intră și sarcina nobilă de-a înprospăta mereu legătura dintre ceea ce s'a creiat și ceea ce se creiază pentru sporul patrimoniului spiritual al neamului nostru, a găsit cu cale să se reculegă o clipă în amintirea scriitorului, care a onorat cu strălucirea geniului său acest divan de învățați și de plăsmuitori ai frumuseții. Evocarea din lumea duhurilor pure a unei personalități bogate ca George Coșbuc implică totdeodată scoaterea la iveală a acelei laturi din opera sa, care conglăsuiește mai direct și mai viu cu simțirea noastră, determinată de ritmul vremii în care trăim. Căci puterea de viață a unei opere literare se măsoară nu numai după valoarea oarecum absolută a expresiei artistice în care a fost îmbrăcată, dar și după gradul de înrudire a ei cu acel imponderabil în veșnică schimbare, care e starea noastră sufletească legată de moment. Sub raportul conglăsurii și afinităților, un scriitor oricât de mare, poate să fie astăzi inactual, iar mâine să ajungă din nou la ordinea zilei, rostindu-ne de dincolo de timp cuvinte rupte parcă din însăși conștiința noastră.

Ce soartă ciudată a avut George Coșbuc! Cântăreț al energiei naționale, cum l-a numit Nicolae Iorga, el a închis ochii într'o vreme de tragic zăngănit de arme ca să-l pomenim, după un sfert de veac, în zorul uriaș al celui de-al doilea războiu mondial. Țara lui ridicase atunci flamurile pentru descătușarea Ardealului. Țara lui luptă acum în stepele barbare din Răsărit cu ochii întorși către Amurg, acolo unde soarele însângerează încă munții Rodnei, de unde a descălecat odinioară poetul ca un alt Dragoș-Vodă, ctitor al unei împărății de ideală mândrețe. Și dacă a fost să adoarmă în zornăitul armelor și tot în zornăitul lor să-l pomenim, e parcă un făcut, fiindcă opera lui, ca a niciunui alt poet, răsună dela un capăt la altul de zalele și de scutirile eroilor. Am scris cu alt prilej că tematica stufoasă a poesiei lui George Coșbuc se poate rezuma în două cuvinte: *dragostea* „Idilelor“ și *eroismul* „Baladelor“. Cu dragostea începe viața și culminează în eroism. Dar dragostea cântată de el într'un mod ce-i aparține deapănarea ca o proprietate lirică netransmisibilă, își are în orice timp și în orice loc consonanța cu fiorul inimii omenești, în vreme ce timbrul simțirii noastre din clipa de față ne apropie dintr'odată de vigoarea epică a inspirației sale. Sub acest raport, el e cel mai actual dintre marii noștri poeți. Intre eroii baladelor și voi-

nicii cari poartă războiul există o afinitate de parcă poetul participă cu ai săi la epopeea zilelor noastre.

Scriitorii ardeleni se disting printr'o anumită tensiune etică a spiritului lor plâsmuitor. Fie prozatori, fie poeți, ei se simt, gândesc și creează în comunitatea națională, care le servește ca material artistic, dar și ca scop al literaturii. Asprele condiții milenare ale vieții de peste munte, vecinătatea unor popoare străine și dușmănoase, constrângerile și prigoanele de tot felul, de pretutindeni și de totdeauna au apăsător asupra sufletului ardelenesc, dar în loc să-l strivească, l-au îndârjit, l-au înviforat și l-au contopit într'un bloc de solidaritate masivă, capabil să înfrunte toate uraganele lumii. Filosoful poet J. M. Guyau voind să dea un simbol al solidarității umane în suferință, cântă în versuri neuitate floarea de agavealoe, ale cărei frunze țepoase cresc la început lipite una de alta încât ghimpia fiecareia străpung carnea vecinei; mai târziu, când foile se respiră libere în aer, toate poartă până la moarte cicatricile pătrunderilor din vremea creșterii, ca un semn al soartei împărțite în comun. Se poate spune că în substanța fiecărui suflet ardelenesc există o asemenea cicatrice a suferinței istorice, localizată de năvalnica vigoare a rasei, de vitalitatea densă a poporului acestuia, care niciodată n'a voit să se dea biruit și care nici de acum încolo n'are să se dea, oricât de haină ar fi silnicia turanică. Scriitorii ardeleni poartă în inimă stigmatul neamului lor, dar și vigoarea pietroasă a voinței lui de viață, care îi împiedecă să transforme compătimirea națională în viziune pesimistă sau în elegie bocitoare. Tensiunea etică de care vorbim, și care e nervul creației lor, stă tocmai în reacțiunea hotărâtă împotriva unei netrebnice soarte istorice, a cărei strămtorare trebuie sfărâmată. Nu s'a născut încă durere și casnă, care să doboare sufletul ardelenesc. De aceea scrisul lui Ion Slavici e străbătut de un duh constructiv, al lui Ion Agârbiceanu de o profundă seriozitate morală, al lui Liviu Rebreanu de o energie oțărâtă pe colțuri de stânci. De aceea poezia unui Octavian Goga gâlgăie de revoltă, îngânată de ecoul spart al versului lui Aron Cotruș. Dacă Lucian Blaga face excepție, e pentru că s'a desvoltat în spiritul liber al Țării libere. Scriitorii aceștia însă, n'au timp și înclinare să se contemple pe ei înșiși în oglinda imaginației literare; viața neamului lor, cu durerile și aspirațiile ei, îi smulge în vâlmășag ca în vârtejul unei furtuni. Uneori glasul lor pare că e furtuna însăși, în care freamătă o întreagă pădure nenumărată.

George Coșbuc e cel mai complex din această pleiadă, care încarnează în formele artei spiritul autohton al Ardealului. Toți au comună cu el receptivitatea afectivă a realității din afară, acea inimă larg deschisă către neam, care face din eul artistic o pâlnie de primire și un crater de răbufnire a suflului colectiv. Dar poezia lui George Coșbuc nu e numai un glas rezumativ al durerii sau al nădejdelor naționale, ci o întreagă orchestră, în care sufletul românesc își cântă pe toate tonurile și nuanțele melodiile feluritelor lui înfățișări. E plâns destul în această orchestră, dar e și un triumfal hohot de râs, care acoperă sunetul elegiac. E glumă și seriozitate; e gingășie și asprime; e uneori ușurătate, dacă voiți; dar toate aceste moduri de a cânta viața se contopesc în cele din urmă în ansamblul unei tonalități majore, care crește în exuberanță eruptivă și culminează în proclamația dreptului și datoriei de a trăi până la limita extremă a eroismului.

În viziunea — vitalistă i-am putea zice — în viziunea poetică a lui George Coșbuc, eroismul e descărcarea ultimă, explosivă, a prea-plinului existenței, sporit mereu de pasiuni ca dragostea și ura, până la acest desnodământ final, care dă cununa vredniciei omului în lume. Tensiunea etică a voinței de afirmare, care la ceilalți scri-

itori ardeleni pricinuește reacțiuni mai directe și mai specific locale, are la George Coșbuc un efect indirect, întrucât sensibilitatea poetului în atingere cu condiția politică a nației sale oprimate răsuflă mai departe și mai sus, în viziunea eroismului ca atare, eliberat de funcția locală imediată, la care l-ar obliga comandamentul național. Să ne lămurim. Octavian Goga, bunăoară, trăiește din plin suferința poporului de peste munți, o găsește inacceptabilă, și revolta sa de prooroc al răzbunării se revarsă direct în versuri tumultuoase și îmbrâncitoare la luptă. El e „poetul pătimirii noastre“ în sensul că e vestitorul răzbunării ce trebuie să vină. Cântecul său devine astfel funcția nemijlocită a unei stări sufletești colective, legate de momentul istoric, și reprezintă un stadiu prim al tensiunii etice. George Coșbuc alunecă repede peste acest stadiu și, dincolo de nedreptățile și pătimirea neamului său, suprapune marea vedenie a unei lumi eroice și biruitoare, care nu e altceva decât imaginea ideală a ceea ce trebuie să ajungă acest neam. Dacă Goga îl vede pătimind în prezent, Coșbuc îl întrevede triumfând în viitor. Revolta și setea de răzbunare, care sunt faze pregătitoare ale eroismului, ridicate pe primul plan în poezia lui Goga, la Coșbuc alcătuiesc zăcământul subconștient, nemărturisit dar presupus, al exuberanței eroice în care culminează viziunea sa poetică, populând cerul speranțelor românești cu superbe icoane de vitejie.

Sunt cu deosebire două lucruri, ce îndreptățesc această interpretare. Unul e însăși mărturisirea marelui poet, care se socotește suflet în sufletul neamului, nerămânându-i nimic străin din bucuriile și amarurile obștești; iar al doilea e credința pe care o pune în moștenitorul de atunci al Tronului că el va fi sortit să fie liberatorul Ardealului. (Poesia „Spadă și Corăbii“). În concepția tradițională a poporului român, monarhul e simbolul idealului și al eroismului național. Și pentru poezii ardeleni, soli ai unei părți din neamul nostru, căreia soarta îi refuza încă accesul la monarhia națională, e cu totul caracteristică această orientare pasionată spre Tronul țării libere, dela care trebuia să vină gestul hotărâtor al libertății. Pe când dincoace de munte poezii ca Alexandru Vlahuță își îngăduiau licența muștrării față de Suveran, la cântăreții de dincolo se observă, dimpotrivă, un adevărat cult pentru Dinastia noastră. Octavian Goga venerează pe Carmen Sylva în strofe ce răsfrâng nădejdea unui întreg popor, orfan de mamă regală. St. O. Iosif imploră pe Prințul de Coroană: „Recucerește-ne Ardealul!“ Regele Carol I. cu faptele sale războinice, e cântat într-o carte întregă de George Coșbuc. Dacă în genere vorbind, românismul nu se poate concepe fără monarhie, numai din inima unui neam pentru care ea nu era decât un vis de veacuri se puteau ridica efluviile fierbinți de iubire, mărturisite de acești poeți. În spada Regelui dela București ei vedeau fulgerul răzbunării, tot așa cum îl văd și astăzi oamenii din munții unde a copilărit Coșbuc sau de pe culmea unde doarme somn amarnic Octavian Goga. E aici o lege psihologică a contrastelor, aceeași pe care o găsim lucrând în pasiunea poetului baladelor pentru eroi. Căci numai un neam viguros, căruia soarta i-a interzis o mie de ani eroismul, e capabil să conceapă viața la extrema limită a sacrificiului vitejesc.

Astfel, la George Coșbuc sentimentul monarhic-eroic, pe care mai târziu avea să-l glorifice, în „Cântece de Vitejie“, pe un ton oarecum oficial și cu vădită intenție educativă, își are obârșia în comunitatea primordială cu sufletul ardelenesc. Folklorul nostru e plin de împărați, de crai și de prinți, de împărătese, de crăiese și de prințese, figuri pe care imaginația populară le amestecă la olaltă cu semizeii, cu monștrii uriași și cu zânele. Basmul e o confluență de omenesc și de supraomenesc, cu tendința susținută de a ridica figura umană dincolo de marginile vieții normale, în zona mitologică, de unde ea reapare cu fața transfigurată și investită cu puteri fantastice. Va fi, credem,

în această năzuință spre transfigurare, caracteristică de altfel tuturor plâsmuirilor de geniu, o manifestare a însăși structurii sufletului nemuritor, care, peste contingentele vremelnice ale realității pământești, își creiază o altă lume, un alt tărâm, mai pe po-triva naturii lui spirituale. Marile realizări artistice, fie folklorice, fie culte, se apropie atât de mult de vecinătatea cerului creștin, fiindcă au la temelie aceeași credință și aceeași aspirație spre nemurirea de dincolo de viață și de moarte. Dar afară de această trăsătură fundamentală a sufletului omenesc, prezența în basm a figurilor monar-hice și eroice răspunde unui postulat artistic al selecțiunii. Împăratul, craiul, prințul, sunt supremele măsuri ale frumuseții, ale puterniciei și ale strălucirii pământești, în-conjurate de o maiestate oarecum divină. La un popor jinduit de suveranitate națio-nală, basmul cu împărați suplinește pe plan artistic realitatea politică și satisface mă-car imaginativ instinctul monarhic și eroic, acea bucurie de a ne ști subordonați și comandați de unul singur, care întrupează puterea și voința noastră, simbol viu al unității și al aspirațiilor unanime, fiind al nostru și totuși mai presus de noi. Spiritul ingenios al celui care a fost Nicolae Iorga vedea în monarhismul folkloric al poporului nostru augustele reminiscențe ale strălucirii romane, care, odată căzute la fundul me-moriei istorice, hrănesc conștiința noastră de rasă imperială, de „neam împărătesc“, cum ar zice Octavian Goga.

În ordinea cronologică a creațiilor lui George Coșbuc, sentimentul monarhic și eroic îmbracă mai întâiu forma mitologică, se încarnează apoi în multiple evocări is-torice, ca în cele din urmă să se oprească la cultul dinastiei actuale, despre care am pomenit.

Poetul ridicat dintre țărani cântă dela început ca un rapsod popular. Instinctul artistic îl duce deadreptul în basm. În lungile sale versificații inițiale, ce n'au fost încă adunate în volum, reapar figurile mitologice sosite din țara poveștilor. Din această substanță folklorică, geniuul său modelează apoi acele minuni ale poeziei românești, care sunt „Nunta Zamfirei“, „Crăiasa Zânelor“ și „Moartea lui Fulger“. Sunt plăs-muiri care, ca să zicem așa, mângâie visul monarhic și eroic ardelenesc. Să observăm că aceste fastuoase alaiuri de chipuri împărătești, măcar că se scaldă în aburul auriu al basmului, nu sunt deloc străine de viața populară. Dimpotrivă, împărații seamănă cu bătrânii sfătoși ai satului, prinții sunt voinici de codru, iar Zamfira e sora sfielnică a subțiricăi din vecini. Nu e vorba aici de travestiri convenționale ca pe scena tea-trului, ci de o creștere organică din real în ideal, de o transfigurare în a cărei lumină superioară recunoști trăsăturile lumii de jos. Homer a transpus în Olimp poporul elen. Richard Wagner a coborât zeii Walhalei în poporul german. Ți trebuie într'adevăr o artă de puteri geniale ca să te miști deopotrivă pe cele două tărâmurii, al vieții și al fantasiei, zămisbind figuri cu obrazul în cer și talpa pe pământ, fără să pară construcții de carnaval. Geniuul lui George Coșbuc nu se verifică numai în felul unic de a cânta meandrele capricioase ale dragostei rustice, dar mai ales în această piatră de încercare dela intersecția celor două ordine de existență, făurind din vis mitologic trup aevea și din trup aevea vis, și sublimizând un popor de țărani până la statura gigantică a semizeilor. Ce e „Nunta Zamfirii“ decât un eveniment din viața rustică, desfășurat după datina strămoșească, dar crescut în dimensiunile imense ale basmului? Ce e „Crăiasa Zânelor“ decât un viclesug de flăcău isteț care își răpește iubita, dar pe care poetul îl învăluie în aura unui mit fermecător? Și ce e „Moartea lui Fulger“, eroul împărătesc, decât o înmormântare după tipicul bisericii, unde iluzia mitologică se îmbină magistral cu credința creștină în viața de dincolo? Ideea monarhică, parte integrantă din povestea originii noastre împărătești, Coșbuc o trece prin flacăra ge-

niului și o dilată în vedenia magnifică a unei lumi, ce plutește strălucitoare peste mizeria momentului, icoană anticipată a destinului acestui neam. Dedesubtul acestor plăsmuiri de artă, nu e greu să ghicim tensiunea etică a unei mari voinți de depășire a ceea ce suntem spre ceea ce trebuie să fim. Prin vraja cuvintelor, George Coșbuc proiectează un popor de stăpâniți într'un popor de stăpâni, și chiar dacă el n'ar fi individualizat eroismul în marii atleți ai istoriei naționale, aceasta ar fi deajuns ca să vedem în opera lui o concepție eroică a vieții.

Să trecem acum din basm în istorie.

Vecin cu evlavia e sentimentul ce leagă pe poeții noștri de trecut. El e sacrul mausoleu al gloriei, unde odihnesc martirii și eroii. Mișcarea romantică însă, multumită căreia istoria intră în poesia românească, vede la început numai ruine sublunare, ce slujesc ca pretext și cadru pustiu pentru lamentații dezolante sau episoade de măreție reliefate în contrast cu prezentul vrednic de mușcătura satirei. Lui Grigore Alexandrescu Mircea i se năzare în chip de fantomă. D. Bolintineanu versifică la îndemâna tuturor pagini din cronici, îndeplinind la vremea sa un rol epocal în educarea sentimentului național. Eminescu, adâncit ca nimeni altul în umbra veacurilor, — poate numai M. Sadoveanu îl egalează în acest cult strămoșesc, — folosește istoria numai de câteva ori în poezie, glorificând pe Mircea în pagini dumnezeiești, invocând pe Tepeș și pe Ștefan Vodă împotriva veneticilor și a contimporanilor nedemni de culmile trecutului. Războiul dela 1877, petrecut sub ochii săi, n'a lăsat un singur vers în opera celui mai mare poet al nostru. Vasile Alecsandri, în schimb, îl descrie sub toate fețele, iar legendele istorice găesc într'însul un maestru, care le ridică alături de *Pasteluri*. George Coșbuc are un fel al său de a cânta istoria. El nu plânge pe ruine, nu se entuziasmează în ode discursive și nici nu vrea să strivească pe contemporani, prăvălind asupra lor piscurile trecutului. El taie bucăți vii din istorie și ni le înfățișează sângerând de sacrificiu sau vibrând de energie voinicească. Acelaș realism fantastic, pe care l-am întâlnit în tratarea strofei mitologice, îl regăsim în baladele unde se concentrează dramele veacurilor. Eroii istoriei, deveniți eroii acestor balade, sunt oameni în carne și oase, încordați în pasiuni și în acțiuni extreme, din care ies biruitori sau zdrobiți. Nici ei nici poetul nu ne vorbesc de dragostea de țară și de neam, dar din tot vârtejul, care-i înlănțuie și-i absoarbe, înțelegem că numai despre aceasta e vorba. Iată-l pe uriașul Moldovei în superba baladă „*Voichita lui Ștefan*“. Se întoarce furios din lupta cu socrul său Radu cel Frumos, pe care l-a biruit. Doamna, cu sufletul sfâșiat de iubirea pentru tată și pentru soț, îl așteaptă sfioasă în prag. Iute la mânie, cum zice cronicarul sau pripit, cum zice Coșbuc, e deajuns s'o vadă, și o grindină de cuvinte aspre îi asvârle în inimă, de parcă ea ar fi vinovată că voievozii nu se 'nțeleg. A spus și și-a descărcat necazul. Dar acum, rămas singur în iatac, și potolit, își aduce aminte că pe Doamna a jicnit-o și pe Doamna o iubește. Sfârșitul baladei e pe cât de neașteptat, pe atât de omenesc : îngropându-și în coif obrazul, Ștefan Vodă plânge de părere de rău. Atâtea conflicte și mișcări sufletești, simplificând o dramă complicată și grea în sobrietatea a 11 strofe, fac din această baladă o capodoperă. E vorba în ea de Moldova și de eroism ? Nu. Și totuși furia deslănțuită a Domnului vine din patima pentru Moldova lui amenințată de Radu cel Frumos. Din câteva amănunte firea cu multe lăcrițe a voievodului crește întregă. Iar nota finală cu lacrimile îngropate în coif dă acestui plâns omenesc nu știu ce măreție deosebită : nu e un simplu om care plânge, ci un erou, ca odinioară vajnicul Achile retras în cort. Dacă am analiza balada, am descoperi că ea conține elemente ce ni-l apropie pe erou și elemente ce ni-l depărtează. Plânsul bunăoară poate fi și al nostru, dar coiful războinic e numai al lui Ștefan cel Mare, Domnul Moldovei.

„Paşa Hassan“ e un moment culminant al bătăliei dela Călugăreni. Nimic nu ne spune poetul despre această luptă, care e o faimă a vitejiei românești. Vedem numai scena hotărâtoare, când Vodă fugărește în galop nebun pe Turcul îngrozit, cum ai zări la orizont numai vârful unor copaci, a căror coroană uriașă e ascunsă în vale. Ce aproape ni-l aduce pe Mihai, când din iureșul goanei își vestește dușmanul, printr'o glumă de stil haiducesc, că vrea să-l ucidă :

*„Stai, pașă o vorbă de-aproape să-ți spun
Că nu te-am găsit nicăierea!”*

Dar la ce distanță amețitoare îl ridică dintr'odată când, după ce l-am auzit, îl și vedem în falnica hiperbolă:

*„Sălbatecul Vodă e 'n zale și 'n fier
Și zalele-i zuruie crunte,
Gigantică poart'o cupolă pe frunte
Și vorba-i e tunet, răsuflatul ger
Iar barda din stânga-i ajunge la cer,
Și Vodă-i un munte !“*

Apropiindu-i și depărtându-i în acelaș timp, prin note realiste și generale, care ni-i fac familiari, și prin semne specifice sau fantastice, care-i ridică dincolo de noi, George Coșbuc dă eroilor săi staturi supraomenești, fără să jicnească întru nimic simțul naturaleții. Aceeași tensiune creatoare, care a ridicat realitatea rustică în basm, transfigurează acum istoria în simboluri eroice, pentru a plăsmui spiritului etnic icoana măririi, la care trebuie să se ridice.

Afară de acest procedeu, arta lui epică știe o sumă de taine literare pentru a ne înfățișa eroismul în gigantica lui nuditate, fără mantia vorbelor declamatorii, obișnuite la alți poeți. Eroismul coșbucian crește din însăși acțiunea dramatică scrisă în balade, cu o intensitate în care se descarcă parcă iuțelile și mugetele vijeliei. Tropotul cailor, coamele plesnind în vânt, zornetul zalelor, ploaia de vorbe la indicativul prezent, toate acestea adaugă la sugerarea bărbăției deslănțuite. Deseori, în locul oricărei declamații, intervine gluma, floare de spumă peste vânzolirea gravă a dramelor, semn de sănătate, de puternicie și de sânge rece în fierbințeala luptei. Ea culminează în poemul „Cetatea Neamțului“, unde cei câțiva plăeși, cari au apărat-o de asediul lui Sobiesky, îl fac ridicol pe trufașul rege polon prin flegma și prin modestia lor mucalită. Precum sfinții rămân sfinți întrucât nu se împăunează cu sfințenia, vitejii lui Coșbuc rămân eroi întrucât nu se laudă cu isprăvile lor. Plăeșii din Cetatea Neamțului sunt așa de simpli și într'atât se micșorează prin glumele lor încât lui Sobiesky nici nu-i vine să creadă că aceștia sunt vitejii, cari i-au ținut armata în loc. E în acest poem un autentic și cuceritor humor țărănesc, care, prin situația în care e încadrat, capătă prestigiu de humor eroic. Tot așa există un humor sacru la o categorie de sfinți, cari fac din glumă și din ironia de sine pavăza împotriva trufiei. Mi se pare că acest humor e profund caracteristic pentru psihologia poporului nostru, care, în comparație cu alte neamuri, nu se înfumurează în fața lumii cu marile sale contribuții aduse într'adevăr vieții istorice, socotindu-le lucruri firești și dela sine înțelese. Modestia e semnul unei considerabile tării sufletești, pe când lăudăroșenia e semn că tu însuți ai rămas surprins și te minunezi de lucruri pe care nu te-ai crezut în stare să le faci. Gluma vitejească, această floare a reginei crescută pe stânca bărbăției, șade cu atât mai fru-

mos pe buzele eroilor cu cât e spusă în fața morții. „Decebal către popor“ îi face elogiul în clipa cea mai tragică a luptei, când nici zeii n'ar mai putea stăvili năvala Romanilor :

*„Iar a tăcea și lașii știu.
Toți morții tac. Dar cine-i viu
Să râdă! Bunii râd și cad!
Să râdem dar, viteaz răsad,
Să fie-un hohotit și-un chiu
Din ceruri până 'n iad!*

Eu nu cunosc un alt poet în lumea largă, care să se fi ridicat la acest fel de-a concepe eroismul ca George Coșbuc. El știe ca și noi că toți suntem datori cu o moarte; dar nu-l interesează moartea de rând, fatalitate pe care nimeni n'o poate ocoli. Așa moare lașitatea și trădarea, care pentru Coșbuc sunt otrava eroismului. Dacă e vorba să murim, există un singur mod frumos, acela de a te năruți în splendoarea sacrificiului pentru neamul tău. Precum nu se poate imagina un martiraj fără temelia morală a credinței, nu se poate imagina un eroism fără sentimentul sacrificiului. Erou e acela care, din plinătatea vieții, își dăruie moartea pentru rodirea mai departe a existenței naționale. În fața morții, martirii cântă laude cerului, care-i va primi în fericirea veșnică. Eroii lui Coșbuc râd din plinătatea conștiinței că sacrificiul lor e onoarea și fericirea țării. Tăria supraomenească, ce-i face pe unii să cânte, pe ceilalți să râdă, o dă legământul moral cu ceva mai mare decât ei, care merită ofranda ultimă a vieții: — moartea! Nu există martiri decât în comunitatea Bisericii și nu există eroi decât în comunitatea Patriei.

Fără îndoială, istoria românească e bogată nu numai în eroi, dar și în martiri. Și dacă George Coșbuc trece peste cei din urmă fără să-i amintească măcar, o face poate cu gândul că evocarea martirajului național n'ar avea forța propulsivă spre a stârni conștiința dinamică a neamului. Cel mai adânc creștin dintre poeții noștri însă se oprește cu admirație asupra martirilor Bisericii, pe care îi preamărește în balada „Minciuna Creștinilor“. Ei stau gloată în fața proconsulului Antonin, care nu înțelege nimic din focul sacru al noii credințe. Ucigând pe câțiva dintre ei, el socotește că gloata se va îngrozi și se va lepăda de Hristos. Dar când vede că efectul e tocmai dimpotrivă și că oamenii aceștia iluminați se îmbulzesc val după val în moarte, e nevoit să constate cu nedumerire de păgân că

*„pedeapsa cea mai grea
E pentru ei nimica toată!”*

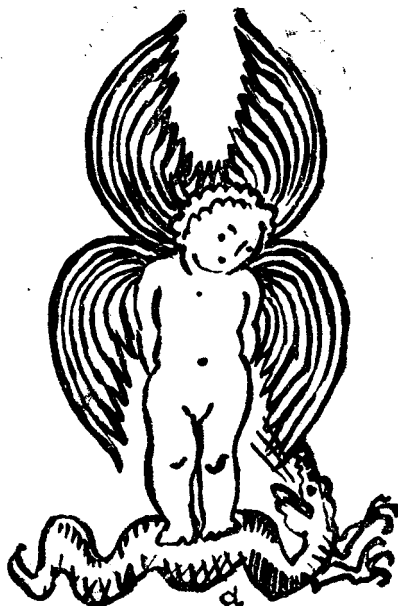
Dacă acești creștini ar fi fost eroi și nu martiri, George Coșbuc i-ar fi înfățișat cu totul altfel. I-am fi văzut aruncându-se într'o vijelioasă și nimicitoare ciocnire cu armata romană. Așa cum îi descrie însă, poetul ne face să înțelegem că una e martirajul și altceva eroismul. Eroismul e un clocot de energie aprins de voința de a nimici o altă forță, vrăjmașă Patriei. Esența lui e de-o îndoită natură: e tăria morală a încrederii în biruință și forță fizică a bărbăției, dinamică și agresivă, capabilă s'o smulgă cu orice preț. În martiraj, forța fizică dispare cu totul prin renunțarea la ea, prin voința supraomenească de a ține-o interzice; ceea ce predomină e numai puterea morală înmiiată de flacăra credinței. Dacă eroismul e agresiv, martirajul e pasiv. Unul atacă, cellalt îndură. Sublimitatea Mântuitorului în jertfa morții e că n'a pus în mișcare nicio forță pământească sau cerească spre a se apăra. Sublimitatea eroismului istoric

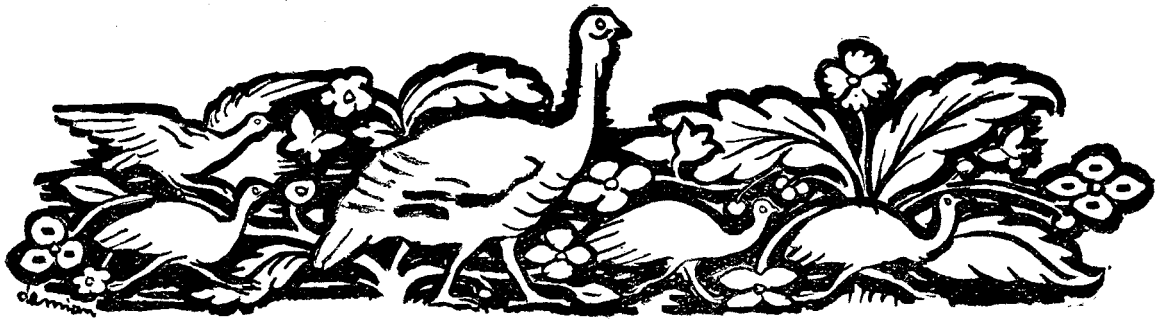
e ridicarea tuturor forțelor unui popor în apărarea dreptului la viață al neamului. Eroismul e omenesc; martirajul e dumnezeesc. Iată motivul pentru care George Coșbuc le cântă pe planuri deosebite! El știe perfect că, pentru noi, Români, apărarea ființei naționale e tot una cu apărarea credinței. Și un suprem omagiu i se cuvine că n'a făcut niciun fel de separatism determinat de confesiunea sa greco-catolică, atunci când a cântat războaiele României pentru Patrie și pentru Dumnezeu. Dar pentru el, care e profund creștin, apărarea credinței cu spada nu însemnează martiraj, ci eroism. Dacă ar trăi azi și s'ar lăsa cutremurat de marea epopee ce se desfășoară în Răsărit, el n'ar cânta pe vitejii cari mor cu ochii spre cerul lui Dumnezeu, ca pe niște martiri, ci ca pe niște eroi ai neamului și ai Bisericii.

În viziunea sa epică asupra istoriei, George Coșbuc zărește de pretutindeni pânda morții vrăjmașe la hotarele acestui neam: moartea maghiară în „Gelu“ și în „Carol Robert“, moartea leșească la „Cetatea Neamțului“, moartea cazacă în „Ghiaura“, și în mii de chipuri moartea turcească. De când dănuim pe-acest pământ, un rânjet sinistru se-aține la marginile lui. Dar ceea ce îl vrăjește pe poet și-i îmbrânțește inima să tresalte în ritm de epopee e cumpăna sufletească a neamului românesc, neclintită în viforul primejdiilor și e hohotul acesta uriaș al eroilor, voioși că pot da piept cu moartea pentru hotare și pentru lege. Nimeni nu se îngrozește și nimeni nu blestemă războiul în poezia sa, ci îl primește ca pe un crâncen bold al soartei către moarte și viață. Dacă ar fi să desfacem o înțelepciune a baladelor, ea n'ar fi alta decât aceasta că: a trăi românește însemnează a lupta voios și a te sacrifica voios. Existența românească, sfâșiată neconținut în dramatismul încheștărilor războinice, e un miracol ce renaște mereu din sângele vărsat, cu moartea pe moarte călcând. Râsul acesta, pe care îl flutură pe buzele eroilor la extremitatea de sus a vieții, nu e numai sfidarea morții, ci semnul optimismului acestui poet al marei încrederi că, dacă supraviețuim unei drame de două mii de ani, vom dăinui deapănarea.

Pacea victoriei fie odihna sufletului său.

Iar inima noastră cădelnița de aur a pomenirii sale!

P O E S I I

DE

ION PILLAT

VECHIME

Au pălit lin tălăncile oilor la perdele..
Mi-au liniștit vâltoare și tumult.
Rămân la foc de târlă, pe sub stele,
Șoptirea stufărișului s'ascult.
Aștept la focul inimii prea grele
Intoarceri de cocoare, vremi de mult,
In deslușiri de zile tot mai rele.

Aicea de când țara și gorganul,
Tânjesc de greața veacului meu slut,
Mi-înșel sub semnul cerului aleanul.
Străin în propriu-mi sânge am șezut
Cum odihnește oaia și ciobanul.
Am suflet din vechime — l-a 'ncăput
Cu zeghie fără margini, bărăganul.

Pierdut, arar, tălăncile se 'ngână...
Mai pâlpaie din jar un foc scrumit.
Cad zodii în adâncuri de fântână
Pe-o cumpănă de suflet părăsit —
Mi-am strâns nevoi și griji în țarc de stână.
A fulgerat tot ceru 'n răsărit
Și trâmba vremii vânt de spaimă mână.

Răsbat potop furtunile 'n puhoaie,
Sub bici de foc fug norii herghelii,
In besna vijeliilor șiroaie
Ogor și sat se sting de pe câmpii.
Stă sufletul sub vremi și se îndoiaie
Și 'n scârba lui se 'ntreabă de-o să vii
Iar, soare sfânt, pe turma cu cioaie.

S'au mistuit, s'au dus în lumea largă!
O geană de lumină crapă 'n zări.
S'a șters din leat ce scris e să se șteargă —
Dă iarba 'n câmp, sub cer se 'ntind uitări.
La stuful din perdele miei aleargă
Și aripi prind seninu 'n fremătări...
Tălânci de oi dau inima să-mi spargă —

Vecia mea mă strigă peste zări.

ÎMPĂCARE

Oh! cucul și un curcubeu
— Credeam că 'n veci n'o să mai vie! —
Și grâul verde pe moșie
Și barza albă cu zbor greu
Și-un ram de piersic roz în vie
Și-azur cât vrei în heleșteu —
Răscumpără la Dumnezeu
Război și ură și urgie.

CUCUL ȘI PRIVIGHETOAREA

Cukul și-o privighetoare
Au pus gând să mă omoare :
El îmi fură ziua toată,
Ea în noapte mă deșteaptă.
Cucule cu pană sură,
Tu de mine te îndură!
Tu, privighetoare, taci,
Cuib în suflet să nu-mi faci!
Nu mai spune, nu mai spune
De-altă vreme, de-altă lume
Nu mai zi și nu mai zi,
Vremea veche n'o vrăji.
Sufletul nu e tufan
Să 'nverzească an de an
Sufletul nu e răchită —
Din trecut nu se ridică.

F R U M O A S E L E

DE

SABIN VELICAN

II.

Trec luni, se încheagă un an, doi...

Mihnea Obadă se îmbogățește. Dar ce folos? Cât stă în mijlocul lucrătorilor, e bine, e pace. Cât scutură prunele din livezi, cât fierb povernele și țâșnește rachiul în bota învăluită în aburi calzi, nu mai vede altceva de cât buțile pline cu apa mirositoare ce înseamnă bani, creițari, cocliți și hârtii păturite.

Banii sunt puterea.

Cât se grămădește fânul coastelor în pale cu flori pătulite, ciucurași turțiți de trifoi roșu ori alb, schinteioare ruginii îngropate în clăi înalte și groase, ascuțite spre vârfuri, cu oale înfipte în parii din mijloc, — uită că fiecare zi așteaptă o noapte cu umbre și chemări pe care nu le poate alunga.

Vede numai nutrețul și vitele și puterea.

Cât stă în uruitul joagărului ce spintecă brazii în scânduri albe și aninii în stinghii roșcate, stăpânul unei bucăți din apa cu împrôscări reci ca ghiata, nu se mai gândeste decât la câștigul căderii isoarelor culese pe de geabă în scocul uns pe fund cu mușchiu verde, prin care curg franci de argint.

Câtă vreme ascultă cântecul cioplitorilor de trunchiuri aduse de-a tăvălugul din munții cu fag și brad, cât stă și se îmbată prinzând gemătul lemnului crăpat în fâșâi subțiri pe care oamenii le pârlesc la foc și fum legându-le în mănunchiuri de șindrila,— lui Mihnea Obadă nu-i mai pasă de singurătatea ce-l așteaptă.

Se omelește urmărind mișcarea oamenilor cari îl ascultă, pe care îi conduce, îi plătește.

Seara, când obiceiul îl strânge acasă, abia se târăște spre vatra unde trebuie să infrunte negurile, apăsările, întrebările. De câte ori n'ar fi vrut să rămână și să adoarmă sub cer, lângă oamenii tocmiți, dar s'a temut. Afară? El care și-a făcut obloane la ferestre să nu-l mai privească *noaptea* cum se svârcolește în așternut, cum bâigue vrute și nevrute? Să mae sub cerul băntuit noaptea, de duhuri călătoare? Să se pomenească împins, rostogolit de undeva, spre nucul lui Bancu; sau de frică să i se întâmple ceva prin somn, să sporovăiască vreo taină prin vie, ori să pirotească toată noaptea și a doua zi să nu fie bun de nimic și lucrul să meargă fără spor?

Se întoarce acasă gândind la toate. Bine ar fi dacă ar avea alt cap. Un creier nou, nehârbuit de atâtea neazuri. Poate s'ar bucura mai mult.

A pus mâna pe bună parte din moșia lui Pătru Vultan. I-a mai rămas puțin. Trebuie parale flăcăului pentru învățătură. Cine o mai fi scornit și școlile astea? Se strâng acolo suflete de toată mâna și sunt puse la frământat, de nu se mai înțelege nimic din ce a fost fiecare la început. Așa și cu fata lui. Dela o vreme o simte înstrăinată. Fuge de el când vine în vacanță. Se ascunde zile întregi prin păduri, pe malul stâncos al isoarelor, prin hrubele steiurilor unde foesc lilieci și șerpi. De ce? Nu stăruiește a afla. Iși dă cu mintea că mai pre sus de vrerea lui, a lor, a tuturor oamenilor, stă lupta fără sgomot a sufletelor desprinse din ei, ca o încleștare a tăcerilor în pustiu, pe piscul gol al muntelui fără păr și viață.

De când a fost ucis Calinic Smeu, și vecinii par mai schimbați. Toți îl măsoară lung din urmă și se vede că fiecare poartă un gând nou. Nu prea dă multă însemnătate faptului. Poate i se pare. Oamenii niciodată nu l-au avut drag. Nici nu-i pasă. Destul că i-se supun. Le trebuie bani pentru mălai. Și banii sunt în ascunzătorile pe cari numai Mihnea Obadă le stăpânește.

Ceea ce nu-i place, e boala nevestei.

Pe cât era de slabă, a ajuns o felie de ciupercă uscată lângă zălarul hornului.

Intr'o zi o vecină îl chemă dela iazul abia cumpărat, alergând într'un suflet:

— Hai că moare!

Când deschid ușa, nevasta se încaeră cu moartea, căscând gura, sorbind aer, să mai aibă puțină putere, barem să-și verse focul ce-a mistuit-o.

— Omule, tu l-ai omorât pe Calinic... N'ai făcut bine!... Ce, dacă era sărăntoc și fără sălaş? Dar Pătru, care ispășește nedrept?... Ce ești tu peste oameni?...

Apoi gura uscată se întinde neputincioasă, lipsită de grai. O buză plesnește într'un loc vinețiu și o bobiță de sânge crește puțin, apoi se încheagă și se înnegrește ca o bubă, ca un punct, ca un semn în locul unde a ieșit sufletul.

Mihnea rămâne țeapăn. Cineva, un spiriduș din cei care scormonesc în inimile oamenilor, a încercat să facă o gaură cu spițelnicul în tivga capului său.

Femeia a murit. O sgâlțâe. Ii moartă de tot Ea n'a văzut. De unde știe? A bănuț, se înțelege.

Când trăești zi la zi cu un *străin* în casă, când îți culci capul cu gândurile, uneori pe acelaș căpătâi, la numai două muchii de cuțit de al lui, nu se poate să nu afle. Cum nu s'a gândit la asta?! Oare altcineva mai bănuiește? Fata, Dafina. De asta nu-l poate suferi și-i ocolește privirile. De silă, ori de frică.

Și gura omului cu mustăți rare se lărgește într'un rânjet de scrinteală.

— Ce ești tu peste oameni? — aude vorbele soției moarte, îi trec pe la urechi, îl înfășoară lin ca o mustrare adusă de zefir, îl tae prin rărunchi de groază abia desvăluită.

Ochii îi fug spre coasta unde nucul lui Bancu doarme gheboșat sub arșița zilei. Trântește obloanele de sdârnâe geamurile în cercevele.

Iar, iar să-l apuce pandalalele de frică, așa ca în noaptea după omor ?

Dafina, dacă știe, o să tacă. Ei îi rămâne doar averea. Pentru cine strânge totul?

Indată îl fulgeră gândul că se minte. În fapt nu grămădește pentru nimeni de cât pentru bucuria lui, dar cine ghicește acest lucru ? A, da, Pătru Vultan, el i-a aruncat limpețe în obraz că-i citește în gândurile cocoloșite sub căciulă ca într'o carte deschisă.

Omul acesta mândru și închipuit nu mai este însă de mult.

S'a vestit în sat că nu l-au putut duce la pușcărie. A fugit pe drum. Au venit soldatii săptămâni de-a rândul să-l caute. Nici urmă de el, nici aici, nici în împrejurimi. Și-a făcut seama se vede, undeva într'un ogaș cu ape turbure, care i-au spălat ciolanele după ce lupii și furnicile i-or fi ros carnea părăsită. Era prea boer ca să stea la închisoare. Fiecare cu steaua lui.

Se gătește să iasă. Trebuie popă și alai de îngropăciune. Cineva o să meargă la târg, după fată.

Nu-i plac de loc atâtea încurcături, tocmai acum în toiul muncii. Ar fi putut și nevasta să moară iarna, când vitele stau în obor și oile la târla din dos, curăturile sunt ninse, iazul adormit sub ghiață și preotul aciuiat lângă sobă. Acum cine știe unde o fi rătăcind la prășit, ori la prins sglavoace, — pești cafenii cu cap de broască, — ori la cules bureți lăptoși, răsăriți după bura de alaltăieri.

Nici oameni la ajutor pentru atâtea treburi n'o să găsești ușor. Mare supărare. Acum vara nimeni n'are vreme să moară. Numai nevasta lui a găsit cu cale să-i facă așa o boacăna. Poate într'adins. O fi avut și ea ceva pe inimă. Ei, Dumnezeu s'o ierte !

Când dă pe ușă, se isbește cu Burdan, sluga sburlită și speriată, cu ochi mari, sângeroși, învârtindu-se în orbite ca la un turb alungat de furci. Gâfâe, și cu cât vrea să vorbească mai repede, cu atât se bâlbâie mai tare, ciopărțind cuvintele, așa cum le culege din mintea învălmășată de o noutate înspăimântătoare :

— Stăpâne... domnule Mihnea... Pătru Vultan trăește !... Acum vin dela stâna de pe munte... Criță ciobanul l-a văzut... Mi-a spus... S'a jurat pe copiii lui, pe lumina ochilor... Era cică înțolit în piei de sălbăticiuni... Purta un ciomag noduros în mâini... Abia i-se vedea fața din păr și barbă... Dar era el... Criță l-a văzut cu ochii lui... Pune mâna în foc... Auzi stăpâne ?... Pătru Vultan n'a pierit...

Mihnea se moae la fiecare sbucnire a slugii parcă ar ploua din înaltul cerului bolovani țăpligoși în creștet și l-ar strivi, l-ar turti în pragul casei, unde se lasă ca o cârpă slobozită din mână, cu fața mai neagră ca a moartei din pat.

Burdan se sperie mai strașnic și tremură clempăind :

— Domnule Mihnea, cine l-a omorât pe Calinic Smeu, dumneata sau eu ?

Sdreanța boțită între ușori, se înfoae, capătă forma unui trup omenesc și din gâttelejul stăpânului ridicat a amenințare, șueră vorbele ca niște cuțite trimise în țintă :

— Să nu mai vorbești niciodată despre asta !

O săptămână mai târziu.

Noaptea senină de vară. Sclipiri și fărâmițeri de stele. Cărârui pe trepte de piatră, ori șerpuri printre ierburi aspre și căciuli negre de brad.

Mihnea Obadă coboară de pe munte. A întârziat, nici el nu știe cum. Ii pier mereu oi și chiar un juncan nu poate fi găsit. S'a dus să vadă. Mai bine rămânea peste noapte acolo. Il înfioară singurătatea. El, care a crescut printre bălăriile munților, știe că nu-i singur însă.

Sub fiecare ferigă stă încolăcit un șarpe cu urechile albe, ori un brotăcel cu vestonul verde și gușă încărcată de rouă. Sub tufe gunguresc păsărele în somn și se târăsc dihori cu trupuri lungi de șopârle păroase. În vizuiniile pământului răsuflă dihăanii cu ochi și viață ca și a oamenilor. Sub cușma brazilor se perpelește cocoșul sălbatic, și mâța fugită din lume îl ținutuește cu ochi de foc, amețindu-l ca să i-se rogtogolească sub colții flămânzi.

Mihnea le știe pe toate parcă ar fi el însuși o jâganie a întunecimilor. Ar putea dibui cu degetele sub măracineș să prindă șarpele de ceafă, atât de bine cunoaște pământul și vietățile lui.

Și totuși i se năzare că mai e ceva pe care nu-l poate înțelege, nu-l poate vedea, nu-l poate apipăi, nu-l poate apuca, deși îl simte neconținut fluturând în jur, spintecând aerul ca un liliac fără culoare.

Deodată, acolo sus pe cer, se petrece un fapt nou. Sub ochiul încercănat în roz — cenușiu al lunii, o stea mare, neobișnuit de luminoasă, o făclie uriașă, se desprinde din toarta în care a fost spânzurată și începe a aluneca pe povârnișul bolții spre coasta pe care coboară Mihnea Obadă. Uite-o cum vine. E din ce în ce mai lămurită: o stea de aur aprins ca de pe pământ.

Pe omul nesăturat de bogăție îl sgâlțâe fiorul închipuirii. A citit undeva ori a auzit, dar știe că stelele sunt cu adevărat din aur și argint. Steaua ce cade va fi a lui. Se pornește ca un smintit peste tufe, sare peste bolovani, își sdrelește genunchiul, răstoarnă o piatră care ia în bot altele și se pornesc cu toate în vuet închis spre prăpastii.

Steaua se prăbușește acolo sub ochii lui scăldați în bucurie, ce pipăe mormanul de bogății cu mult înaintea stăpânului care aleargă cât poate, să nu ajungă altul înaintea lui acolo. Oare, n'or fi văzut și cei din sat? Când e la câțiva pași, gâfâind, asudat ca scos din apă, îl cuprinde ameteala: steaua s'a oprit, s'a fărâmițat, s'a înfipt între coarnele nukului blestemat din coasta satului și schijele de aur se încheagă în umbre pe cari nu mai are tăria să le privească, dar le aude cântecul, un bocet, care îi iae răsuflarea :

— Mihnea Obadă e nebun:

Aruncă ce ar trebui să păstreze;

Mihnea Obadă e cerșetor:

Caută și strânge ceea ce nu-i trebuie...

Calinic Smeu învie în nopțile cu lună:

Iese la răscruci și povestește.

Ucigașul a făcut degeaba obloane la ferestre

Adevărul străbate și piatra și fierul și inimile oamenilor...

Pătru Vultan vântură pustiul:

El n'a omorît pe nimeni și Dumnezeu o știe;

Măinile nebunilor se cuvin legate.

Abia se termină geamătul din nukul lui Bancu. Mihnea Obadă n'are nici timp să-și dea seama ce simte, că vede pe aceiași boltă un biciu lung desfășurat în colțuri ca niște săgeți, o limbă de foc iscată din senin, un fulger șerpuint spre glia păcătoasă.

O clipă se simte orbit, ca și cum ar fi căzut cu ochii în jar și vâlvătăi. O durere, o arsură din umărul drept îl prăvale pe coastă, trezindu-se tocmai la marginea apei, de unde privește iar îngrozit, hămăcit, muchea dealului dincotr'o vine încă bocetul, înnebunitor.

Deslușește glasul lui Pătru Vultan, și din umbra unui stei vede îțindu-se un om în sdrențe de piele, cu ciomag amenințător.

Mihnea Obadă vrea să-și facă semnul crucii, dar brațul nu i se mai ridică: mâna dreaptă i-a fost luată de Frumoase.

— Măinile nebunilor se cuvin legate, — răsună cea din urmă frântură din cântecul fetelor ce pleacă în noapte, ferindu-se dinaintea zorilor mijind înspre răsai soare.

*

Cimitir de munte. Cruci de lemn plesnit, cu brazi uscați lângă ele, stâlpi cari au fost verzi odată, și acum nu mai poartă printre ramurile cafenii numai ciucurași de lănișoară ieșită de soare și ploi. Zidul de piatră dimprejur s'a măcinat pe alocuri năruindu-se, și ferigile și-au întins frunzele mari și crestate peste dărămăturile din care șopârle cu cap de șarpe ies și-și prăjesc limbile la soare. Coman Vultan stă de mult pe o lespede așternută cu mușchii des ca o țesătură de pluș.

Un an, doi, nu-i vine să mai socoată cât s'a scurs de când locuește singur în marea încăpere a omenirii dintre cer și lut. Câte gânduri n'au mozolit de atunci gingiile creierului său! Cât de mulți oameni a cunoscut! Cât de largă i se părea lumea la început, și cât de strâmte găsește cărările vieții acum! La poarnă a vrut să se dea cu tot sufletul tovarășilor oameni, pe care îi vedea alergând pe aceleași căi cu el. Au răs nesimțitori de inima dăruită și au vrut s'o calce. Unul mai bătrân l-a oprit din drum, întrebându-l:

— N'ai părinți?

— Ei și?

— Nimic. Nu te sburli. Am ținut să-ți spun că inima nu poate fi întinsă oricui. Părinții te-ar fi învățat asta. Sunt prea mulți oameni și prea puține inimi sub soare. Caută un om și o inimă.

De atunci se teme de semeni ca de o turmă străină neamului omenesc, și de multe ori, ca să nu fie luat în iureșul mulțimii, pășește alături cu drumul, își taie singur cale prin spini și desişuri neumblate.

E o călătorie grea ce i-a lăsat urme pe frunte, brazde pe obraz. A ajuns bărbat întreg. Aspru și neclintit în tărturile chipului ars de soare și spălat de furtunile munților.

Numai ochii au revărsări de lumină ca și altădată. Poartă fărâme de apă visătoare în care nădejdele și credințele se îmbrățișează și plâng de bucurie, ca o răsfoire de petale fragede în văzduhul limpede al firii îngăduitoare. Ochilor aceștia buni, parcă nu le vine a crede totuș, că trebuie să caute oameni printre oameni, ca niște nevrednice iscoade prepuelnice, ce pătează cu neîncrederea lor, ce a lăsat Dumnezeu pe pământ. Stau gata să prindă în blândețea și adâncimea lor pe cel dintâi om întâlnit în depănarea zilelelor. Razele lor moi învăluiesc cu duioșie de copil movila sub care zace mama, și crucea nouă pusă alături pentru Pătru Vultan cel pierit în hărțuiala cu lumea.

Unde o fi tatăl său? Nu l-au putut struni și închide. Prin ce locuri o pribegi? De ce nu-i-se arată, să-i mai audă cuvântul bogat ca un sunet de clopot la înviere: să-i privească fruntea lată, întinsă, albă, ca o pajiște presărată cu pulbere de omăt scuturat din lună? Se uită trist la maldărul de flori vestejite lângă cele două cruci. Și-a ascultat părintele: Vine de mai multe ori pe an și aprinde candela. Dar nu-i un păcat oare să pui cruce pentru un om ce n'a murit?

Stă ca tăiat din piatră, cu obrajii prinși în palme, furat de noianul întrebărilor și răspunsurilor nelămurite.

Oricum, a murit sau nu, pentru casa lor, pentru iazul cu păstrăvi pestriți și punctați cu aur și mărgele negre, pentru moara cu coș ce se hâțână în jocul apei sub învârtirea pietrei încinsă în șina de fier, pentru drumurile de munte, pentru hățășul cu lupi și jderi, pentru găgetul cu mii de păsări în colivia frunzelor mătăsoase, pentru poenele cu flori și fragi și nunți de furnici, — Pătru Vultan nu mai este .

Așa crede sufletul tânăr al fiului care se luptă a desluși om de om.

Afundat în gândurile sale, nu bagă seama că în cimitir s'a mai strecurat cineva odată cu apusul soarelui. E o fată cu catrințe negre ca noaptea și tulpan cu horboțică cernită.

Se strecoară sfielnică, să nu trezească așteptarea celui viu între morți și pune un braț de lăcrimioare pe mormântul de curând săpat la tulpina unui cireș cu coaja plesnită și răsucită sul pe unele locuri.

Ochii lui Coman se deschid peste picăturile albe ale florilor proaspete. Lăcrimioare așa târziu. Cineva trebuie să fi alergat departe, în viroagele munților, unde abia s'a topit zăpada și acum îi primăvară. Cine are atât drag de morți?

Iși saltă privirile, și în apusul soarelui, cuprinde mai întâi ponoarele verzi, cu prăbușiri întunecate, oprindu-se pe trupul subțire și înalt al fetei ce stă puțin îndoită deasupra crucii cu aripi zimțate.

Când ochii lor se pironesc, Coman face un pas și apoi altul, șovăind totuș:

— Dafina!

E în această sbucnire, mirare și bucurie, întrebare și caldă nedumerire.

O știa un copil. Când a avut vreme să crească atât de dreptă, atât de luminoasă?

— A murit mama, — plutește adierea vorbelor dinspre lăcrimioarele răsfirate pe mohila proaspătului mormânt.

Și tata se simte rău dela un timp...

Glasul ei e altul de cât cel de altădată. Are undoiri care pătrund și mângâie, tae și netezesc.

Coman nu știe ce să zică. Niciodată nu i s'a părut că poate fi atât de slab de înger. Nu poate lega două în tei.

Dafina? Poate nu-i ea?! Demult, doi-trei ani în urmă, era slabă și pistruită, cu fața cojită de soare.

Și Dafina e fata lui Mihnea Obadă. Lumea svonește multe. El crede numai ce i-a spus Pătru Vultan. Ori el a tăcut. N'a avut ce-i mărturisi. Ori n'a vrut, și asta e tot o poruncă.

Dafina înțelege ce se petrece sub fruntea lui și întinde o mână către perechea de cruci:

— Cea nouă e pentru tatăl tău?

— Da.

— Poate n'a murit.

Și flăcările ochilor ei mistue ceea ce buzele n'au curajul să destrame.

Coman vede că svoana a pătruns și în colivia din pieptul cu înmuguriri voinice sub ciupagul cu râuri de arhiciu negru, și rămân multă vreme ochi în ochi, afundați unul în sufletul celuilalt, ca două taine ce s'au deslegat și vor să se încherbe și să se închidă sub aceiaș baeră.

Târziu, Coman răspunde încet:

— Poate.

Apusul bate peste chipul fetei.

— Dafina, fața ta e de aramă, ca o statuă nouă.

Soarele coboară domol. Vârfurile munților aruncă umbre până departe spre lunca apei. În satele de pe dealuri, pământul e însořit.

— Vezi Dafino, Dumnezeu nu ia la toți oamenii deodată vederile.

În locul apusului e o jerbă uriașă de trandafiri ca sângele înpumat. Petalele roșii ard în vâlvor, și razele focului se întind până departe peste creste împădurite ori pleșuve, pătrund în adâncuri, unde licăre apa vânzolită de sărutul lor ciudat. După aceea se grămădesc deasupra muntelui și coboară încet, îngălbenite ca ceara de obo-seală, de durerea despărțirii poate, pe calea acelorași adâncuri necunoscute.

— Raza cea din urmă s'a deslipit de pe fruntea ta, Dafina.

Răspunsul fetei vine smuls din cuget amar frământat:

— Comane, hai să ne desprindem de pământ și să plecăm după soare.

Măinile tinere se strâng, se împletesc în tăcere, și în noaptea în care mijgură seninul, — cerul strălucind ca o baltă de ghiață ciocănită cu stelute, — cele două suflete urcă în neștire spre nukul lui Bancu.

Îsvoarele își zurie nisipul prin borțile stâncilor, cad din treaptă în treaptă, sguđuind coaja costișei pietroase.

Departe, pe culmi și podișe cu poeni, se văd focuri și se aud cântări triste, frânturi răsbuřnind din piepturile prea pline. Sunt gemete sfioase, ca picurări din inimi împunse ce mor. Sunt fâlfâiri de aripi ale sufletelor ce se sbat să iasă din trupurile cari le înlănțue veșnic în tină. Sunt plutiri în rotocoale line în văzduhul îmbălsămat de neliniște, acolo sus în împărăția stelelor, unde carnea inimei nu poate ajunge niciodată.

— Și alți oameni aleargă după soare, Dafino, — murmură Coman.

Iar glasul îi tremură și se pierde ca o fărâmă de cântec în firele sunetelor din jur: Doinesc păstorii la stâni, ciripesc păsările în aluniș, cântă brotăceii în luncă, târâe gâzele ierburilor, scutură frunza de plop, clincăe argintul pâraelor, gâlgăe sufletul de năzuinți... Pământul e viu, cum niciodată nu l-au cunoscut cei doi tineri.

— Dafino, îți auzi inima cântând în freamătul firii?...

Și tinerețea se scufundă, — deslipită de lut sau cu lutul însuflețit, — în lumea de basm a nopții.

Mii de licurici străbat prin tufișuri și fac roi împrejurul nukului povârnit, luminându-i creșile sterpe, în care zâne învesmântate în alb; joacă și cântă pentru urechile deschise în noaptea de vrajă :

Bancu a fost fecior dintr'o bucată.

L-au luat la oaste și l-au dus departe

Mara a plâns și i-a jurat așteptare :

În fiecare seară se urca pe coastă, cercetând zările și drumurile...

Mara avea mijloc încercuit de bete cu ochiuri de îmbiere :

Le-a urzit în suspin, pe gard încununat de Bancu ;

Le-a țesut în ploaia lacrimilor la război cioplit de Bancu ;

Le-a ales cu gândul la ochii lui, furați din ochiurile bunarelor fără fund ;

Bancu era peste ape și dealuri și văi fără număr.

Dela o vreme luciul ochilor săi a început să pălească în inima Marei ;

Un fecior da târcoale fetei jurate

Și străinul știa că ochii ce nu se văd, se uită...

Când s'a întors Bancu, a văzut că Mara n'a fost de cât o femeie.

A prins pe feciorul arătos în brațe ;

L-a răsucit ca pe un vreasc și i-a săpat groapă adâncă.

Deasupra a întins rădăcinile unui nuc și s'a dus în alba lume...

Nucul s'a hrănit din carnea omului ucis ;
A crescut strâmb, câlțos, ca sufletul cărnei mustite în glie.
Fetele fără noroc și credință, cutreeră pământul.
Mara plânge și cântă cu ele între crengile nucului crescut din moarte și
dragoste...

Ale cui brațe mângâie pe Mara ?
Ale feciorului semeț, sau ale rătăcitului Bancu ?
Legămintele sunt sfinte.
Necredința aduce nenoroc.

Basmul se sfârșește. Intre glasurile subțiri, ale fetelor, li s'a părut că au auzit deslușit o voce groasă, bărbătească, un clocot deosebit, vijelios ca o rostogolire peste căciulile țuguiate ale munților și brazilor, venind ca un ecou de departe, din adâncul codrilor necercetați.

— E Bancu, sau Pătru Vultan ? — întreabă Dafina, ca de pe alt tărâm.

— Frumoasele ! — îi răspunde Coman, strângând-o ușor, de teamă să n'o frângă.

Și la marginea satului, când să se despartă, fata se întoarce cu toată fața fericită spre el :

— Peste un an te întorci în sat. Eu rămân de acum, să te aștept.

Nucul va trebui să adăpostească o poveste nouă, să cânte despre Dafina și Coman, despre credință și noroc.

— Frumoasele au câte un cântec pentru fiecare suflet, — pecetluiesc buzele tânărului, sfârșitul nopții albe.

III

Iarnă.

Omul cu pielea asprită ca o coajă de gârneț coboară din munte. Se reazemă în boata cioturoasă și vântul cearcă zadarnic să-i desfacă haina din adunătură de petice mițoase, jupuite de pe spatele sălbăticiunilor pădurii.

Are mijlocul încopciat în chimir de piele de mistreț cu părul aspru neras, sburlit ca o coamă în vremea furiei. Flocos e și culcușul opincilor mari, cu gurgue întoarse, căușe pământii în care se adâncesc picioarele omului ca în două gropi pe fundul cărora a crescut părul porcului.

Pe cap nu se înțelege de are sau nu ceva. Pletele pieptănate cu degetele, se răsfire pe spate, pe tâmpile, îmbinate cu barba sură, cu mustățile și sprâncenele stufoase.

Ochii se mișcă aprinși sub fruntea arsă, tăbăcită de crivăț și vijelie. Lumina lor e singurul semn omenesc în toată înfățișarea omului.

La încheieturile brațelor, la gât și genunchi, pielea omului, corogită, abia se deosebește din încrețiturile păroase ale pieilor însăilate în haine pe trup.

Capete din coajă de tei, cu care au fost cusute, ies pe alocuri noduroase și imate de vremi și ciorsăială pe pământ crud. Bănuți vechi de frunze uscate s'au învârtoșat cu lutul printre firele îmbrăcăminte.

Nu se mișcă nicio linie pe chipul omului ieșit din lumea oamenilor. Pare un stejar minunat, ce privit de departe aduce a om.

E Pătru Vultan.

În noaptea de iarnă e tremur de stele pe cer și plesnet de inimi pe pământ. Gerul usucă frunza de brad, arde piatra pustie care a cercat să păstreze un strop de apă în găvan, și scormonește avan în piepturile micuțe ale păsărelelor sărace.

Omul munților intră în sat. Nu-l latră niciun câine, cum nu-i mirare când vifornița duce de-a rostogolu coroana pomului spart de trăsnet.

Pentru făpturile satului, poate Pătru Vultan nu mai e un om, ci o frântură din poccabele neînsuflețite ale firii.

Intră pe poarta casei sale. Impinge ușa. E descuiată. Coman n'are de ce se păzi; doarme cu pieptul gol sub lumina ferestrei, cu toată seninătatea sufletului așternută pe față;

Tatăl rămâne mult în nemișcare și soarbe cu nesațiu răsuflarea plină de pace a odihnei fiului. Tinerețe...

Știe oare Coman că toată înălțarea sa deasupra vieții o datorează omului încins cu piei uscate la ger și soare ?

Așa a vrut Pătru Vultan. Asta i-a fost bucuria. Să se simtă trăind prin copilul cu atâtea semne de întrebare nelămurite pe tâmple. Să-l fi smuls lumii lui preatimpuriu, să-l fi târît de umilință și încovoiere pe la ușile mai marilor, oameni și ei, socoate că ar fi ucis omul în urmașul său, s'ar fi ucis pe sine.

Coman trebuie că le-a priceput toate. Altfel, pe fruntea sa ar fi încrustate aceleași urme de nedumerire în fața necunoscutului, cum se văd la cei mai mulți oameni, care trec mirați, străini, prin ușa dosnică, pe cărarea lăturalnică a vieții.

Acum, dinaintea minunatei înfățișeri tinere, huma trupului său bătrân tresare. Șuvoae de putere nouă isvoresc din adâncuri și-i năpădesc uscatele firișoare lipite pe oase.

— Da, da, oamenii n'au isbutit să mă închidă în viață. Nu vor putea-o face nici după moarte.

O clipă grămada de piei și păr seamănă cu vârful de neatins al muntelui aspru și gol, pe care soarele îl cuprinde cu mult înaintea pământului în vraja razelor neîncepute în revârsarea sfântă.

— L-am văzut, trăesc, — murmură Pătru Vultan, pierind pe ușă tot așa de nesimțit precum venise, fără să atingă obrazul fiului adormit.

Ce a văzut ?

*

Mihnea Obadă aproape nu mai iese din casă. După întâmplarea din noaptea când Frumoasele i-au luat mâna, a fost la un vrăjitor și i-a spus că furiile firii îl pândesc fără răgaz, îl caută nemilos prin tot locul și în toată vremea, de nu mai are cap de trăit. Vrăciul i-a dat niște oblojeli, dar degeaba. Știa el, că doar simte că frica îi vine dinăuntru, din sine, unde s'a cuibărit ca un vierme în miezul mărului. Ce leac pot avea oblojelile ? Teama i-a rămas în adâncuri, de unde răsare când vrea, și mâna îi stă țeapănă din umăr, ca un par aninat în cui.

Il stânjenește la umbleț, fără rost dealungul trupului. Oridecâteori uită de ea, pierdut în socoteli ori munca de o poate face, o lovitură în coapsă, ori agățarea degetelor chircite de vreun lucru îi aduce aminte că o parte dintr'ânsul e moartă.

Și de multe ori se întreabă : L-a trăsnit oare cu adevărat în noaptea aceea, așa fără tunet și fără să-i înnegrească brațul, cum a văzut că rămâne urma pe unde se abate săgeata de foc a cerului, ori toate au fost o năzărire sub spaimă, — la glasul Frumoaselor pornite pe schilodiri ?

Oamenii cată la el ca la un copil orfan, ca la un beteag însemnat de Dumnezeu. Iscodirea lor dinainte, era mai de suferit.

Acum nu-i mai pasă la nimeni de averea lui, de banii ascunși prin scorburi în căldăruși de aramă încăpăcitate de Necuratu.

Mihnea Obadă a ajuns un fel de lepădătură. Ii vine să urle de mânie, să-și tae cu totul ciunța din umăr.

Pe Burdan rar îl sloboade de lângă el. Se teme să nu-l apuce pe zăletit frica între oameni și să-și întoarcă sufletul pe dos, pornind a se deșira.

Sluga doarme pe patul de alături. Când sforăe în nopțile fără capăt ale iernii și părul rar al mustăților se sburlește mai tare, lui Mihnea îi vine să-i învărzoască o sfoară în jurul gâtului, să-i petreacă un capăt prin inelul din grindă și apoi să-l lege de subțiorile sale și să tragă, până l-o vedea pe Burdan cu limba scoasă sub tavan.

Dar pe urmă unde îl îngroapă? Cu cine, când el numai c'o mână nu-i în stare? Iar îi trebuie un tovarăș pentru o nouă faptă și lucrurile în loc să se schimbe în bine...

Soarta lui e legată de mințile lui Burdan. E trist să fii la vrerea semenilor, să atârni de bunăvoința, de mila lor.

Și Mihnea Obadă n'are un om de încredere. Toți fug. La cei pe care a vrut să și-i apropie le-a cunoscut zâmbetele ciudate:

Nu, nu, domnule Mihnea, îți muncim, ne plătești cinstit, dar tovarășie cu dumneata nu facem!

Ce văd în el? are păr de lup?

Se caută, se cercetează oridecâteori se îmbracă ajutat de Burdan, bruftuindu-l într'una:

Nu-i ceva pe spatele meu? Ui'te bine, zgâește ochii, dă cu mâna, că tu dormi din picioare!

Intr'o zi, un flăcău mai îndrăsneț i-a retezat-o:

— Nene Mihneo, miroși a mort.

S'a îngălbenit, au prins a-l scutura frigurile isvorite din inimă, și acolo în mijlocul oamenilor s'a rostogolit cu spume la gură, cu trupul în svârcoliri, cu picioarele și mâna sdravănă răsucite ca și crengile din nucul lui Bancu.

— Il sgâlțâe Ducă-se pe pustii, — a strigat cineva. Și în jurul lui s'a făcut gol.

— Păcatele... păcatele... — osândeau pe tăcute ochii ce se depărtau.

L-a ridicat Burdan cu Dafina, și din ziua aceea s'a zăvorât mai tare în casă, lăsând totul în grija fetei.

Doarme cu lampa aprinsă și a zidit ferestrele dinspre coasta cu nucul, unde vin Frumoasele.

Dela o vreme trage cu ochiul după Dafina. Ce vrea fata asta? De ce nu se mărită? Invățătura s'a întrerupt. N'avea cine acasă. Acum ce-i mai trebuie cărți, dacă tot la vatră s'a întors? Parcă pentru spintecarea brazilor la joagăr, ori la slobozirea ciuturii cu șase linguri ca o floare uriașă în apa morii, sau pentru îmbătarea cu zeamă de ierburi a păstrăvului argintiu în câte o vultoare a apei în noapte, trebuie cărți? De coacerea mălaiului rumen ca fraga sub țest, nici nu mai încape vorba. Astea se învață dela sine. Cărțile au numai povești care moleșesc, împingând la vis, ori aduc neîncrederea în cel care le răsfoește. Scriitorii sboară prea deasupra pământului, în vreme ce oamenii sunt nevoiți să se înglodeze ca să meargă.

Dafina e plină de viață. De n'ar fi ea, toate s'ar risipi. Și totuși el simte că ceva nu e în regulă. Se înșeală ori nu, dar fata asta ciudată face totul ca sub o poruncă, alta de cât a tatălui, de cât a ei însăși chiar.

În viața tânără s'a înfiripat o adiere străină care o împinge să lucreze și să zâmbească. E un fel de adăstare dulce cu scop și încredere desăvârșită, ca o plutire spre un liman al regisirii.

De ce o privește așa lung feciorul Vultanului, oridecâteori încheie un nou act de vânzare, iscăbind împreună cu unchiu-său Nicolae Stavăr?

N'o fi ceva la mijloc?

Il tae un cuțit pe la furca pieptului. Ce mai are Coman? Niște fărâme de pădure și poeni pietroase de munte? Casa și oblonul din luncă? Pe asta trebuie s'o

vândă ca să-și termine școala. O să vie apoi în sat o sărăcie de învățător care o să office de grabă în năduhul copiilor.

Dafina lui Mihnea Obadă îi fată cu zestre vestită în zece sate... Dar mai știi, fetele...

Și totuș, nu !

Coman îi copilul lui Pătru Vultam... Calinic Smeu... Mărturia lui Burdan... Taina nevestei moarte... Chicotul lumii... Nucul lui Bancu... Mâna moartă... Cântecul Frumoaselor... Negură...

Iși pune capul în palmă, închide ochii și îngheață așa ca un morman de ruine în tăcerea casei.

Târziu în noapte, își dă seama că-i singur.

Burdan a întârziat la conacul de sub poala piscului, unde l-a trimis de cu ziua să rânească zăpada grămădită de vânturi și să vadă cursele de lupi. Dar unde o fi Dafina ?

A, stai, — se lovește el cu degetul în tâmplă. Ieri a venit Coman în vacanță.

Și fără să mai judece, deschide ușa clocotind nesocotit și se năpustește în băătătură.

La vârful munților se grămădesc nori și a început să șuere balaurul cu aripi, asvârlind făina zăpezii în troene uriașe. Luna, cu surâsul înghețat pe buze albe de ger, privește cu nepăsare răscoala pământului.

Mihnea Obadă vrea să intre în curte la Coman Vultan, când frica de totdeauna îi trage ațele ochilor spre priporul blestemat.

— Doamne, ce faci Doamne ? — se proptește de gard, năucit de biciuirea celor ce vede : In nucul lui Bancu joacă Frumoasele în zale de argint ce scapără ca solzii de ghiată, și plâng și huiduesc ca niște nebune. Câteodată scot suspine de copii, țipete înăbușite de prunci, alteori strigăte de fete mari, cu pieptul scorburat de așteptare ori înșelăciune.

Din fund, dinspre munții păduroși, vine guițatul godacilor de mistreț și răgetul lupilor mânați din urmă de copacii răsturnați, ce pârâe frânt, de pietrele răscolite ce scrâșnesc fărămițate, de bulboanele isvoarelor înfundate cu tăvălugi de omăt rostogolit de viforniță.

Și spre nucul acela viu, omenesc, spre dușmanul pe care Mihnea Obadă îl aude scuișând răgușit : „Pătru Vultan n'a ucis“, — tatăl își vede fata, pe Dafina lui, urcând alături de Coman.

Feciorul vine, după porunca părintească, sub roata de care fuge lumea...

Pe Mihnea îl apucă nebunia.

Dafina o să audă limpede mărturia cântecului din nuc. Trebuie s'o oprească. Și fuge, fuge de-a dreptul prin bolovăniș, să ajungă înaintea lor. Mâna ciungă îi atârnă în urmă ca o otreapă. Nu-i pasă de nimic. Duhurile nopții o să-i ia și cealaltă mână, și viața pot să i-o soarbă, numai Dafina trebuie să nu afle nimic, mai ales în tovărășia unui Vultan. Neamuî lor e prea mândru, prea tare, prea dârz. Chiar în nevoe, scapără ca piatra de cremene, în loc să se fărâme. Să audă bolboroselile nucului? O asemenea bucurie a lor l-ar copleși, l-ar strivi ca pe un vierme...

Gândul acesta e mai tare decât frica.

— Dar Doamne ? !... Am intrat în noaptea urgiei ? !...

Coman și Dafina urcă agale pe costișa din spre apus. Pe cealaltă parte a dealului coboară în sărituri neomenesți Burdan. Și-a pierdut căciula și mărginile minteanului potricălit, flutură împiedcându-l în mers. Trebuie să fie grozav de speriat. Arată ca dus din urmă de o haită de lupi și răcnește cât poate :

— Pătru Vultan vine în sat !

Apoi, uitându-se o clipă îndărăt, ca pentru o desculpare :

— Mihnea Obadă l-a omorît pe Calinic Smeu !

Stăpânul înmărmurește țeapăn în zăpadă pe muchea dealului, mișcându-și numai ochii dela Dafina la nuc și dela nuc la Burdan. Poate ar vrea să facă ceva, să ia o hotărîre, dar nu mai are vreme, oricât l-ar îndemna spaima când pricepe că vrăjmașul cu haine din piei trențuroase, Vultanul cel bătrân, îl privește ca o taină deslegată dela rădăcina muntelui de piatră.

Intr'o clipă, omul acela nu mai este însă : Pe Pătru Vultan îl suflă prăvălirea unei grămezi de zăpadă, un stei de ghiață pe care crivățul îl învolutecește povârbindu-l ca pe o deslipire a piscurilor singuratece, spre valea adâncă a apelor.

Burdan împietrește cu gura căscată spre huetul care îl înghite ca pe o furnică peste care s'ar tăvăli un cal, strivind-o, și luând-o în păr.

Pe Mihnea Obadă îl culcă iureșul rostogolirii, înfundându-l în sicriul alb și adânc, înainte ca mintea să-l lase în ghiarele spaimii. Totul se petrece ca în vis de repede. Dacă ar putea scoate capul din nămetele uriaș cât Piatra Coloșanului, și ar înțelege că se prăbușește cu tot muntele de zăpadă, ar striga nebun de-a-binele :

— Frumoasele ! Frumoasele !

Cerul se întunecă de tot sub perdeaua norilor trași deasupra pământului ca un nesfârșit steag cernit.

Cei trei oameni întâlniți pe aceeași cărare a vieții în lume, dorm în acelaș culcuș de ghiață, trimis ca o mântuire de puterile Cerului.

* * *

Când Dafina și Coman urcă pe cealaltă parte a dealului, văd că toată valea de dincolo e plină cu zăpadă. Nici anini, nici stejari, nici brazi, nimic nu se mai vede.

Dacă ar fi fost case acolo ? Dacă veniau ei prin partea aceea ? Sau alți oameni ah ! Șuerul crivățului îi scrijălă pe ceafă, prin creier, și rămân tăcuți ca două umbre rătăcite la marginea prăpastiei de ghiață și omăt.

Dumnezeu a fost bun cu dânșii... Dumnezeu...

De-ar ști ei cine doarme în zăpezirea văii !...

Dinspre nukul lui Bancu încep a se scutura unde melodioase ca o risipire de culori și miresme. Luna răzbește printre nori și crivățul nu mai apasă pe foalele de unde ies vaete și sgrunțuri de ghiață ca alicile.

Văzduhul se limpezește și în noaptea sufletelor neîntinate, pârâul de cristal topit își joacă în clinchete mărgelile spunei sedefii dinspre nukul dragostei și morții :

Dragostea e isvor nesecat de viață.

Taina iubirii e că n'are sfârșit.

Prin dragoste omul e nemuritor...

Moartea i-o veșnică întinerire.

Nu mor cu adevărat de cât cei ce n'au iubit :

Iubiți-vă și oridecâteori o să muriți, o să vă nașteți....

Pacea s'a așternut de mult, flamură ostenită peste munți și văi.

Dafina se răsucesce și apucă strâns mâinile tovarășului :

— Spune-mi, Comane, dacă nu ți se pare că Frumoasele au cântat în inimile noastre ?

— Totdeauna a fost așa.... Pentru noi și pentru toți oamenii... Frumoasele...

P O E S I I

DE

RADU GYR

P I S C

Suferință, spune
cum să mi te cânt ?
Ți-e urcușul sfânt
că o rugăciune.

Lauda-i săracă,
imnul prea plăpând..
Vârful tău arzând
Cerule și-l îmbracă.
Mi-e prea aspru graiul,
versu-i de asfalt..
Piscul tău înalt
îl sfințește Raiul.

Dincolo de-amiază
și de-amurgul sur,
doar omătul pur
larg te luminează.
Jos rămân jugaștrii,
târătorii jnepi....
Unde tu începi
șoimii sunt albaștri.

Culmile alpine
ți le urc pe brânci,
printre colți de stânci
las fâșii din mine.

Tânăra zăpadă,
alb și sfânt Negoii,
vechiul sterp noroi
lasă-mi-l să cadă...
Vreau pe creasta pură

limpezit să fiu :
bulgăr străveziu
desfăcut de zgură.

Sus, aștept sărutul
fragedului cer.
Nici-un conifer
nu-mi umbrește lutul.
Mlaștini, humă, sdrențe
lepădai, prin văi....
Pe nămeții tăi
capăt transparențe.

Prin toată făptura
văd ca printr'un geam
Raiul ca un ram
tămâindu-mi gura...

Piscul tău tresaltă,
suferința mea, —
Cerule tău îmi vrea
rana mai înaltă.

Aurora-ți vastă
mă cuprinde'n jar,
ard ca un ghețar
sus pe marea creastă...

Singur întru toate,
tragic împărat,
întru 'nsângerat
în Eternitate.

A MAI TRECUT O ZI

Ce sfâșiere 'n asfințit e...

A mai trecut o zi.

Un lănced vânt din miază-zi
aduce păsări obosite
ca niște mari scrisori cernite.

A mai trecut o zi.

Se 'nchid în noi ferești spre soare.

A mai trecut o zi.

Vin renunțările târzii
și uși închid și trag zăvoare
spre vis, spre lume, spre uitare

A mai trecut o zi.

A mai trecut o zi din viață.

A mai trecut o zi.

Tânjind în mari melancolii
o altă nouă stea înghiață
la vechea ta fereastră, viață...

A mai trecut o zi.

Pe tâmpile, pe obraji, pe pleoape,
a mai trecut o zi.

În lungi și reci zădărnicii
tot mai aproape, mai aproape,
începe noaptea să ne 'ngroape...

A mai trecut o zi.

CAPITULARE

În vechiu cupeu oprit la scară,
vin eu, acel de-odinioară.

Ți-aduc cenușe multă 'n urne
și scrum de raiuri taciturne,

și fum și sânge sub vestminte
și răni ca niște vechi morminte.

Poftim, viață, — aceste steaguri,
le-am rupt pe aprige meleaguri.

Poftim ăst scut cârpit cu sfoară
și-această frunte funerară.

Vin să-ți depun, cu reverențe,
sufletu 'n cârji și ceru 'n sdrențe,

tot rumegușul vechei trânte,
tărăța stemelor înfrânte...

Așa, — din bieții ani eretici
primește-acest gunoi de petici.

Din lăncii rupte și din stele
primește hârburi și surcele,

și din comete și din spade
aceste 'ngenunchieri schiloade...

Triumfi din plin, încrâncenato !
Vrei visul. Ia-l. Vrei fruntea. Iat-o.

Hai, smulge tot, ia tot, învinge !
Râzi peste drojdii și funinge,

Triumfă peste piept și joacă,
joacă pe viermi și pe băltoacă,

joacă pe praful meu, ne 'nvinso,
pe inima pe care-ai stins-o.

TESTAMENT

Surpat sub bozii și ruine,
vreau să se macine în praf
aripa caldă de seraf
care-a foșnit, cândva prin mine.

Vreau să se 'ngroape 'n mlaștini crunte
năluca mea de cneaz ucis
și crinii mei betegi din vis
și raiul putred de pe frunte.

Nu-mi ducă veacul nicăerea
cenușa cântului amar.
Din anii mei rămână doar
osânda, drojdia și fierea.

Rămână spinii și custura
ce'n piept mi-a scormonit adânc.
Pe urmă, vântul la oblânc
să-mi poarte pulberea și sgura.

POVESTEA CU DRAGOSTEA IMPĂRATULUI

DE

LUCIA MIHNEA

Cetatea era din piatră roșie.

O zăriai dintr'o dată, dacă urcai din greu prin pănjiniișul de umbre de pe coaste, sdrobindu-ți tălpile de măselele stâncilor.

În luminișul din stânga se așeza o poiană verde și dreaptă. Dincoace, obrazul de piatră sur, înalt și nemișcat.

În fund, la hotarul pământului, ardeau turlele cetății aprinse de săgețile apusului; zidurile sângerii, cerul sângieru și la curmătură fruntea însângerată a soarelui rostind cel din urmă gând.

Răcoarea răsufla reavănă din trupul pădurii. În perdeaua de brazi oftau aripi, sbucneau salturi, icnea o chemare.

Mihu Ciobanul, lungit în iarbă, cu obrazul proptit în coate, cetește în ochii Floarei. În ochii Floarei s'a lăsat cerul, iar spuma albă din jurul frunții se pierde în aurul părului. Floarea râde și povestește, povestește și râde.

— Și-i chiar adevărat ce spun oamenii în cetate că tu nu știi cine-i mama ta ?

— Adevărat. De mică m'am pomenit aici în cetate; iarna mi-i mai greu, că trebuie să dorm prin chilii întunecoase, dar vara mi-i bine. Noaptea vin să mă culc aici în poiană și apoi când pornesc glasurile pădurii și începe hora de lumină a stelelor, nu mai știu dacă sunt eu aievea ori mă poartă visul într'o lume de povești și de farmec. Tu ai văzut vreodată, dimineața, cum se lasă fumul în brazi ?

— Și cum se ridică în slavă ca o tămâie, — și Mihu se ridică în genunchiu cuprinzând tăriile cu ochii...

— Ai zice că toate ielele din pădure și-au strâns vălurile și le anină prin crengi, în goană... Dar mai frumoase decât toate par'că tot florile. Stau și mă uit la dânsese, cum își îndoaie tulpinele până la pământ, cu ochii plini de rouă...

— Ele te-au învățat să joci ?

— Ele și păsările și frunzele când se desprind din pomi.

— Hei, Floare, și eu sunt ca tine. Copilul nimănu. Când eram mic, mi-aduc aminte, trăiam în coliba unui moș bătrân care făcea cărbuni, în pădure. De dimineață, porneam în crânguri și prin hăcișuri, adunam vreascuri și uscături pentru cuptorul moșului și pentru vatra din colibă și ascultam mierlele și cucii.

— Și umblai după cuiburi de păsări și te vârai în vizuinile sălbătăciunilor...

— De ce spui așa ?

— Că așa fac toți băeții. Umblă în zori de zi prin hăcișuri și prin păsărelele cu lațuri ca să le închidă în colivii ori să le vândă și strică cuiburile cu pui.

— Eu nu le stricam cuiburile. Mie îmi erau dragi păsările, așa că mi-s dragi și acum, că de dragul lor am rămas aici în pădure și m'am băgat la oi... Două încălțări pe an, doi miei și îmbucătura... Coliba moșului e bună și pentru mine și nu-mi pare rău...

— Nu-ți pare rău, nu-ți pare rău.

— Nu-mi pare rău, dece mi-ar părea... Puteam să intru și în oastea împăratului, să-mi fie pieptul numai fireturi, — poate atunci te luai și tu cu ochii după mine...

— Mă luam cu ochii după tine, mă luam cu ochii după tine, râde Floarea, răsucindu-se pe iarbă după sborul unui fluture.

— Ehei, Floare, grăi Mihule, ce mă doare pe mine e că tare-s singur; moșul a murit de mult iar coliba înegrită de fum și de vreme, numai sufletul lui Duman vine s'o încălzească.

Duman își auzi numele, ciuli urechile și veni încet cu capul plecat și cu ochii castanii clipind blând în focul care ardea în zare, stătu o clipă supus cu botul pe labe și apoi sări ars și o porni ca o săgeată spre drumul prăpăstios care se pierdea de vale în brazi.

— De ce nu vrei tu să mă iei pe mine, Floare; aș despica pământul și aș scoate vână de aur și aș coborî văzduhul pe gura fluierului și tu ai toarce lâna mioarelor și ai țese velințe și scoarțe pentru coliba noastră.

— În coliba noastră...

— În coliba noastră, cu dragostea mea, cu credința ta...

— Bine ar fi Mihule dacă te-aș fi îndrăgit și eu pe tine... Dar tu-mi ești ca un frate... Mai bine cântă tu din fluer, ca eri, ca alaltăeri...

Când a prins a plânge fluerul? Când a pornit Floarea? Era o frunză care se desprinde de pe creangă și se răsuțește în văzduh, era firul de sulcină pe care îl șterge vântul cu pulpana; unduirile prelungi ale trupului ei și coroana de aur a părului, care strune le-ar putea cânta, care glas le-ar putea spune...

Și deodată a stat. Măinile apăsau piepții iiei care sălta ușor. Ochii numai soare s'au oprit pe drumul cetății. Duman s'a tras înapoi mârâind și s'a lăsat jos la rădăcina bradului de care s'a răzimat Mihule Ciobanul, încremenind cu fluerul în mâni. Nările calului adulmecă vântul, ochii împăratului au rămas în ochii Floarei pe care o vede ca după o lungă despărțire.

Împăratul privi cetatea, poiana, îl văzu pe Mihule Ciobanul, cum sta răzimat de brad, văzu departe umbrele viorii umplând de taină crestele munților și apoi iar privirea i se opri în ochii Floarei care venea încet lunecând pe iarbă ca o umbră.

Împăratul descălecă, îi luă capul în mâini :

— Cum te cheamă ?

— Floarea.

— A cui ești ? De unde ești ?

— Nu știu măria-Ta, n'am părinți, în cetate ajut la țesut, la răsboaie...

— Ești mai frumoasă decât aș fi crezut că se poate... De acum vei juca și pentru mine, numai pentru mine, vrei ?

Din ochii limpezi și deschiși picură lacrimi și se preling pe obrajii Floarei. Împăratul încalcă, o culege ușor cu brațul de mijloc, o adună în șea și pornește încet la deal spre porțile cetății, din care se văd numai umbre pe cerul de fum... În zare spuza de lumină se stinge încet și numai flacăra jucăușă a luceafărului de seară arde candela bucuriei pe care pasul cuminte al roibului o poartă spre culmi.

În partea de miazăzi a cetății este un iatac cu odăi multe și soare îmbelșugat. O punte de piatră cu ferestre de cleștar duce din cetate în acele încăperi. Poarta întregă este de argint și zidurile de lemn sunt acoperite de oglinzi cât statul de om.

Roabele îndemănatece culeg frumusețea din fir, din mătăsurii și din nestimate și o duc sub ochii vrăjiți ai Floarei. Zilele trec cu chiotul lor de lumină, iar când umbrele serii încep să coboare, când lumina florilor pălește, când pomii încremenesc în așteptarea tainei celei mari și nepătrunse, Floarea își despletește părul. Aurul moale curge din creștetul ei, ochii i se umplu de acea căldură vie și îndepărtată pe care o au numai ochii fecioarelor îndrăgostite; umerii luminoși și rotunzi zâmbesc în cutele alinătoare, inima îi bate repede, repede, când pornește din odăile ei, așezate înspre miazăzi; cu pași furiși trece prin porțile ferecate în argint și fără suflare, caldă și plină intră în iatacul împăratului.

La ferestrele înalte, luna se oprește mirată, dă la o parte crengile și se uită în odaie; oglinzile se adâncesc mai tare în apa lor verzuie; capetele de trandafir mor în filigramele de aramă și brațele sfeșnicilor se poleesc mai tare; Floarea joacă. Poveste de dragoste, răsărit de soare, glas de ape, noapte în pădure, brazdă proaspătă de pământ, bob de grâu încolțit sub ploaie de primăvară.

Grădina era acum în floare.

Împăratului îi plăceau trandafirii. Trandafirii roșii se urcau pe scările de lemn, o pădure pitică de trandafiri galbeni umplea pajiștile, iar sub ferestrele odăilor împărătești luminau trandafirii roșii ca sângele închegat pe rană, grei și catifelați.

În ziua aceea de vară, soarele strângea fășiile de lumină pe care le lăsase prin pomi, pe crestele fagilor, pe acoperișuri în drumul lui peste cer. Pe cărări, Floarea rătăcea tăcută. În dimineața aceea, venise iar pasărea de umbră, care se strecura uneori în odaie și în inimă, și-i spunea că pe lumea aceasta toate au un sfârșit, și durerile și bucuriile... Deodată Floarea se opri. Împăratul era înaintea ei.

— Par'că ți-s ochii înlăcrămați, dece, Floarea inimii mele ?

— Nu știu, Măria-Ta, poate de bucurie, și Floarea îngroapă adânc în suflet umbra prevestitoare.

O viață nouă, necunoscută începea pentru marele împărat.

Dimineața, în sfatul mai bătrânilor, el își aduce aminte de clinchetul râsului Floarei și surăde, la ospețe rămâne cu ochii pierduți în răsfrângerea de fulger a făcliilor și se gândește cât de rotunzi se răsucesc umerii ei ca să iasă din mătăsurii; seara, când alăutele cântă în cetate și răsună veselia, împăratul fuge de lume și se duce în odăile Floarei, să-i asculte râsul, să-i bea zâmbetele, să-i soarbă sufletul și să se bucure de lumina trupului ei... Și de multe ori se căznește să înțeleagă toată această fericire și nu poate.

Intr'o seară îi trage în deget un inel cu ape jucăușe.

— Ți place cum strălucește ?

— Da, Măria-Ta, șoptește Floarea și se uită în ochii lui.

Altă dată îi încheie la gât un șirag de mărgăritare.

— Ți place cum lunecă ?

— Da, Măria-Ta, șoptește Floarea și-i sărută mâinile care-i mângâie umerii, mijlocul, coapsele.

Împăratul o privește cu ochii umezi :

— Tu ești ca o fântână; beau din tine și nu mă mai satur, te regăsesc de fiecare

dată și de fiecare dată mi se pare că ești alta; nici când nu te schimbi și ești întotdeauna proaspătă, te port mereu în mine și nu-mi ești o povară; când te țin în brațe, mi se pare că te cunosc de mii de ani și că te văd întâia oară... Cine ești tu? De ce-mi faci darul ființei tale? Cum să ți-l răsplătesc?

— Nu este destul că vrei să-l primești, Măria-Ta?

Intr'o noapte, după ce Floarea plecase, împăratul rămase singur ca în atâtea nopți. Luna venea tăcută prin ferestrele albe. În singurătatea care odinioară îi era atât de dragă, împăratul simți deodată că-i e dor de fata cu cer în ochi și soare în zâmbet.

— Mi-e dragă Floarea?

Împăratul porni prin odăi spre iatacul cu porțile de argint.

Palidă, Floarea simți că pasărea de umbră intrase în odaie, se așezase pe murgurii norocului cari nu aveau să mai rodească

— Măria-Ta...

Împăratul îi cuprinse umerii, își lipi gura de tâmplele ei și-i șopti: mi-ești dragă.

Pasărea de umbră fâlfâi din aripi. Afară luna intrase într'un nour. Floarea simțea cum inima ei îngheață încet.

Afară, era acum întunec de moarte. Un gând stăruia în mintea ei. Poate nu-i adevărat. Doamne Sfinte, fă să nu fie adevărat, lasă-mi să rămân jucăria lui, Doamne, Doamne...

În genunchi, Floarea plângea cu obrazul pe mâinile împăratului, iar el crezu că plânge de bucurie și se înfioră ca oamenii aceia pentru cari cerul se deschide câteodată și le dă să vadă lumina.

Noaptea fusese lungă. Împăratul rătăcea pe dușumelele de piatră pe cari el le călca în nesimțire, cu gândurile arse de îndoială.

— Stăpân ori rob, ce sunt eu. Pe alții îi stăpânesc, altora le poruncesc, dar eu nu pot face nimic... Robul sorții mele.

Intr'un târziu, în câmpul suriu de afară se întinse o șuviță gălbuie, peste care se ridică o perdea de fum vânat; perdeaua stăruia îndelung, iar când cutele fumurii se ridicară, sbucni rotocolul roșu al soarelui, rotund și proaspăt ca o gușă de sticlete; atunci perdeaua fumurie se muiă în culoarea fragilor pe margini și apoi a fost tranșafirie și apoi a fost, a fost... acum era soarele.

Cu fruntea lipită de cleștarul rece, privind cu ochii nemișcați în viața de dincolo de ziduri, împăratul se simți deodată foarte obosit și foarte nevrednic. Gândul stăruia limpede în mintea chinuită:

— De când a intrat fata asta în viața mea ea este lumina. Și mi-e dragă. Lumea de poveste pe care mi-o dăruiește eu nu i-o pot răsplăti cu nimic, pentru că darul ei nu se poate întoarce decât cu darul meu... Dar eu nu pot să mă dăruiesc. Ori ce i-aș da, nimic nu este vrednic de dânsa. N'o pot lăsa să se irosească în umbra mea, în umbra zidurilor de piatră, pentru mine; nu sunt vrednic, eu robul și robitul... Ea își va găsi norocul undeva în lumea cea mare și plină.

În poiană florile sunt mai rare. Un vânt subțire le culcă încet în urma soarelui care apune. Umbrele s'au prins de mâini și urcă din greu pe cărări. Acum sunt la picioarele brazilor. În crestele verzi și adânci se resfiră poleiul razelor de dincolo de munți.

Cu brațele aduse sub cap, Floarea privește cerul. Din ochii mari deschiși se desprind lacrimile una câte una, lunecă încet pe tâmple, în păr, în iarbă. Inima Floa-

rei a înghețat de mult; din ziua în care i-a murit norocul numai lacrimile grăesc, picură încet în pânda muncită la răsboiu, în iarba pe care Floarea își îngroapă fruntea, când cuprinde brazda cu brațele; în florile pe cari le culege și le aruncă în neștire.

— De ce rupi florile, Floare, că tu nu le rupeai niciodată. De ce ți s'a împietrit inima așa ?

— Mi s'a împietrit inima... Nu. Dar nici eu nu mai știu ce fac.

— Hain suflet, împăratul. Cum nu-l doare inima să te chinuiască așa ?

— Nu-i hain. Cu adevărat nu putea să fie altfel. Ce sunt eu ? O biată fată fără părinți, drumul meu nu poate merge cu drumul lui. Noi nu ne mai puteam întâlni, odată. Ne-am oprit, am stat și iar ne-am despărțit.

— Nu-i așa, Floare. Că ție ți-a rămas inima acolo, în zidurile acelea, în pietrele acelea. Tu nu vezi că ești numai umbra ta ? Când s'o limpezi izvorul, că acu e seară, să te uiți bine în unde și-i vedea. Numai o umbră. Nu-i drept să iei sufletul omului și apoi să-l lași să se usuze singur, pe drumuri...

— Nu mi l-a luat. Eu i l-am dat. Cum să cer înapoi ce-am dat ? A venit la mine, m'a privit în ochi și mi-a spus :

„Vrei ?” Și eu am vrut. Acum nu se mai poate, știu. Dar nu mai pot trăi eu fără sufletul meu care a rămas acolo. Și nu mă pot nici ruga. Mă tem și de Dumnezeu...

În cetate toamna a intrat cu umbre. Frunzele troenesc în zori cărările din grădină. Uneori, spre seară, o arătare, ușor adusă de spate, rătăcește printre tufani. Atunci în cetate se lasă o tăcere mare și numai răsufletul zidurilor trăește în încremenirea de vrajă.

Împăratul cheamă grămaticii, dar ochii Floarei se desprind de pe carte și el simte cum inima i se despică. Chipul i se sapă adânc de durere; năuc, pornește prin ganguri și se furișă până la fereastra din turn și o caută cu ochii pe Floarea în poiană.

Până într'o noapte n'a mai putut răbda și a trimis s'o cheme sus. Floarea veni. În umbra odăii numai luminile ochilor ei ardeau. Împăratul îi privește obrajii umbriți, îi mângâie tâmplele potolite sub puful bălan, îi sărută locul inimii care bate încetșor.

— Vrei să joci pentru mine, ca altădată ?

— Da, Măria-Ta, suspină Floarea și pornește. Dar brațele ei sunt grele, picioarele se mișcă anevoie și trupul ei obosit de suferință se chinuește zădarnic. Jocul ei este trist ca umbra morții și râsul ei sună stins. Pasărea de umbră a zburat repede și s'a mistuit. În castanii răriți de afară trăiau amintirile. Numai brazii erau întregi și tineri, departe.

Sprijinită de cercevele, Floarea strângea cu mâinile durerea la piept. Unde mi-e viața? Unde mi-e inima? Par'că aș ține în brațe un copil mort.

Jos poiana de lumină tresări. O căprioară se înțepeni în picioare, sărind de după o tufă. Tremurând pe cele patru copite înfipite în iarbă, smunci de vre-o două ori capul înapoi și sări ușoară peste grămezile de iarbă de pe mușuroaie. În poiană nu mai erau decât amintirile și luna.

Cu capul în mâini, cu sufletul rece, împăratul rămăsese fără glas. Într'un târziu o pală de vânt izbi ușa pe care eșise Floarea.

— Nu plânge dragoste, că n'am să te las să mori, șoptea Floarea rătăcind în neștire spre coliba lui Miha Ciobanul. Vom trăi amândouă și ne vom ruga pentru el. N'avem voie să murim, că atunci căința lui ar fi și mai amară. Uite coliba, uite și pe Miha, mă așteaptă de par'că ar fi știut că nu mai am ce face acolo, în cetate, acolo unde au rămas numai umbrele și amintirile...

P O E S I I

DE

GH. TULEȘ

P E C E T E

Scrisoarea depe piatră, pe care vrei s'o'nveți,
Lumina o închide cu albele-i peceti
Și arborii ce-așează flori roșii pe azur
Cu brațele lor grele păzesc mormântu'n jur.
Un chip doar mai surâde, aproape șters de ploii
Sau poate de vecia vieții de apoi.
Plângând, îți rezemi tâmpla de piatră, s'o ascuți,
Dar piatra-i gârbovită de anii ei prea mulți!
Cum oare să'nvii umbra sub crini și stânjenei,
Cu râsul, cu privirea și cu trecutul ei?
Inalți spre cer chemarea și-aștepți un semn ascuns,
Dar limpezimea zilei e fără de răspuns.
Te uiți fricos în preajmă și cauți un cuvânt,
Dar florile se uită la tine surâzând.
Și cum te simți ostateg acestei lumi întregi,
Ai vrea să sfărâmi pragul și taina s'o deslegi,
Dar îngerul de piatră te'mbie blând de sus
S'aștepți veleatul care ți-a fost și ție pus.

PAȘI ÎNTORȘI

Șopârle repezi umblă pe lespezile sparte.
Pe-atâta frumusețe mocnește-un duh de moarte
Și ierburile 'nalte, pe care greu le rup,
Dau la iveală, uite, culcat un tânăr trup.
Pe stâlpii spartți, pe treptele știrbe, pe pereți
Și-au alipit obrazul atâtea dimineți

Și fruntea gânditoare atâtea seri severe.
Simt veacurile strânse aici ca o putere
Și descifrând în piatră străvechile peceți
Par'că deșir o salbă de seri și dimineți.
In visul meu învie amurguri milenare.
Spărturile de piatră se-așează fiecare
Și vin pe drumuri albe și lungi închinătorii
Săntâmpine pe Venus și să aștepte zorii.
In gloata lor eu însu-mi sunt o nălucă încă.
Desculț, îmi aud pașii în liniștea adâncă
Și mersul meu, măsură de vis spre alba vatră,
Imi pare mersu-acesta etern, săpat în piatră,
Care-a pornit și care, pășind pe-atât trecut,
Sub pasul lui ascunde acelaș început.

PROMETEU

Nu este încă vremea de-a săgeta spre cer.
Vulturul tot mă rupe cu ciocul lui de fier
Și lanțurile negre, purtate fără vină,
Nu sunt de tot răzbite de colții de rugină.
Stau țintuit de vârful de cremene, înalt
Că aș putea ajunge în cer doar dintr'un salt
Simt carnea mea crescută cu piatra împreună,
Rănit de ploi și vânturi și vindecat de lună.
Că mă sfășie-un vultur demult eu nu mai simt.
Stau strâns în zări c'an zidul unui mormânt prea strimt.
Și poate c'aș fi omul de piatră din hotare
Să sprijine cleștarul albastru pe spinare,
Privind cu ochii limpezi, netulburați de gând,
De n'aș simți un fulger în mine fulgerând
Un svâcnet ce mă'ndreaptă cu ochii colo sus,
Spre cel ce-ascunde'n nouri obrazul lui ursuz.
E obosit de pază și-l știu îmbătrânit,
Dar vreau să dau cu pumnul în tronu-i aurit
Și'n locu-i să pun zeul cel tânăr și cel drept.
Nu este încă vremea, dar încă o aștept.

METAFIZICA ORTODOXIEI

DE

PETRU P. IONESCU

Cătorii revistei „Gândirea“ precum și publicul intelectual care mai află răstimpul răsuflării în înălțimile abstracțiunilor pure, dincolo de freamătul violent al actualității, au urmărit cu interes disputa metafizică dintre București și Sibiu. Acolo, în cetatea unde s'a refugiat Clujul, filosoful român care de douăzeci de ani încoace zidește cu abilitate și precizie un vast sistem metafizic orânduit într'o serie de trilogii; aci, la București, o citadelă a gândirii și simțirii autentic românești, cristalizează în jurul ideii naționaliste și autohtone și luminată cu lumină de har de autoritatea dogmaticii ortodoxe. Iată pozițiile diametrale azi, dar care, la origină au plecat, reavăn, din aceeași tulpină. Gânditorul ortodox de aci (am numit pe Nichifor Crainic) și-a întemeiat întreaga sa viziune filosofică pe autoritatea milenară a creștinismului și în sfeșă pe aceea a ortodoxiei noastre și a ortodoxiei răsăritene în general. Filosoful de dincolo de munți (e vorba, după cum se vede de L. Blaga) depășește în momentul de față, furat de frumusețea și originalitatea propriului lui sistem, fundamentele ortodoxe și creștine dela care plecase odinioară. Dar problema așa cum se pune aci, cu coloratura ei particulară, între un reprezentant al gândirii ortodoxe și un filosof care are ambiția generoasă de a gândi pe cont propriu, nu este decât un caz aparte din marea dispută dintre dogma creștină și gândirea filosofică, laică cum sunt înclinat să o numesc, dispută care dăinue de mult precum bine se știe. Gândirea filosofică se situează pe poziția autonomiei ei și are desigur, din punctul ei de vedere, dreptate. Dogma se situează și ea pe poziția autorității ei milenare și are și ea perfectă dreptate. Nu încerc aci deci o împăcare între metafizică și credință ci o netezire firească a drumurilor ce par închise, o înlăturare a piedicilor ce par evidente și care, la o mai atentă analiză nu sunt. Este cu puțință o trecere dela metafizica laică la metafizica harică. Cu o condițiune: ca nici filosofia să nu disprețuiască monumentală construcție a dogmei, nici dogma să nu anatemitizeze arhitectura de gând a filosofiei. Trebuie să știm bine un lucru. Că există în momentul de față o filosofie creștină alături de o filosofie laică. Dar că suntem ceva mai departe de o metafizică ortodoxă, adică tocmai ceea ce ne interesează pe noi în deosebi. Că dogmatica ortodoxă nu este ceea ce pare a fi, un sistem total închis ci un câmp cu limite transfinite, o matcă în care pot intra toate problemele metafizicii alături de toate problemele vieții, dacă e adevărat că metafizica este viață și viața poate fi privită în transfigurare metafizică. Intorcându-ne la

d-l Lucian Blaga îmi amintesc de pildă că într'una din primele sale lucrări, autorul trilogiei cunoașterii atinsese în trecut problema aceasta, foarte centrală, foarte importantă, a „intelectului ecstateric“. Să ne oprim o clipă în marginea aceasta de abis metafizic care este problema cunoașterii, problemă centrală atât pentru ortodoxie și metafizica ei cât și pentru orice filosofie laică. Este evident că pentru creștin cunoașterea este dată prin revelație dar contactul inefabil cu esența finală, cu realitatea divină a spiritului se face grație unui act de pătrundere mistică, de extaz autentic și total pe care gânditorii creștini și ortodocși l-au definit, l-au lămurit în toate amănuntele lui, în toată structura și articulația lui. Cunoașterea mistică este realizarea unui contact concret și real, nu sub zodia închipuirii subiective (poate după unii autori chiar sub semnul rătăcirilor de natură patologică!) ci în plinătatea unei luări în posesiune reale și obiective a obiectului cunoașterii.

Intelectul ecstateric la care se oprise cândva Lucian Blaga, ar fi putut să fie punctul de plecare pentru realizarea unui acord perfect între exigențele obiective ale epistemologiei și imperativele luminoase ale dogmei creștine. Dar filosoful nu poate uita ușor problematicile îndătinute ale metafizicii așa cum au fost ele formulate, fără putință de depășire, de geniul extraordinar și sever al lui Em. Kant: prezența de blestem și de spaimă a „lucrului în sine“ și structura „fenomenală“ a cunoașterii noastre.

Dacă ne-am fi oprit aci, dacă am fi încercat de aci, dela această convergență epocală dintre fenomenalul kantian și autoritatea absolută a revelației, o punte de trecere între metafizica laică a cunoașterii și adevărul haric al revelației, poate s'ar fi ajuns la un acord. Personal, și cu toată lipsa de modestie necesară în atari împrejurări, am încercat și am ambiția să afirm că am și reușit, să arăt că între dogmatica kantiană (pentru că și aci e vorba de o veritabilă și inflexibilă dogmatică) și dogmatica ortodoxă pe de altă parte, o împăcare, o lămurire, o delimitare și chiar o formulare categorică, sunt posibile. Mărturie stau toate studiile noastre publicate în paginile „Gândirii“ de aproape 3 ani în urmă.

O delimitare, am spus, și cuvântul acesta trebuie luat în toată întinderea și cu toată gravitatea lui. Pentru că în epistemologie este vorba de *cunoaștere* adică de o elaborare a realului prin instrumentele intelectului (senzație, percepție, intuiție, ideie) pe când în metafizică este vorba de o contopire, de o comuniune, de un contact, adică de o trăire a realului prin plenitudinea eului, prin aceia ce misticii ortodocși numesc cunoaștere cu inima și iubire cu mintea. Iar intelectul ecstateric este tocmai această dublă oficiere. Intră aci, în acest proces și fenomenul pur al cunoașterii sub zodia categoriilor intelectuale dar și contactul inefabil, total, al iubirii, depășirea, anularea condiției de „parte“, topirea afectivă, pură, autentică și desăvârșită, în „tot“.

Ceea ce s'a reproșat, în deosebi, unei atari „cunoașteri totale“ a fost imposibilitatea captării unei evidențe obiective. Se spunea: există probabil o anumită evidență, poate chiar arbitrar de luminoasă, într'un asemenea act de „cunoaștere“. Dar această evidență este subiectivă. Era vremea de aur când psihologi cu renume, pe deoparte, metafizicieni de ultimă oră, pe de altă parte se complăceau, în numele unei anumite atitudini de strictă obiectivitate științifică, să nege obiectivitatea cunoașterii sub semnul acesta al contactului mistic.

Afirmațiunea aceasta avea două tăisuri. Științificii întrebunțau, extaziați, pe primul dar nu observau că, în aceiași măsură, și cel de al doilea era perfect valabil. Și anume: Așa cum erau în drept să se întrebe ce este *obiectiv* în actul cunoașterii mistice, puteau fi, la rândul lor, întrebați ce este *obiectiv* în actul cunoașterii intelectuale propriu zise? Are mai mult drept la obiectivitate (o, această gogoriță a obiectivității științifice, Doamne!) cunoașterea prin calapoadele intelectului decât prin

străfulgerările iubirii și ale pătrunderii, mai bine zis ale compătrunderii substanțiale dintre eu și Dumnezeu? Filosofia idealistă ne arătase ea oare, situându-se pe o poziție aproape inexpugnabilă, că sub nici o formă, încercările de evadare ale subiectului nu pot realiza eșirea substanțială din barierele subiectului! Că orice cunoaștere este „a mea“, orice idee este „în mine“, orice intuiție este „pentru mine“!

Dar poziția idealistă a fost depășită. Printr'un lung și penibil efort de gândire, în care metafizica sub semnul revelației creștine și-a avut partea ei importantă de contribuție, filosofia a acceptat realitatea datului obiectiv, depășirea lumii închisă în granițele idealismului sau în temnița oarbă a solipsismului. Există un dat obiectiv, în afară de mine și de cunoașterea mea dar care solicită permanent efortul acestei cunoașteri. Mai mult încă: Acest dat obiectiv are el însuși o cauză care nu rezidă în mine. Lumea nu se naște în spiritul meu și nu eu o construiesc obiectiv prin actul miraculos al cunoașterii mele. Prin actul cunoașterii mele eu nu fac altceva decât să iau act de această realitate obiectivă în care sunt eu însumi un dat, o parte, un centru dotat cu darul miraculos al cunoașterii adică al conștiinței de a face parte, ca parte, dintr'un tot obiectiv, a mă recunoaște ca atare, verigă obiectivă dintr'un lanț obiectiv, cu puțința de a realiza mintal atât independența lanțului obiectiv de mine cât și independența mea, centrală, absolută, față de lanț. Obiectul se oglindește în mine iar conștiința cunoașterii este tocmai cunoașterea conștiinței acesteia de participare și de oglindire.

Și încă mai mult. Datul acesta obiectiv pe care îl numesc „lume“ nu stă prin sine, cauză a sa, ci este un rezultat, o faptă, fruct al unui act miraculos, divin, supra-uman, de creație. Indiferent de ce fel de modele de geneză aș întrebuița, geneza aceasta a lumii este un fapt, o evidență, o victorie a cunoașterii mele despre lume.

Mi se pare că suntem astfel foarte înaintați și mi se pare că nu am făcut, până aci, urmând descoperirile metafizice, decât să subliniem, fără să ne dăm poate seama, tocmai liniile de forță elementare care constituiesc însăși metafizica ortodoxă, creștină prin care se explică realul și lumea. Că aceste idei au premers gândirii creștine care nu a făcut decât să le ia de-a gata, că aceste idei sunt, dimpotrivă fruct viu și generos al efortului de gândire creștină, aceasta este o problemă asupra căreia se poate discuta. Iată. Să admitem prima ipoteză. Că anume gândirea creștină nu a creat ca doctrina după care natura presupune un creator și realul o cauză eficientă. Să admitem că ideea despre un creator perfect bun, atotputernic, transcendent lumii, personal, etc., o putem găsi și în filosofia lui Platon, și în entelechiile lui Aristot, fie că e vorba de un Demiurg, fie că e văzut drept o idee formativă, etc. *) Să admitem că aceste rădăcini foarte vechi, cu o autoritate care numără povara a mii de secole de gândire omenească, le putem desmormânta până în tainicele adâncuri ale gândirii hinduse sau în mitologiile care învecinează preistoria. Și atunci am putea afirma, triumfători: Creștinismul nu este original!! Da. Nu este. Și nici nu are nevoie să fie. Crești-

*) O atare concepție creaționistă nu apare de altfel niciodată în gândirea antică. Fie „materia“, fie „elementele“, pornind de la Thales până la Heraclit de pildă, pentru a se continua apoi cu toți presocraticii, sofistii, Platon, Aristot, acestea sunt date în etern. Materia este, elementele sunt. Ceva primordial și etern există. Gânditorul grec admite mai degrabă prezența aceasta absolută decât să admită o creație a ei, din nimic sau din gândirea divină. Demiurgul lui Platon nu face decât să modeleze, să dea formă la ceea ce nu are formă dar este ca substanță. Entelechiile aristotelice sunt principii dinamice aflătoare de la sine în structura lucrurilor date.

Ideia creaționistă însă este mult mai veche. Ea se pierde în noaptea timpurilor. Luminoasă și dogmatică nu apare ea decât în „Geneză“, adică în Vechiul Testament, deci, din punct de vedere cronologic foarte veche față de momentul istoric al Noului Testament. Din cele trei supoziții pe care le admite pentru a le cerceta critic Spencer, (substanța este, se creează pe sine sau e creată) gândirea aceasta, dintru începuturi, creștină, admite pe cea mai verosimilă, ultima. Logic și metafizic, gândirea filosofică modernă va ajunge la aceeași concluzie pe care nici știința nu o poate afirma, ba dimpotrivă, tacit, o acceptă ca pe singura posibilă.

nismul este pur și simplu revelator, justificator și ordonator, odată pentru totdeauna, al unor adevăruri care bântue, din bezna tuturor începuturilor, mintea amenească. E atât de puțin avid de originalitate creștinismul încât nu numai că nu-și asumă idei și dogme cu care lucrează, dar face mai mult: le ia de-a gata. Le ia din metafizica simplă a Vechiului Testament; le ia dela Platon sau dela Aristot. Și cu câtă delicateță! Amintiți-vă că pentru gândirea dogmatică creștină Platon nici nu este un filosof păgân! Puțin a lipsit ca Biserica să nu-l adopte printre sfinții ei, iar ortodoxia noastră, bârfita, hulita noastră ortodoxie face și pasul acesta de sublimă naivitate și pictează pe zidurile mănăstirilor valahe și chipul lui Plato filosoful și pe acela al lui Aristot. Și poate vă mai amintiți și de extraordinara carieră de filosof oficial creștin al lui Aristot! Vă amintiți că toată teologala sublimare medievală se face împrejurul stagiritului care devine un fel de filosof oficial! Vă amintiți că Sf. Thoma Aquinatul își scrie „Summele“ ca un simplu și genial comentariu împrejurul ideilor lui Aristot în care valaha și naiva ortodoxie vedea tot un „elinesc filosof“. Și nu uitați că thomismul este azi unica filosofie oficială a catolicismului.

Creștinismul nu inovează în materie de metafizică. Pentru că aceia ce îl interesează este adevărul. Il ia de acolo unde îl găsește. Și nu se fălește decât cu atât. Să fie adevăr. Iar dacă întrebuițează metafizica Vechiului Testament, această metafizică se întâlnește constant cu piscurile cele mai înalte ale metafizicei laice.

Dar paranteza trebuie încheiată aci. Să ne oprim la acest prim adevăr cu înfățișare de dogmă: Dogma Creațiunii. Când gânditorul dela Sibiu își scrie „Diferențialele Divine“, operă de puternică sinteză și de intens efort personal, admite el oare sau nu admite faptul acesta metafizic: că există, pe de o parte un real, o lume, un cosmos și pe de altă parte *ceva* sau *cineva* care are răspunderea apariției, existenței și rostului acestei lumi? Și mi se pare că ar trebui dat aci, în orice caz, un răspuns afirmativ. Dar afirmarea cauzei personale a lumii este afirmarea creației. Și aceasta este o dogmă, una din dogmele fundamentale ale gândirii creștine. *)

Pe planul cosmologic iată-ne astfel în plină metafizică ortodoxă. Dar cum stă

*) În ceea ce privește creaționismul în sistemul lui Lucian Blaga e necesar totuși să facem unele rezerve. Și aceste rezerve ni se par fundamentale. Suntem însă, din punctul de vedere al metafizicei laice, în fața uneia dintre cele mai sguduitoare și temerare întrebări: Dece Divinul are nevoie să creeze lumea? Nenumărate au fost răspunsurile date. Și ingenioase dar și naive, multe din ele. În linii generale metafizica admite drept motiv al creațiunii o anumită necesitate internă, o împlinire a creatorului prin creație, realizarea totală, completă a unui plan din care nu putea lipsi, pentru justificarea desăvârșirii plenare a Divinului, actul creațiunii. Creațiunea ne apare ca o auto-desăvârșire, ca o obiectivare absolută a subiectivității absolute în care era Divinul înainte de creație. A fi desăvârșit nu înseamnă a fi pur și simplu în absoluta poziție de interioritate dinainte de creație, ci a fi în fața unui dat care vine din această interioritate dar se situează în fața ei drept o realitate exterioră. Necesitatea aceasta a creațiunii nu trebuie însă confundată cu o necesitate din care ar decurge bănuiala unei imperfecțiuni la Creator, ci dimpotrivă ca o „necesitate liberă“. Doctrina emanatorie vorbea despre un prea-plincreatoral din care ar izvorî actul acesta fundamental al creațiunii, fără ca prin emanație această sursă emanatorie să-și sărăcească esența și conținutul. Metafizica laică este însă completată de gândirea creștină care pune la baza creațiunii actul absolut al iubirii. Creatorul creează din iubire pentru creatură. Nu ne interesează dacă metafizica laică acceptă în sanctuarul ei doctrina aceasta. Dar pentru îndrăzneala ei, pentru frumusețea ei suprafirească, această doctrină întrece enorm tot ce a putut realiza gândirea laică. Este aci un aport metafizic pe care nu l-a realizat nici o altă gândire, o adâncire în esența intenției creaționiste care constituie —credem— titlul de glorie eternă al gândirii creștine.

În opoziție cu această perspectivă de îngerească limpezime stă însă teoria d-lui Lucian Blaga al unui creator de substanță egoistă (sacral egoism, cum îl numește însuși filosoful), care își realizează creațiunea prin elemente cât mai heterogene esențial și structural de esența și structura sa proprie. Un creator în fața căruia se pune marea dramă a limitării pe deoparte și a spamei de a nu fi depășit de propria lui creație. Aceasta este impresia ce o lasă oricărui cititor „Diferențialele divine“.

Ne mulțumim numai să amintim aceste lucruri întrucât nu este —desigur— în intenția noastră de a face un examen critic al operei lui L. Blaga. O lectură a cărții de mai sus poate ușor convinge pe oricine de veracitatea acestei afirmațiuni.

lucrul în ceea ce privește problema cunoașterii? Ei bine, aci, lucrurile par să se încurce. Filosoful român după ce a descoperit prezența intelectului ecstateric, o părăsește fără a duce mai departe filonul acesta ce ar fi putut fi dător de roadă. Dar se reîntoarce la perspectiva kantiană a lucrului în sine. Se reîntoarce într'un mod, e drept, personal și original. Nu pentru a-l critica, nu pentru a-l dărâma ci pentru a-l întări cu noi contraforturi. Indirecte. L. Blaga admite existența a două moduri de cunoaștere: cunoașterea paradisiacă și cunoașterea luciferică. Nu le vom discuta aci, presupunându-le, ipotetic, cunoscute de cititor. Metafizica epistemologiei de până aci admitea, împreună cu criticismul, posibilitatea fenomenală a cunoașterii, anumite realități transcendente (cunoștibile) și anumite alte planuri de real transcendente (necunoștibile, numenale). Acesta era aceia ce L. Blaga numea „orizontul” lucrului în sine. Printr'un salt care încă ne rămâne misterios, nelucidat complet, autorul afirmă că acest orizont, nu pseudo-orizont de altfel, poate fi depășit dar că în dosul lui stă un alt orizont mult mai profund, mult mai bogat în adâncimi și în condiționări metafizice, „orizontul misterului”. Pentru primul orizont, cunoașterea își află o limită în însăși structura ei. Este „cenzura transcendentă”. E inutil să arătăm rudenia apropiată dintre această cenzură transcendentă și cunoașterea-limită fenomenală, oprită la granițele lucrului în sine al lui Kant. Este aci un lucru pe care nici autorul însuși nu cred să fie dispus prea serios să-l conteste. Aș spune că până aci ne găsim într'un domeniu aproape banalizat, aproape oficial de interpretare a rezultatelor epistemologiei în general. Ca și Kant care afirmă neputința depășirii lucrului în sine, neputința realizării unei alte cunoașteri decât cea fenomenală, L. Blaga admite o limită a cunoașterii grație mecanicele acesteia, automat declanșabilă, a cenzurei transcendente. Transcendentă pentru că este condiționată de un imperativ superior voinței omului, o limită pe care o impune însăși Dumnezeu. Em. Kant afirma și el cunoașterea fenomenală dar fără a o da în seama unei voinți transcendente care a hotărât limita. Limita există în virtutea inerentă a minții omenești de a fi așa, de a nu putea avea decât fenomenalul, de a fi înțărmită între materialul pe care îl oferă sensibilitatea și forma apriorică pe care o impun categoriile intelectului.

L. Blaga nu a putut nici el escamota prezența intelectuală a categoriilor. Există în spiritul uman ceva ce ne depășește, ceva ce nu vine din nici o experiență, ceva care e dat, care capătă pentru noi valoarea unui transcendent. Kant dăduse acestui transcendent o prioritate strict logică. Forțat să răspundă dacă aceste categorii sunt ale experienței sau sunt pur și simplu înăscute, Kant trece abil peste dificultate, afirmând că realitatea categoriilor este în dependență de o conștiință în genere cu alură apriorică, un apriori însă care nu e nici psihologic, nici teologic ci având un primat logic.

Filosoful român nu se mulțumește cu soluția kantiană. Obsedat de diversitatea stilistică a diferitelor mentalități, sub influența directă și precisă a cercetătorilor în străfundurile inconștientului precum și a variațiilor formelor culturii după configurații spațio-temporale, L. Blaga afirmă prezența unor categorii sui-generis în funcție de inconștientul colectiv. Din climatul de aviditate logic-universală dela Kant trecem astfel în climatul „științific” al morfologiei formelor de cultură. Inconștientul devine depozitarul și mănuiitorul acelei mașinării complexe pe care filosoful o numește „armătura categorială”. Dar categoriile acestea au un rol mult mai complex decât în sistematica simplă a lui Kant. Ele sunt puse în inconștientul nostru (dece nu în conștient?) pentru a ne permite descoperirea unui orizont nou: orizontul misterului. Autorul ne afirmă că acest orizont misteric este mai adânc decât orizontul lucrului în sine kantian. Nu discut aci toată argumentarea subtilă pentru dovedirea acestei afirmațiuni. Rețin numai această afirmațiune categorică: există un orizont misteric pen-

tru revelarea căruia sunt puse în inconștientul nostru armaturi categoriale precise. Până aci nimic prea grav. Totul se înlănțue logic. Aproape impecabil. Planul creațional este minunat. Am descoperit e drept că orice cunoaștere are o limită în funcționarea automată a cenzurei transcendente pe care o bănuiam asemănătoare mecanismului categorial kantian. Dar dincolo de orizontul subtil, promițător, amețitor al misterului. Ceeace ni se lua cu o mână ni se oferea cu cealaltă. Ei bine, nu. Speranțele sunt deșarte. Pentrucă deodată aflăm, cu spaimă că nici revelarea orizontului misteric nu este posibilă din cauza intervenției automate, precise, a frânei transcendente.

Și cu toate acestea sistemul, în totalitatea lui, nu este pesimist, nu este agnostic în sensul pur al cuvântului. Rămâne, mărturisită pretutindeni, câteodată subtil, câteodată ca o șoaptă promițătoare, nădejdea de a ne putea apropia de esența misterului. Filosoful român afirmă în câteva rânduri puțința unei atingeri a esențelor pozitive prin mecanismul deabia schițat, deabia întrevăzut al minus-cunoașterii. Și în felul acesta se rezolvă, pentru el, problema epistemologică. În ceea ce privește celelalte probleme, atitudinea sa rămâne mereu pe planul strict al sistemului propriu, sub egida orgolioasă a libertății de creație a spiritului metafizicei laice.

Dl. Lucian Blaga afirmă că se situează în perspectiva la care îi dă dreptul însăși gândirea filosofică neîncorsetată în nici un calapod și mai cu seamă neținând seama de nicio îngrădire dogmatică. Ortodoxia nu poate opri elanul metafizic al nici unui gânditor. Ca sistem de gândire, ortodoxia a fost încheiată prin sec. VIII-lea și nu mai poate nici crea nimic, nici permite vreun altfel de creație. Ea este factor conservator nu creator; poziția ei metafizică este o poziție *defensivă* în vreme ce filosofia veritabilă trebuie să fie *ofensivă*. (Despre viitorul filosofiei românești. Saeculum. 1. 1943).

L. Blaga afirmă deci caracterul închis al ortodoxiei, incapacitatea ei creatoare în domeniul metafizic iar ortodoxii afirmă disponibilitățile nelimitate ale ortodoxiei în câmpul creațiilor filosofice. Pe noi însă nu ne interesează în nici un caz creația filosofică pur și simplu pentru a fi creație. Oricât de frumos ar fi gătit și construit un sistem de gândire, oricât de original, oricât de personal, oricât de autentic, mă lasă rece dacă nu îndeplinește un singur scop. Unul singur. Pentrucă eu nu fac filosofie pentru frumusețea gratuită, inutilă, a gestului. Pentru bucuria aceasta pură am la îndemână *arta*. Eu fac însă filosofie, mă angajez plenar, dureros, violent, pătimaș în făgașul gândirii filosofice pentrucă urmăresc nu capriciosul joc de valută al gândului pentru sine ci puțința de a surprinde *adevărul*. Fac filosofie pentru adevăr. Mă chinui pentru adevăr. Sufăr pentru adevăr. Puțin mă interesează dacă filosofia este creatoare și ofensivă sau dacă ortodoxia este conservatoare și defensivă. Ceeace caut și aștept este adevărul. Iar dacă l-am aflat în ortodoxie restul este joc gratuit, joc de artă. Dacă ortodoxia și creștinismul nu mi-ar fi dat *nici un adevăr* le-aș fi alungat ca pe ultimile fapteuri ale minții omului.

Să ne oprim o clipă deasupra întrebării acesteia: Pentruce din toată istoria filosofiei nu rămân luminoase și certe decât câteva popasuri, câteva nume, câteva idei? Dece rămâne un Platon, un Aristot sau un Kant dar nu rămâne nimic din frumusețea arhitectonică a unui Schelling, Fichte sau chiar Hegel? Pentruce este Kant o piatră de hotar și nu un altul? Pentrucă aci mintea omenească a atins, înfiorată, haina unui adevăr. Care este adevărul acesta? Că mintea omenească are o limită în cunoașterea sa. Că nu poate depăși misterul lucrului în sine, numenul, pe căile pure ale rațiunii. Iată ceeace rămâne valabil și etern din tot ce a scris Em. Kant.

Am mai întâlnit oare altundeva acest adevăr? Să privim atenți. Fără părtinire. Să ne reîntoarcem la metafizica aceasta închisă, neputincioasă a ortodoxiei. Scrie undeva, în forma ei simbolică, în această metafizică închisă: „Îi este oprit omului să

cunoască fața lui Dumnezeu“. Iar despre Dumnezeu aflăm că este „făcătorul celor văzute și nevăzute“. Nu simțiți că se află aci, pus fără nici un artificiu laborios și masiv și numenul Kantian, și orizontul misteric? Nu găsiți aci și cenzura și frâna care se par că ar aparține lui L. Blaga? Nu vedeți în aceste simple propozițiuni, dumnezeesc de simple, toată drama unui Kant dela Critica Rațiunii Pure la aceia a Rațiunii Practice?

Omului îi este oprită cunoașterea chipului lui Dumnezeu. Totuși el este făcut după chipul și asemănarea lui Dumnezeu. Kant afirma: Imi este oprită cunoașterea lucrului în sine dar știu că există acest lucru în sine tocmai pentru că altfel fenomenul nu ar avea nici o cauză explicatoare. Și iată apoi revelația Mântuitorului: Eu sunt Calea, Adevărul, Viața! Cel ce vrea să meargă la Tatăl merge prin Mine. Așadar iată drama și soluția ei! Nu pot cunoaște chipul lui Dumnezeu prin pura cunoaștere intelectuală dar îmi rămâne calea Iubirii. Cunoașterea lui Dumnezeu prin Iubire pentru că Iisus este Iubirea. Iar Iubirea este Adevărul pentru că este viața! Kant afirmase: Rațiunii pure îi este închisă calea cunoașterii numenului. Dar prin voința practică, prin iubire, prin bine îmi sunt deschise căile spre marile probleme. Dumnezeu nu este obiect al cunoașterii dar este postulat al inimii. Nemurirea nu este certitudine a minții dar este certitudine a necesității absolute a binelui. Libertatea nu este formă demonstrabilă rațional dar este garanție a legii morale. Iar legea morală este în mine ca ultimă și supremă certitudine de viață. Cale, Adevăr, Viață.

Metafizica ortodocsă a presimțit marea dramă a cunoașterii. A trăit-o în toată plenitudinea, în toată răsuflarea ei. Cunoașterea absolută nu se face sub zodia minții ci sub semnul iubirii. Există oare undeva, în toată filosofia, în toată metafizica veacurilor o mai amară, o mai sublimă, o mai desăvârșită formulare a cunoașterii autentice prin intuiție, prin iubire, decât formulările pe care ni le oferă un Damaschin, un Palama, un Dionis Areopagitul sau un Maxim Mărturisitorul? A atins undeva mistica veacurilor, mistica în sensul ei pur de efort obiectiv de cunoaștere, adâncimi mai amețitoare, evidențe mai pure decât în mistica evului-mediu sau în aceia a misticilor pe care azi și-i reclamă, cu drept cuvânt, ortodoxia?

Filosofia, ca orice disciplină constituită milenar, are problemele ei preferate, drumurile ei umblate, întrebările ei de mult formulate. Să nu ne ferim, măcar acum, de aceste țărături școlărești. Sunt trei mari probleme pe care le dezbate filosofia: 1) Problema ontologică; 2) Problema cosmologică și 3) Problema epistemologică. Să le luăm deci, școlărește, la rând și să vedem ce soluții s'au propus și câtă depărtare este între soluțiile admise unanim de filosofi și soluțiile admise — dogmatic — de religie?

1) *Problema ontologică*. Am spus că vom căuta să ne limităm la soluțiile adoptate unanim de către filosofi. În cercetarea esenței Ființei (to on) sunt două soluții asupra cărora înclină cu bunăvoință acceptarea filosofilor. Soluția monistă și soluția dualistă. În soluția monistă a fost definitiv alungată, pe motive destul de puternice și asupra cărora e inutil să stăruim monismul materiei. Avem deci de ales sau de discutat între monismul spiritualist și dualism. Și aci încă și calea ne este ușurată simțitor grație ultimelor cercetări întreprinse în toate domeniile științei. Monismul spiritualist, oricât ar fi de atrăgător ca prezentare, face loc, din ce în ce mai mult, explicației dualiste a lumii: spirit și materie. O lămurire: dualismul acesta se referă la starea în sine a lucrurilor, la constatarea lor. Când este vorba de explicarea genetică-cauzală, dacă materia derivă din spirit sau spiritul din materie, avem toată certitudinea de a afirma că filosofia recunoaște, unanim, un primat genetico-cauzal al spiritului. Iată-ne deci în fața unor evidențe în care cel mult mai interesează doar unele detalii, doar unele interpretări subtile. Să nu se creadă — conform unui loc

comun arhicunoscut, că în filosofie nu există certitudini ci numai nesiguranțe. După secole și secole de penibilă căutare, mintea omenească a ancorat în câteva certitudini cu caracter, adeseori, de verificare experimentală. Una din aceste certitudini este și aceea a monismului spiritualist sau a dualismului de esențe. Cred că soluția ar fi însă exact aceea propusă de mine. Anume: Genetic, se poate afirma un monism al spiritului; constitutiv, un dualism al esențelor (materie și spirit). Personal, și după chinul a vreo 25 de ani de muncă și căutare, m'am oprit eu însumi la această soluție care nu este un compromis ci o certitudine experimental verificabilă.

Dar să nu ne oprim aci. Care este soluția la care s'a oprit filosofia creștină în această materie? (Pentru că, orice ar zice filosofii, există o filosofie creștină, adică o filosofie care a acceptat anumite soluții pentru a fixa cadrul anumitor dogme fixe). Răspunsul este extrem de simplu: Creștinismul acceptă soluția ontologică a monismului spiritualist și pe aceea a dualismului de substanță.

Este aci un adevăr din care creștinismul face o dogmă. Și mi se pare că dogma aceasta, după toate cele arătate până aci, are un oarecare drept de cetățenie. Și mi se pare că este și mai mult decât atât. Că anume această dogmă a fost impusă de creștinism și a fecundat, ca, gândirea filosofică obligată, în cele din urmă, să o accepte ca pe un adevăr. Și să nu uităm iarăși un lucru. Că filosofiei oficiale și laice i-au trebuit secole întregi de frământare, de tâlmăciri și răstălmăciri, de verificări și confruntări cu ultimele date ale științelor pozitive din vremurile noastre pentru a ajunge la acest adevăr asupra Ființei exprimat limpede, categoric, definitiv, odată cu Evangheliile, odată cu Patrologia, cam acum 2000 de ani în urmă. Nu știm în ce măsură adevărul poate fi revelat sau nu. Nu cunoaștem mecanismul metafizic al revelației și poate că nu îl vom cunoaște niciodată. Dar constatăm. Și constatarea aceasta este un fapt. Cine dorește să dărâme ortodoxia și metafizica ei va avea de dărâmat mai întâi aceste fapte. Iar faptele sunt mai greu de dărâmat decât sistemele.

2) *Problema cosmologică*. O altă întrebare a filosofiei laice este aceea asupra originii și cauzei lumii date. Cum s'a creat lumea? Cine a creat lumea? Nu vreau să discut aci toate răspunsurile pe care gândirea omenească le-a alcătuit pentru a lămuri marea problemă. Dar între explicația mecanistă și explicația creaționistă-teleologică, filosofia a înclinat și de data aceasta către ultima. Explicația mecanistă nu a mulțumit pe nimeni. Finalismul misterios și minunat al naturii nu poate fi fructul unui hazard. Cosmosul este organizat finalist pentru că la organizarea lui a prezidat o voință finalistă, o minte ordonatoare, organizatoare. Dl. Lucian Blaga, el însuși, nu găsește o altă explicație mai bună decât tot o explicație creaționistă cu rezervele pe care le-am arătat mai înainte. Personal, am afirmat eu însumi acelaș punct de vedere și cred că nu am greșit. Mai mult. Organizarea aceasta finalistă a lumii se face după un plan perfect cu o finalitate soteriologică. Lumea există așa cum există în vederea mântuirii sale. Problema răului din lume, piatră de încercare a oricărei filosofii este punctul central al oricărei explicații cosmologice. Și aci tot explicația soteriologică stă în picioare. În explicația pe care am încercat să o construiesc în această perspectivă profund creștină (ceea ce m'a făcut să numesc destinul acesta al creației lumii drept un „destin creștin“) am avut bucuria de a găsi două confirmări. Una era datorită geniului lui Leibniz care explica prezența metafizică a răului decurgând din condiția creaturală a omului, în acelaș mod ca și explicația pe care o oferisem eu însumi. A doua confirmare am aflat-o apoi într'un studiu de proporții mai vaste al d-lui I. Petrovici care afirma că explicația leibniziană este una dintre cele mai inatacabile dintre explicațiile cunoscute. Și în fine, dl. L. Blaga în „Diferențialele divine“ admite el însuși o perspectivă creaționistă și, într'un anumit sens, soteriologică de vreme ce rostul final al prezenței omului în lume este acela de a trăi în orizontul misterului și

de a încerca mereu revelarea acestui mister. Adică în fond o mântuire prin cunoaștere. Cu singura diferență față de încercarea mea, că la d-sa misterul este inrevelabil din cauza prezenței frânelor transcendente impuse de Marele Anonim. Ceeace constituie și punctul de diferențiere dintre d-sa și metafizica dogmei.

După cum se vede, în problema cosmologică, metafizica merge pe aceiași cale pe care a mers, dela început, creștinismul care a considerat explicația creaționistă drept singura valabilă. Ceeace înseamnă că filosofia creștină este mai mult decât conservatoare, mai mult decât defensivă, mai mult decât apologetică. Ceeace înseamnă că în metafizica creștină este loc mai mult decât numai pentru comentarii privind „lumina taborică“, închinarea la icoane sau criteriile teofaniei și cazul Petrache Lupu“. (Saeculum. pag. 7. No. 1). Primim deci doctrina creaționistă atunci când vine din partea filosofilor dar o subestimăm când Biserica face din ea o dogmă.

Este drept. Dogma închide și fixează. Odată afirmată și formulată, nu mai poate fi interpretată de nimeni decât sub semnul ereziei. Dar numai dogma procedează la fel? Când un filosof își construiește un sistem nu se află, prin a sta, închis în el? Nu ați avut impresia aceasta de penibilă auto-claustrare citind masivele volume ale unui Hegel care, afirmând odată pentru totdeauna, mecanismul dialectic al spiritului absolut, e obligat să descopere, să construiască toată catedrala lui gotică de metafizică uriașă, rostogolită ritmic pe treptele absolute ale tezei, antitezei și sintezei! Și atunci nu este mai cinstită, mai acceptabilă atitudinea dogmatică a metafizicii creștine care *pornește* dela adevărurile ei în loc să încerce să *ajungă* la ele? Dogma este, în fond, o necesitate a minții. Omul are nevoie de certitudini și evidențe. Dacă le-a aflat nu le mai înlătură. Și este mai sincer decât acela care, de dragul căutării pentru simpla căutare, dărâmă și se îndoiește. Nu există în filosofie nici o atitudine serioasă de dărâmare. Sub orice îndoială stă, nemărturisită, nevoia noastră de a construi pozitiv, de a ne crea evidențe și certitudini.

3) *Problema epistemologică*. Se pare că aci suntem într'un domeniu în care metafizica ortodoxă nu și-a formulat nici dogme, nici evidențe ultime. Să privim însă noi cu atenție în fundul lucrurilor acestora. Ce înseamnă problemă epistemologică? Înseamnă răspunsuri la câteva întrebări elementare și ultime. Iată-le în ordinea lor firească: ce cunoaștem, cât cunoaștem, cum cunoaștem și care e valoarea cunoașterii noastre?

Să consemnăm, mai înainte de orice, câteva rezultate cu caracter de obiectivitate metafizică. Pentru că am văzut până acum că asemenea rezultate există. Cu toată părerea contrară a unora care doresc să pară originali, istoria filosofiei nu este numai decât un câmp de lupte absurde în care un sistem dărâmă un altul și așa mai departe. Dincolo de sistemele cu caracter închis, personal, stau câteva victorii obiective, câteva puncte de sprijin indiscutabile. Astfel, în materie de epistemologie, nimeni nu mai discută azi valabilitatea realismului naiv și nimeni deasemeni nu mai mizează pe explicațiile materialiste sau empirio-sensualiste de pe vremuri. Dimpotrivă doctrina care și-a impus autoritatea, devenind piatră de hotar în teoria cunoașterii este, mi se pare, doctrina criticistă, cu toate retușările ce i-au fost impuse dela Kant. Ce înseamnă criticismul redus la ultima lui esență? Constatarea aceasta a dualității sensibilului și inteligibilului. Spiritul își are formele și atitudinile lui, indiferent dacă și le manifestă prin categorii sau prin sinteze creatoare cu caracter ineist sau aprioric. Am văzut că pentru a scăpa de dificultatea răspunsului acestuia Kant se baricada în dosul apriorismului logic sau afirma drept suport metafizic al acestui apriorism o anumită „conștiință în general“. Dar faptul rămâne, indelebil. Spiritul își are formele sale care nu vin din nici o experiență „a posteriori“. Fie că admitem însă o conștiință în general cu coloratură logică, fie că admitem, împreună cu L. Blaga, o armătură cate-

gorială al cărui depozitar este inconștientul colectiv, afirmăm, în orice caz acest fapt indiscutabil că spiritul își are formele lui asupra cărora nu intervine nici o experiență dar care conduc orice experiență. Cercetările experimentale în materie de psihologie a formelor de gândire, de formațiune a conceptelor și judecăților au dovedit acest primat al unui fond pe care, în lipsă de ceva mai bun, îl voi numi „fondul categorial“ cu rost ordonator și formator al cunoașterii. Așa dar între sensibilitate și intelect, accentul nu mai cade pe sensibil ci pe inteligibil. Și cred că nu puțini vor fi aceia care vor admite acest prim rezultat la care ajungem.

Dar dacă primatul cade pe inteligibil atunci între empirismul materialist și raționalismul spiritualist (raționalismul care pune accentul lui major și grav pe puterea rațiunii drept esență și formă de desăvârșire a spiritului) filosofia modernă se vede obligată să-și definească, fără ocolișuri, fără zăbavă, calea. Este aci onestitate ce nu mai poate fi evitată în nici un mod. Nu putem lăsa pe seama inconștientului, oricât de structurat l-am presupune, oricât de încărcat de armaturi categoriale l-am dori, răspunderea tragică a faptului acesta plenar, mântuitor și uman, al cunoașterii. Dar mai este aci o altă latură în care se cuvine să privim cu atenție și prudență. Psihologi de mare răspundere și printre ei — mi se pare — în afară de acei ai școlii behaviouriste, însuși părintele psihologiei conștienționale — am numit pe James, alături de pildă de un Bradley, Ward, sau Bertrand Russel, au pus marea problemă dacă conștiința există în adevăr sau se reduce la o serie de obișnuinți și comportamente? Să-mi fie permis ca în numele aceleiași îndoeli, sprijinit pe alte numeroase și serioase cercetări experimentale, să-mi pun problema dacă într'adevăr inconștientul există, dacă are rolul și valoarea ce i se atribue? Cine a urmărit studiile noastre din paginile acestei reviste, a putut să afle de pildă că mari și îndreptățite sunt motivele care ne silesc să negăm însăși realitatea, însăși prezența etajărilor planurilor de conștiință. Cum aci nu improvizez ci *continuu*, rezultatele la care am ajuns le voi lua drept bune pentru a-mi permite să afirm că în plenitudinea lui autentică și vie, spiritul nu se realizează ca act de cunoaștere și ființare decât pe un singur plan: planul conștiinței. Iată al doilea rezultat la care ajungem nu pornind dela idei preconcepționate și urmărind o anumită dezvoltare a cercetărilor în această direcție, fără a face caz prea mult de aportul personal în această problemă.

Dar nu suntem decât la început. Nu am făcut decât să arăt instrumentele și habitatul obișnuit al cunoașterii. Dacă încerc acum să trec la mecanismul cunoașterii voi surprinde aci două forme elementare și reductibile de cunoaștere: cunoașterea laică și cunoașterea harică. Ultima, drept încoronare și desăvârșire a primei. În ce zodie se petrece această desăvârșire? În aceia a contactului direct dintre spirit și obiectul cunoașterii. Forma acestei cunoașteri este aceia ce numim: *experiența mistică* iar modul de realizare, instrumentul de atingere este *intuiția harică*. În felul acesta am încercat să repun valoarea cunoașterii mistice și intuiționale pe tărâmul ei real și viu. Nu o bănuire a orizontului misteric cum afirmă d. L. Blaga ci o atingere a esenței misterului, o comuniune imediată, cu caracter de obiectivitate, a misterului, a lucrului în sine. Cunoașterea plenară se realizează atunci în această zonă crucială unde subiectul interferează obiectul, unde diferențierile se anulează asimptotic, unde spiritul subiectiv își pierde subiectivitatea iar obiectul-mister își estompează obiectivitatea. Fenomen care nu este o simplă supoziție metafizică ci o realitate experimentală pe care oricine o poate controla sau o poate realiza.

Am ajuns astfel la un al treilea rezultat. Să rezum: Spiritul se vădește în haina pură a rațiunii; spiritul se realizează pe planul unitar al conștiinței; cunoașterea se zidește pe materialul viu al intuiției și contactului direct cu obiectul ei.

Or, iată aci, *fără voia mea* trei aspecte fundamentale categorice, *dogmatice* pe

care se orânduiește însăși metafizica epistemologiei creștine. În vreme ce mistica ortodoxă în special și cea creștină în general afirmă primatul acesta al contactului haric, obiectiv cu misterul (divinul, lucrul în sine, spiritul absolut) dogma creștină — din puținul ce-l știu din știința teologală — pentru că nu sunt teolog — afirmă primatul luminos al rațiunii și prezența evidentă și unică a unui singur plan pentru acest primat: planul conștiinței. E inutil cred să dau citate. Nici nu le am la îndemână nici nu sunt necesare pentru o discuție în care socot că fiecare este de bună-credință.

Deci și în problema epistemologică evidența metafizică stă alături de evidența creștină. E aci o fatalitate, o arguție trasă de păr, cu orice preț, sau un semn ?

S'a spus: Ortodoxia are în spatele ei autoritatea a 2000 de ani de viață și victorii, pe când metafizica laică are în spatele ei autoritatea a 4000 de ani de năzuință și căutare. Mi se pare că pozițiile nu sunt tocmai așa. Mi se pare, pe de o parte că adevărul creștin e mai vechiu decât Noul Testament. Mi se pare că o gândire creștină mult mai veche a fost martora inflexibilă a o mulțime de erori care au trecut pe lângă ea fără să o zdruncine, deși, la un anumit moment al istoriei sale creștinismul, oprit la considerente formale, a fost în dezacord și luptă cu adevărurile obiective ale științei. Și totuși un lucru nu trebuie uitat. Că de 2000 de ani încoace gândirea filosofică gravitează împrejurul luminii acesteia uluitoare a creștinismului. Dela Tertulian și Origen până la Plotin și Porfirius, delă Valentin și Augustin până la Duns Scott, delă Bonaventura și Damaschin până la Descartes, delă Melebranche și Spinoza până la Kant, delă Hegel până la Kierkegaard, *filosofia a fost creștină*. Singurele excepții, azi excluse din patrimoniul metafizicei au fost materialismul secolului al XVIII și idealismul al cărei părinte a fost totuși un abate. Dar gândirea filosofică a trecut peste aceste excepții.

Un distins profesor universitar îmi spunea odată: Nu există filosofie creștină. Există filosofie de o parte și știință teologică de altă parte. Să-mi fie iertat să afirm: *Nu există filosofie decât sau creștină, sau în duh creștin, sau sub autoritate creștină sau contra creștinismului.*

Filosoful nu urmărește nici autenticitatea propriei lui afirmări, nici originalitatea propriului lui sistem, nici ofensive creatoare pentru bucuria pură a creației pure. *Filosoful caută adevărul.* Și se oprește acolo unde l-a găsit. Dece nu, deci, în dogma creștină?

Dar cu aceasta nu am făcut decât să intrăm în materie. Voi arăta în alte articole că este nu posibilă ci necesară o vastă organizare de probleme și de soluții în sânul creștinismului. Voi arăta poziția precisă și privilegiată a ortodoxiei în cadrul creștinismului. Voi înfățișa deasemeni disponibilitățile nelimitate ale unei metafizice ortodoxe, nu ca probleme *minore* ci ca probleme de covârșitoare importanță. Și voi încerca deasemeni să discut și sensul în care se va angaja destinul unei viitoare filosofii românești. Lectorul nu are nimic de pierdut așteptând realizarea acestor promisiuni.

D-l L. Blaga a discutat valoarea ortodoxiei în funcție de disponibilitățile ei pentru asigurarea unor anumite margini ale filosofiei românești.

D-l Nichifor Crainic a apărut viziunea ortodoxă mai întâi ca totalitate organizată milenar și apoi ca matcă specifică pentru sufletul românesc. De aceia am încercat o depășire, o ieșire în larguri. O confruntare între dogmă și libertatea gândirii. Ca să aflu că există în dogmă margini pentru orice libertate și în libertate popasuri și evidențe care seamănă ciudat cu atitudinea de dogmă. După această ridicare peste problematica particulară, să ne coborâm din nou, cu altă ocazie pentru a pune degetul acolo unde ne doare, în ogrăzile însoțite de căldură și har, ale ortodoxiei noastre românești. Și poate vom găsi aci lucruri noi de spus!

C R O N I C I I D E I, O A M E N I, F A P T E

CE ESTE EUROPA?

Dela trecutul război mondial încoace se vorbește mereu de Europa. Ceva s'a rupt atunci în viscerele continentului nostru și nu s'a mai putut repara. Cauza răului nu a fost propriu zis războiul. Războiul a grăbit numai învederarea răului. El ne-a arătat că suntem în fața unei crize. O gravă și complexă criză europeană cu origini mult mai îndepărtate. O criză de structură și de sistem. O criză politică, economică, socială. O criză morală înainte de toate. Intr'un cuvânt, o criză de destin.

Slăbită de ideologiile individualismului anarhizant, devorată de falsele idealuri ale veacurilor XVIII și XIX, îmbrâncită afară din certitudinile spirituale ale religiei creștine, abătută depe linia ei de devenire istorică, cum știm, Europa s'a trezit din șocul marelui conflagrații de acum trei decenii în fața unei duble amenințări. Aceea de a-și pierde poziția hegemonială în lume și de a fi asaltată și cotropită din flancuri de Asia și de America.

În situația aceasta tragică, la capătul căreia lumea veche nu mai apare decât sau redusă la funcția de apendice geografic al strivitorului și haoticului continent asiatic sau ca o piață de desfacere a uriașei uzine americane, — ceea ce ar fi deopotrivă de grav — în conștiința generației noastre au năvălit întrebările, aceleași întrebări pretutindeni: încotro mergem, unde ne aflăm într'adevăr?

În plină desfășurare a procesului său existențial Europa este străbătută în modul acesta de teroarea aceluiași neliniști. Și iată-o constrânsă să se regăsească, astfel, dacă nu prin soluții politice, cel puțin prin aceleași întrebări puse propriei sale conștiințe, ceea ce determină, peste toate problemele care o divid, un sentiment continental, pan-european cu această alternativă existențială: ori se transformă într'o mare solidaritate, într'o viguroasă comunitate continentală, ori renunță la misiunea și la toate pozi-

țiile predominante în viața lumii, la propria ei viață chiar.

Discuțiile care au urmat în jurul acestor întrebări au rămas, cele mai multe, simple discuții, sporind de multe ori confuziile și îndepărtând soluțiile clare pentru că în mai toate cazurile ele au fost duse sau în zone subiective sau în afara realității, a adevărului continental și cu ignorarea datelor fundamentale ale istoriei și geografiei europene.

Trebuiau identificate și urmărite liniile de forță ale istoriei, ale vieții europene. Trebuia găsită o metodă obiectivă de investigație istorică. Trebuia să fie uncată analiza până la cauzele morale ale situației de azi. Și literatura de până acum în jurul subiectului nostru a fost sau numai de pură apologie europeană, sau numai de parțială diagnosticare a boalei de care suferă Europa. Interesantă întotdeauna literatura aceasta, dar nu satisfăcătoare.

Gonzague de Reynold arată în ultima sa lucrare *Qu'est-ce que l'Europe?* că geografia sau istoria și chiar amândouă la un loc nu pot da un răspuns valabil și cuprinzător neliniștei omului european contemporan. Geografia și istoria încetează undeva în nebuloasa mileniiilor. Se impune dar, să ne folosim de o metodă de cunoaștere mai completă.

Gonzague de Reynold, profesor la Universitatea din Friburg, eseist cu impresionante posibilități analitice și dialectice, istoric de renume mondială, filosof creștin și umanist de cea mai largă cuprindere, era fără îndoială spiritul cel mai în măsură să decanteze apele turburi ale discuției și să îmbrățișeze largile dimensiuni ale problemei europene.

Încă din *L'Europe tragique* (Paris, 1934), Reynold arunca premisele unei înalte desbateri în jurul destinului, culturii și civilizației noastre. Captivant, cu suflul marelui scriitor care este și cu disciplina științifică pe care o stăpânește

cu rară autoritate și măiestrie, învățatul dela Frieberg avea să deschidă prin volumul amintit un întreg ciclu de cercetări obiective în legătură cu originile și destinul Europei.

Qu'est-ce que l'Europe este prima parte a acestui vast studiu. Va urma (poate a și apărut între timp) *La Formation de l'Europe*, apoi partea a III-a din *La décadence de l'Europe*.

Vasta întreprindere a lui Reynold se construiește organic și simetric. Crește odată cu nealitatea care ni se descopere prin investigația științifică și își înalță muchile de lumină, toate, în cel mai perfect echilibru arhitectural.

Liniiile directoare urmate de el în *Ce este Europa* — fiindcă este vorba de lămurirea unui sistem cauzal și de finalități, și de cristalizarea unei sinteze — sunt acelea pe care ni le indică experiența și realitatea pentru cunoașterea și explicarea vieții umane în durata și în funcțiile sale istorice. Reynold va face deci o sinteză a Europei, cu ajutorul filosofiei istoriei. Nu va urma nici legile științismului, nici istoria fatalismului istoric. Istoria se urzește din faptele oamenilor. Din inteligența și din voința umană, dintr-o libertate activă a noastră, care nu este limitată decât de acțiunea suverană a Providenței colaboratoare și îndrumătoare a creației omului.

Reynold nu se îndepărtează niciodată de acest punct de privire al filosofiei creștine când examinează sensurile istoriei, succesiunea de cauze și de efecte în durata acestei istorii. Urmărind constantele istoriei, urmărește în fond constantele vieții umane, care îi sunt date de realitate și de experiență. Le verifică, le ierarhizează, identifică și cântărește cauzele morale inițiale din care se desfac liniiile de forță ale istoriei. Cauzele morale sunt înseși cauzele inițiale, țâțâna istoriei. Și, ca să se urce până la ele, istoricul trece pasul filosofului, care mergând dincolo de limitele cunoașterii noastre dă de liniile transcendente, de sensuri originale ale destinului uman veghiat de Providență, întrucât unitatea funciară a omului este ordonată atât naturii, cât și lui Dumnezeu.

Nu este vorba de o transfigurare a Europei, de o interpretare mistică a destinului continentului nostru, ci pur și simplu de o împlinire prin filosofie a cunoștințelor istoriei și geografiei.

Ca să ajungă să distingă procesul de înche-gare a formelor de viață, de culturi și de civilizații europene, maestrul dela Frieberg întreabă rând pe rând geografia, istoria, etimologia și chiar mitologia.

Geografia, care este după cuvântul lui Ferdinand Lot „natura lucrurilor“ și adâncește în ea, cum spune Reynold, rădăcinile istoriei, ne

vorbește despre două Europe. Una orientală, cu baza pe o linie asiatică, pe care Hesiod și aproape toți vechii geografi o fixează pe Don. Alta, occidentală care începe din hotarul celei dintâi, — o linie dreaptă dela Baltica la Marea Neagră, pe Vistula și Nistru — și se termină la Atlantic. Două părți ale unui singur trup (acest trup fiind el însuși o peninsulă a continentului asiatic) cu două structuri, cu civilizația și cu vocații diferite.

Europa orientală (Eurasia): câmpie simplă și amorfă, poartă deschisă invaziilor, neevoluată, cu o viață socială rudimentară, cu două forme de proprietate (marile latifundii sau proprietățile colective) prelungite din viața nediferențiată a tribului, nomadismul pastoral din stepe menținându-i și azi un aspect de primitivitate, slab populată, incapabilă de acțiuni civilizatorii, menită a fi hinterland al celeilalte zone europene și teren de colonizări pentru sporurile de populație din apus. Destin minor, subistoric.

Europa occidentală: peisaj ondulat cu linii de rezistență și apărare în caterile munților, cu largi ieșiri la mările care invită la expansiune, potențial colonizator și civilizator, pământ variat pentru culturi variate, cursuri mari de ape favorabile industrializării și dezvoltării vieții urbane, nivel ridicat de viață socială (în consecință: populație cu indice de densitate mare) focare de cultură. Destin major.

Europa occidentală — teza. Europa orientală — antiteza.

Europa occidentală este adevărata Europă și este opera ei în mod exclusiv întreaga înaltă civilizație a continentului. Căror condițiuni naturale, întreabă Reynold, se datorește acest fenomen? În primul rând așezării maritime. Europa — Europa occidentală — este un continent maritim. Inconjurat de apele Mediteranei și ale Oceanului Atlantic, care pătrund adânc în uscatul ei, Europa occidentală este în totul tributară mării. Prin mare, începând din sudul grec, s'a descoperit, prin ea s'a civilizat, prin ea s'a încreștinat, prin ea s'a apărut și tot prin ea s'a avântat mai târziu către lumea nouă. Europa s'a construit pe această splendidă fațadă de lumină care este Mediterana, leagănul umanismului elen și al universalismului Romei.

Al doilea element care a favorizat complexa și repede înflorire a continentului nostru este rețeaua de râuri și de căi fluviale, care străbate uscatul, vehiculând dela și către mare, schimbările și sporurile civilizației. O adevărată funcțiune de vase comunicante ale unității și buneii stări continentale.

Al treilea element: relieful solului. Din punctul acesta de vedere Europa este cel mai fericit

dintre continente. Pământul ei variază și unitar totdeodată oferă o gamă întreagă de aspecte: dela tundra subpolară până la exuberanța florei tropicale, într-o cumpănire ideală de peisagii armonioase și într-o compartimentare celulară de spații amume create pentru ca fiecare grup uman să-și desvolte personalitatea și stilurile de culturi originale, pe care se grefează în mod natural naționalismele popoarelor europene gata să-și apere oricând originalitatea, fără a exclude însă influențele și schimburile reciproce.

Iată trei puternice elemente de ordin geografic din care europeanul își trage caracterul și virtuțile sale de stabilitate și echilibru, invitații continui la creații spirituale și la civilizații statornice.

Comparați aceste superbe daruri ale geografiei occidentului cu monotonia tristă, plată, a câmpiei Eurasiei, cu fața netedă, exasperată a acestor stepe fără contur, unde se tălăzuesc încă nefixate și primitive masele slavo-mongolice ale popoarelor Rusiei.

Peninsula a continentului asiatic, cum se spune, dar așezată în focarul lumii, malcă de civilizație prin Mediterana, forță cuceritoare și colonizatoare prin Atlantic, „Europa este născută să fie imperială. Ea a fost creată să fie globul pământului“. Acesta este răspunsul geografiei la întrebarea lui G. de Reynold. „Ce este Europa?“

Mitologia învâluie originile Europei în poesia bogată a legendelor. Una dintre cele trei mii de Oceanide din „Teogonia“ lui Hesiod, frumoasă prințesă feniciană răpită de Zeus care se transformă în taur și o duce în Creta, cântată de Ovidiu în „Metamorfoze“ sub aceeași înfățișare mitică immortalizată și de Veronese și Titian, purtată, însfârșit, prin toată mitologia clasică cu o întreagă trenă de zeițăți ilustre și de copii iluștri și ei, deopotrivă.

Europa este, așa cum se vede din această genealogie fantastică, de origine asiatică. Din acea Asia mediteraneană, civilizată și total deosebită prin splendorile ei de restul marelui continent. Mitul este paralel cu geografia.

Herodot, Tucidide și întreaga pleiadă de istorici ai antichității au căutat să filtreze miturile și să rețină numai simbolurile și semnificația lor istorică: civilizația europeană venită pe căile mării din această Asia mediteraneană care poate fi socotită drept „Preeuropă“, își are epicentrul în Creta și poartă sigiliul de creație al Mediteranei. Europa a fost la început Grecia, tesalocrație helenică.

Legendele originii orientale a Europei au stârnit interesante discuții în lumea savanților contemporani. Gonzague de Reynold se oprește în

special la opiniile emise de Bérard, Glotz, Teckman și Nicolae Iorga, pentru a constata că mitul Europei legat de al lui Zeus-Jupiter, „este simbolul unei întregi civilizații intermediare între Grecia și Asia“.

Dar trecând din zonele cețoase ale mitologiei în istoria antichității, Reynold fixează originile certe europene ale Europei în Grecia. Numele de Europa este grec, aplicat la început unei mici părți a lumii grece (Tracia) și extins apoi la nord-est în părțile noastre pontice și la apusul Mediteranei, până a cuprins întreg continentul. Așadar Europa a avut o primă formă elenică. Vechea Grecie e Protoeuropa.

Grecii au descoperit continentul european din afară, ca marinari, pe coastele mării. Dela Marea de Azov la Baltica, arată Reynold, grecii au trasat conturul Europei, care va fi umplut curând cu substanță de romani. Romanii împlinesc descoperirea maritimă a navigatorilor greci, pătrunzând înăuntrul continentului ca soldați și neîntrecuți constructori de drumuri, cucerind și creind. La anul 100 războinicii romani sunt în aceste locuri pontice și istriene, imprimând insigna Romei cu lancea și cu scutul. O jumătate de veac mai târziu după călătoria pe Pontul Euxin până aici a lui Herodot, sosesc purtătorii fasciilor și *mensores* inginerii imperiului roman. Legea Romei se impune până în zonele scythice, până în insulele britanice și germanice și în Țara Gallilor, pretutindeni. Europa este cuprinsă astfel în vastul imperiu roman care își are temelii și inima în țărmlul însoțit al Mediteranei, la Roma. Polyb, Strabon și Ptolemeu consemnează în scrieri și în hărți geografice faptele istorice ale mării epoci de înflorire sub semnul licitorului și al acvilei imperiale. Strabon, pe a cărui autoritate științifică se rezimă în mare parte geografia antichității, este și cel dintâi doctrinar și apologet al sentimentului european. Pentru el Europa este o mare unitate continentală capabilă de o viață autarchică, îndestulându-se din pământul ei bogat și apărându-se cu „mulții săi soldați iscusiți“.

Pliniu cel bătrân, Tacit și Marcellin descriu și exaltează deopotrivă marea putere de civilizație a Europei romane.

Biruitoare din lupta cu Asia, căreia îi aparține prin mitologie și geografie, Europa este un continent al spiritului. Ea domină și își imprimă tiparele creatoare peste toate dimensiunile lumii.

Cu Fericitul Augustin, părintele filosofiei istoriei, și Paulus Orosius vedem istoria Europei intrând sub uriașele arcade de lumină ale creștinismului. Existența continentului nostru este explicată prin legile religiei lui Hristos. Europa

veche decade. Ca orice stă sub semnul vremelniceii ea are o viață și o moarte. Dumnezeu singur este veșnic. O lume veche intră în agonie. O lume nouă apare odată cu revoluția spirituală a lui Iisus. Așadar, o mare criză în destinul Europei. Poate mai mare decât cea de azi. Dar Europa nu a pierit, fiindcă primind cuminecătura creștinismului ea a fost investită cu o misiune nouă: aceea de a descoperi și a aduce în biserica lui Iisus lumea nouă, păgânătatea din toate zăările globului. Astfel, prin funcțiunea universală a ideii creștine „ideea europeană tinde a se confunda din ce în ce mai mult cu însăși ideea globului terestru“.

Dar din orice unghi de privire se examinează procesul de formare a Europei, ni se impune cu putere acest mare adevăr: continentul nostru poartă în structura lui caracterul mediteranean. Fiică a mării din mijlocul pământului, Europa va păstra pentru totdeauna darul și vocația Mediteranei. Geografia și istoria au dovedit că destinul european este în funcție de această albastră alvie de civilizații în care își dau întâlnire toate liniile de forță ale lumii vechi și noi. Fără filtrul de lumină al Mediteranei, influențele vechilor culturi și civilizații orientale egiptene, babilonene, feniciene, asiriene ar fi anexat

de veacuri Europa Asiei. Mare de relații, dar și spațiu de protecție față de fluxurile lumii barbare, Mediterana este leagănul occidentului și al întregii civilizații și culturi continentale. Aici au înflorit cele dintâi forme de viață spirituală. A fost o viață mediteraneană înainte de cea europeană. Cum se putea, dar, ca românii, acești incomparabili arhitecți de civilizație, să nu se fixeze atât de puternic pe malurile basinului, să nu proclame acea indestructibilă fuziune între imperiul de uscat și imperiul de apă — Mare Nostrum — care scaldă și unește trei continente sub semnul Romei?

Istoria Romei este istoria Mediteranei și istoria Mediteranei este istoria Europei. De aceea, din vremea războaielor punico, până la dramatica polemică dintre sudul continentului nostru și năvălitorii islamici, și până la fondarea imperiului britanic, ca să nu ne oprim decât la aceste date sumare, toate războaiele europene au început sau, în orice caz, s'au sfârșit în jurul Mediteranei, poarta lumii. Și de câte ori vorbim de o decadentă a Europei, trebuie să ne gândim ca dela cauză la efect la decăderea vieții europene din grația luminii mediteraniene.

AL. GREGORIAN

AL. DIMA: GÂNDIREA ROMÂNEASCĂ ÎN ESTETICĂ

Cultura română deși tânără și ușor expusă celor mai insane curente ideologice, a fost totuși dăruită, la momentul oportun, cu îndrumători care au fost cu multă competență în măsură să-i traseze dârz potecă prin hățișurile inextricabile ale haosului de idei ce plana greoiu asupra întregului complex cultural. În faza incipientă, când producțiile ei trebuiau diferențiate, dirijate și încurajate, era posibil, cu mai multă ușurință, un control critic din partea celor pe umerii cărora apăsa răspunderea, dar pe măsură ce manifestările culturale s'au înmulțit și compartimentat după așa zisele specialități, supravegherea a devenit mai greoaie, necesitând apariția cât mai multor cenzori, în raport cu abundența domeniilor de activitate. Dacă altădată se puteau exercita diferite activități cu o egală competență, astăzi nu mai e posibil acest fapt, fără a cădea în primejdia superficialității și unilaterității.

Dintre toate domeniile arta, prin fragilitatea ei și literatura, prin labilitatea ei, trebuiesc supuse unei supravegheri mai atente, spre a nu duce la pervertirea gustului și zăpăceala minților. Cenzorii acestor domenii, când au fost

călăuziți de o conduită obiectivă, dublată de o severă aparatură critică, au reușit nu numai să înlăture producțiile minore, dar și să prescrie norme, ridicându-se astfel până la gândirea estetică. Alții au ajuns la această gândire și fără a fi investiți cu calitatea de mai sus, însă opera lor a dus la același efect.

În lucrarea sa: *Gândirea românească în estetică*, d. Al. Dima ne prezintă „o schiță a gândirii estetice românești în aspectele ei contemporane cele mai de seamă”, străduindu-se a reliefa contribuția proprie a fiecăruia, încadrând-o istoric și supunând-o unui examen critic.

G. Ibrăileanu, ale cărui idei estetice nu sunt cuprinse într'un sistem, ci răspândite în diferite volume de critică, este prezentat ca un militant pentru autonomia artei, respingând realismul, din cauza pasivismului pe care-l implică și acceptând energetismul, pentru care arta este o manifestare energetică a creatorului, iar nu o reproducere pasivă a realității. Deși admite ca obiect al creațiunii individualul, el nu are totuși o atitudine negativă față de general, căruia îi acordă oarecare importanță. Apropunându-se de vitalism, prin individualismul său și înfățișând

arta ca viață, el nu le confundă totuși, căci pe când prima este artificială și urmărește efecte, cea de a doua e naturală, firească și lipsită de tendința producerii de efecte.

P. Zarifopol un mare adversar al esteticii filosofice, nu-și are concepția încheată într'un sistem, ideile lui estetice născându-se cu ocazia discuției diferitelor aspecte particulare ale artei. Opera sa poartă un vădit caracter militant, luând poziție cu îndârjire pentru autonomia artei și contestând filosofiei orice drept de tutelă. Caracterele artei sunt, după Zarifopol numeroase, dar cel mai important este puritatea. Prin acest fapt el ajunge până la respingerea artei clasice care n'a făcut artă pentru artă, ci artă instructivă. În ceea ce privește raportul dintre fond și formă el nu găsește niciun sens a se vorbi despre „stil frumos pe subiect unit, de stil urât pe idei frumoase”, între ambii termeni existând o fuziune desăvârșită. Un alt caracter al artei îl constituie distanța necesară ce trebuie să existe între momentul trăit și cel artistic, alăturându-se principiului lui Flaubert: „cu cât simți mai puțin cu atât ești mai apt să exprimi un lucru așa cum este”. Declarându-se pentru individualitate, ca obiect preferat al artei, el se încadrează pe linia intuiționismului estetic modern.

M. Ralea, cu formație sociologică, concepe arta ca o formă de cunoaștere specifică, individuală, dar întrucât artistul trăiește într'o societate concretă el nu poate fi decât național, etnicitatea fiind „întrinsecă însuși momentului realizării artistice”.

E. Lovinescu negând posibilitatea formulării unei doctrine estetice pe baze strict științifice și concepând frumosul ca o creațiune individuală, pe măsura capacității estetice a fiecăruia, ajunge la un relativism estetic absolut. Deaceia în locul unei estetici științifice, D-sa propune „o istorie a esteticii adică a variațiilor sentimentului estetic”. Cu toată atenuarea dată concepției sale prin admiterea formulei estetice a unei generații, a unei epoci și chiar civilizații, relativismul se menține totuși.

G. Călinescu, alt relativist, nu se împacă cu niciun principiu al esteticii tradiționale. Plecând dela paradoxe, el nu poate ajunge decât tot la paradoxe și contradicții. Pentru dânsul, națiunile lipsite de simț artistic sunt înzestrate cu esteticieni, celelalte cu critici. Astfel Germania dispune de esteticieni, Franța de critici, iar Italiei îi rezervă un loc aparte, dispunând de ambele categorii. Idei nejustificate contra cărora se ridică toată istoria artei. Mai departe contestă esteticii caracterul normativ, subscriind pentru estetica experimentală, dar în schimb dând norme în toate pseudopreceptele sale.

Vasile Pârvan are deasemenea preocupări estetice, cuprinse într'un cadru metafizic de tip heraclitean, puternic alimentat de Ostwald și Bergson După el opera se naște „din unirea sufletului imaculat de cele pământești cu ideea pură”, iar factorii care o caracterizează sunt pe de o parte inspirația, pe de altă concepția despre lume și viață a creatorului și poziția lui față de propriul suflet.

Cu *Nichifor Crainic* frumosul îmbracă un sens teologic, actele culturii fiind după D-sa rezultatul unei colaborări a divinității cu omul care „în tot ce face și în tot ce crează e colaboratorul lui Dumnezeu”. Ridicându-se împotriva izolării estetice de celelalte domenii și în special de al religiei, N. Crainic o solictă la o apropiere care nu-i poate aduce decât foleose, căci religia, prin caracterul ei totalitar, poate fi foarte fecundă pentru explicarea domeniului artei, mai ales că arta, ca apariție istorică, este „marea fiică a religiei și mijlocitoare a cultului divin”, servind biserica fără a-și trăda legile ei proprii.

Estetica științifică, prin caracterul ei pozitivist și autonomist, a „dus la o scoborîre a prestigiului ideii de frumos și de artă”, reducându-se la o „zonă spirituală pipernicită și supusă unor răstălmăciri de multe ori neconvenabile nici artei și nici sensului teologic”.

Metafizica a redus frumusețea în sine la un concept abstract, impersonal și vag, pe când în realitate „frumusețea perfectă sau absolută e Dumnezeu însuși”..., „izvorul transcendent al tuturor frumuseților din ordinea văzută, fie frumusețile naturale, artistice sau morale”. Prin aceasta d-sa nu neagă autonomizarea artei, dimpotrivă o cere chiar, deoarece „aduce pe lume o nouă ordine de lucruri care prin structura lor sui generis nu mai au de a face cu ordinea naturii”.

La *Lucian Blaga* concepția estetică se construiește „de sus în jos”, refăcând atmosfera vechilor sisteme estetice de tip metafizic. Ca și celelalte valori culturale, arta se străduiește a revela misterul pe cale metaforică, însă în planul sensibilității sau al concretului intuitiv. Refuzând explicația artei prin condițiile ei inferioare, ea e considerată ca o manifestare a unui „mod ontologic” nou, cel uman, egal depărtată de mister cași celelalte valori culturale. Prin aceasta se respinge orice ierarhizare a arteilor și genurilor.

Liviu Rusu admitând ca problemă fundamentală a esteticii creațiunea artistică, căreia îi subordonează contemplația și structura operei de artă, strămută accentul esteticii de pe formă pe conținut, apropiind-o prin aceasta de filosofie. Estetica va studia creațiunea artistică în

patru părți și anume: datele originare ale creației artistice, datele inconștiente sau potențiale, datele conștiente și datele transsubiective, iar misiunea artei nu va fi exprimarea frumosului, ci „adevărul ultim asupra existenței“.

M. Dragomirescu reprezintă o estetică de tip deductiv, ce se încadrează într'un „fundament filosofic general”, manifestându-se ca o știință a adevărilor și cauzalități sintetice, psihofizica. Obiectul esteticii nu poate fi nici fizic, nici psihic, ci psihofizic, adică arta, formată exclusiv din capodopere. Frumosul captat în capodoperă devine un ideal inaccesibil către care omul tinde necontenit, iar capodopera, ca organism sau ființă perfect unitară, în care întregul determină părțile și acestea la rândul lor întregul, nu e socotită ca individ, ci ca specie, deoarece trăește în conștiința oamenilor diferențiat. Țintind a determina criterii pentru întemeierea de judecăți universale și obiective, integralismul pretinde a fi considerat o concepție cu totul științifică.

Luând un aspect vitalist la *Eugeniu Speranția* pentru care frumosul apare ca o proiecție a faptului vital ca atare, estetica dobândește cu Tudor Vianu o poziție specială, impunându-se ca o disciplină proprie, așezată pe baze științifice.

Eliminând frumosul natural din sfera estetice, pe motivul etnogenetății lui, T. Vianu revine în „Introducere la teoria valorilor”, extinzând domeniul valorilor estetice atât asupra artei cât și asupra naturii. Intrevăzând trăsăturile esențiale ale epocii noastre în muncă, T. Vianu își propune promovarea unei concepții despre artă ca formă a acesteia, ajungând, în cele din urmă, s'o prezinte ca idealul însuși al întregului proces cosmic și al întregii vieți spirituale umane.

Lucrarea d-lui Al. Dima reprezintă desigur un prețios îndreptar pentru un începător nefamiliarizat cu problemele esteticii românești. Ea suferă însă o vizibilă deficiență în clasificarea autorilor discutați, întrucât adoptă, după părerea noastră, un punct de vedere impresionist, insuficient justificat.

Astfel de ex. G. Ibrăileanu, P. Zarișopol și M. Ralea sunt cuprinși sub rubrica „fragmentarism estetic”, pe motivul că ideile lor estetice nu constituie un sistem, ci au fost formulate sporadic, cu ocazia discuției unui aspect particular al artei. Cuprinzând acești trei gânditori esteticieni laolaltă, d. Al. Dima comite o greșeală metodologică, întrucât „fragmentarismul estetic” nu este o concepție, ci un punct de vedere cu totul

personal din care caută să-și facă clasificarea sa. Faptul că mai mulți gânditori și-au manifestat ideile sporadic și nesistematic nu constituie un temei de catalogare a lor sub aceeași rubrică, atunci când între ideile reprezentate de ei se interpun diferențe destul de mari.

Una dintre cele mai cunoscute reguli ale clasificării ne învață că „asemănările trebuie să întrecă deosebirile” atunci când vrem să subsumăm mai multe specii unui gen sau mai mulți indivizi unei specii. Ori, clasificarea d-lui Al. Dima pune sub aceeași rubrică niște gânditori care nu se aseamănă decât printr'o singură notă: lipsa de sistem sau fragmentarismul, calitate cu totul lipsită de importanță. Diferențele dintre ei fiind mult mai importante și mai esențiale, d-sa trebuia să țină seama de cealaltă regulă a clasificării: subordonarea caracterelor sau considerarea importanței deosebirilor, atunci când acestea sunt mai grăitoare decât asemănările. Călcând aceste elementare reguli ale clasificării era fatal să cadă într'o eroare metodologică.

Dacă d-sa ține cu orice preț la această clasificare, atunci nu înțelegem de ce n'ar fi cuprinși în aceeași rubrică și alți gânditori lipsiți de sistem estetic, ca de ex. V. Pârvan, N. Crainic etc. Ori pe aceștia — întrevăzându-le axa vertebrală a cugetării — i-a rubricat aparte.

Era deasemenea cazul să se reflecteze mai mult asupra poziției lui Ibrăileanu și Speranția care, prin conceperea vitalistă a frumosului, prezintă o similitudine de idei, ce îndreptățește mai de grabă la o apropiere decât la o separare.

Așadar din punct de vedere al clasificării gânditorilor lucrarea d-sale suferă.

Această deficiență e totuși compensată prin modul conștiințios în care înfățișează gânditorii de mai sus și, câteodată, prin interesanta discuție critică la care sunt supuși.

Totuși lipsa unui punct de vedere ferm din care să judece autorii prezentați devine destul de manifestă, prin dese referințe la tratatul de estetică al d-lui T. Vianu, care pentru autorul nostru are valoarea unui cod penal, cu ajutorul căruia judecă și condamnă.

Cu toate acestea d. Al. Dima face dovada unui cercetător sânguitor și bine orientat în problemele de estetică, deși n'a ajuns încă la puncte de vedere ferme care să-i permită a lua atitudine personale mai de orizont.

ȘT. ZISSULESCU

„MÂNGĂIERILE FILOSOFIEI“

Mă întreb: Casa Școalelor să fi avut fericita idee de a cere unui clasicist transpunerea în românește a celebrei opere *De consolatione philosophiae* a lui Boetius, sau însuși traducătorul, d. profesor David Popescu, s'a ispitit dela sine să ia o atât de lăudabilă inițiativă. Alternativa a doua mi se pare mai verosimilă, deoarece Casa Școalelor a pornit abia de curând campania tipăriturilor în stil mare, iar o traducere din latinește, cu studiu introductiv și note, nu se face așa bătând din palme, ca traducerea romanelor ce au inundat piața noastră literară. Dar, ori de unde ar fi plecat inițiativa, faptul s'a împlinit. Avem pe Boetius în românește. Adică avem opera sa capitală, *De consolatione philosophiae* (cu titlul românesc, „Mângăierile filosofiei”), una dintre cărțile cele mai citite, cele mai traduse, cele mai comentate și mai imitate din câte există. Este cartea pe care evul mediu a prețuit-o îndată după Biblie și de atunci n'a încetat să fie citită și meditată în lumea întreagă. Atât de multă cinste s'a dat cărții acesteia în evul mediu, încât unul dintre istoricii literaturii creștine, Pierre de Labriolle, cunoaște 400 manuscrise ale ei și peste 20 comentarii (P. de Labriolle, *Histoire de la littérature latine chrétienne*, II-e éd., Paris 1924, p. 673) și este printre primele cărți traduse în limbă vulgară, existând o traducere anglo-saxonă din sec. IX, alta germană dela sfârșitul sec. X și alta franceză dela sfârșitul sec. XIII. În limba italiană, pe lângă traduceri mai vechi din sec. XVI (Firenze) și XVII (Palermo), există și una mai nouă, tipărită la Grottaferrata, în 1911—1912, de Teresa Venuti De Dominicio, în două volume și cu un studiu introductiv, care poate că ar fi interesat și pe traducătorul român. Există, în fine, și o traducere în grecește, a lui Maxim Planude, tipărită la Geneva în 1871, și chiar o traducere în limba ebraică.

Cine a fost Boetius, în ce împrejurări a trăit, cât de glorioasă i-a fost cariera politică și ce sfârșit tragic a avut, ce opere au rămas dela el și ce au însemnat ele pentru evul mediu, nu este nevoie să arăt aici pe larg. Acestea se pot găsi în *Introducerea* pusă de d. David Popescu în fruntea traducerii românești; introducere care, deși prea puțin adâncită, dă totuși destule referințe. Rândurile de față au numai scopul de a atrage atenția cititorilor „Gândirii” asupra evenimentului traducerii în românește a unei astfel de cărți, ce se situează ca însemnătate pe lînia *Confesiunilor* lui Augustin, a *Pensées*-urilor lui Pascal și a nemuritoarei *De imi-*

tatione Christi. (Dintre care, s'o recunoaștem rușinați, numai cea din urmă dacă se poate găsi la noi prin vreo librărie, în vreme ce *Pensées*-urile lui Pascal n'au ajuns până acum să înnobileze teascurile tipografiilor românești). Fac aceasta și din teama că înfrigurarea vremurilor pe care le trăim și avalanșa cărților mediocre s'ar putea să arunce vâlul tăcerii asupra unui fapt atât de însemnat pentru cultura românească. Și încă mai mi-e teamă că filosofii noștri vor socoti pe Boetius ca prea puțin filosof și teologii ca prea puțin teolog, pentru a-i da atenția cuvenită.

Căci aceasta a fost soarta lui Boetius și a celor care, împreună cu el, au trebuit să încheie epoca antichității și să deschidă pe cea a evului mediu. Erau creștini, se amestecau în disputele teologice ale vremii, scriau cărți de teologie, dar se simțeau legați de cultura antică, pe care, direct sau indirect aveau s'o transmită veacurilor următoare. Boetius a fost și el omul epocii sale, cum foarte bine observă d. David Popescu în *Introducerea* despre care am vorbit. În vremea sa, lumea veche apunea definitiv politicește, dar mai avea încă prestanța culturală a antichității. Cultura antică se întrepătrundea încetul cu încetul cu învățătura creștină, însă în favoarea creștinismului, spre deosebire de epoca Renașterii, când cele două culturi ședeau din nou față în față, dar întrepătrunderea se făcea de data aceasta în favoarea spiritului antic. Știm că s'a strigat sus și tare: Creștinismul a distrus cultura veche. Nu este însă adevărat. Creștinismul n'a oprit evoluția culturii antice, ci și-a asimilat treptat-treptat această cultură, a încreștinat-o și a transmis-o vremurilor mai noi. Numai invaziile barbare au produs stagnarea culturală pe care răuvoitorii o pun pe seama creștinismului. Aceasta este concluzia la care ajung astăzi toți cercetătorii serioși ai epocii dela sfârșitul lumii vechi și începutul evului mediu, între care putem cita pe Gaston Boisier, cu importanța sa lucrare *La fin du paganisme* (VII-e éd., Paris, Hachette, 1932). Acesta arată cum un Lactantiu, un Ambrosiu, un Augustin, un Boetiu, nu puteau să uite cultura antică, pe Platon și Aristotel, pe Cicero și Virgiliu, cu ale căror lucrări și-au hrănit anii frumoși ai tinereții. Boetius era atât de îndrăgostit de cultura veche și de filosofia pe care o învățase la Atena, încât a conceput planul măreț de a traduce și comenta în latinește toate operele lui Platon și ale lui Aristotel, pentru a arăta că cei doi luceferi ai cugetării antice sunt de acord în ce privește

problemele fundamentale. Iar când, după o carieră politică strălucită, este aruncat pe nedrept în temniță, de regele ostrogot Teodoric, și-și așteaptă ziua execuției, tot la filosofie aleargă pentru a găsi în ea consolare de care avea nevoie. Lucrul acesta a făcut de altfel pe mulți comentatori să creadă că Boetius n'ar fi fost creștin și că lucrările teologice atribuite lui n'ar fi autentice. Astăzi însă s'a probat definitiv, nu numai că Boetius a fost creștin și că familia sa a fost creștină încă din veacul al IV-lea, dar și lucrările sale teologice s'au dovedit autentice, afară de *De fide catholica*, asupra căreia mai este încă discuție.

Boetius este deci unul dintre reprezentanții epocii de tranziție între lumea veche și evul mediu. Este „ultimul filosof al antichității“ și „primul scolastic“. Alături de Fericitul Augustin, care a transmis evului mediu metafizica platonice, Boetius a transmis acestei epoci logica lui Aristotel, încât sub acest raport el devine marea izvor al întregii speculații scolastice. Și faimoasa *Isagogie* a lui Porfiriu la *Categoriile* lui Aristotel, dela care s'a pornit marea dispută medievală a „universalilor“, tot prin traducerea lui Boetius a fost transmisă evului mediu. Evul mediu a mai primit dela Boetius și manuale de aritmetică, geometrie și muzică, pe care acesta le prelucrase după lucrări similare grecești. Dar opera nemuritoare de care este legat numele său este de sigur *De consolatiōne philosophiæ*.

S'a spus că opera aceasta este o simplă sinteză de idei neoplatonice și stoice și ca atare valoarea ei filosofică ar fi foarte scăzută. E drept, Boetius nu este un creator, nu este un geniu de talia lui Platon sau a lui Aristotel, a lui Plotin sau a lui Augustin, dar nu este mai puțin adevărat că elementele neoplatonice și stoice din *De consolatiōne philosophiæ* sunt topite laolaltă în cugetul creștin al lui Boetius în așa fel încât opera aceasta este și rămâne un bun spiritual al său. Cugetarea sa nu se robește împrumuturilor, ci totul este armonice încheșat și trăit cu putere, aș zice chiar cu pasiune, urcându-ne cu mintea la cele mai înalte probleme ale existenței și destinului omenesc. Problema binelui și a răului, a Providenței divine și a hazardului, a liberului arbitru și a preștiinței divine, probleme ce stau în legătură cu altele încă mai generale: a existenței și maturii lui Dumnezeu, a esenței și alcătuirii universului, a cunoașterii și a sufletului omenesc în general, toate aceste probleme fundamentale ale filosofiei sunt puse în *De consolatiōne philosophiæ* și rezolvate numai cu mijloace filosofice, raționale, dar fără a contraveni cu ceva față de învățătura creștină. E

vorba deci de un întreg sistem de metafizică, bine încheșat, gândit filosoficește, dar colorat creștinește. Fel de a lucra ce era pe gustul vremii și pentru care evul mediu nu i-a făcut lui Boetius nicio vină.

Și ce cadru extraordinar, ce împrejurare plină de tragică măreție, aceea în care Boetius își scrie *Mângâierile filosofiei!* Boetius este aruncat în închisoare fără vină și fără să fie ascultat. Răuvoitorii săi, ale căror fărâdelegi nu înceta să le demaște, își ajunseseră scopul. Pește puțin timp avea să fie executat, din ordinul regelui Teodoric, pe care îl laudase atât de mult într'un discurs ținut în senat, și prin hotărârea senatului însuși, a cărui apărare o luase față de rege. Toată cinstea sa, toată iubirea sa de adevăr și dreptate, eroismul cu care luase apărarea unui consul învinuit de înaltă trădare, mila sa pentru cei umiliți și năpăstuiți, toate aceste însușiri și merite ale sale sunt răsplătite acum cu nedreptatea, cu batjocorirea, cu despolierea de averi și aruncarea la închisoare. În desnădejdea sa, Boetius se vaită, înconjurat de „muzele înlăcrămate“. Dar iată că deodată apare filosofia, sub forma unei femei cu figură distinsă, cu ochi pătrunzători și plină de viață, deși părea că aparține altui veac. Aflând dela Boetius care este cauza desnădejdii sale, filosofia îi șterge lacrimile și-l încurajează, demonstrându-i că noi oamenii nu ne dăm seama suferim de sensul adânc al lucrurilor și de aceea suferim. Când credem că cei buni suferă în viață și cei răi triumfă, este numai o părere a noastră. Cei răi sunt în fond mult mai nefericiți decât cei buni. Cei răi pot triumfa pentru un moment, dar soarta este schimbătoare. Înțeleptul trebuie să se țină mai presus de capriciile soartei și să găsească în sine însuși puterea de a sta neclintit în fața loviturilor vieții. Fericirea nu stă în bogății, în glorie, în demnități, în plăceri. Toate acestea sunt trecătoare și înșelătoare. Adevărata fericire o găsim numai în Dumnezeu. Binele suprem. Bunurile lumii nu sunt bune prin ele înșile, ci prin participarea lor la Binele suprem, la Dumnezeu. Numai El are deplină realitate, în vreme ce răul este diversitate, nestabilitate, nonexistență. Răul este numai o părere a noastră. El este lipsă de existență. Universul nu este rezultatul unui concurs de împrejurări datorit hazardului, ci o orânduire inteligentă, datorită Ființei supreme, și este guvernat cu supremă înțelepciune de Providența divină. Nimic nu se întâmplă în lume fără știrea și fără voia lui Dumnezeu. Voia noastră liberă nu este totuși încălcată, atunci când năzuim spre bine, ci numai când ne lăsăm ispitiți de rău. Atunci nu mai suntem stăpâni libertății noastre. Atot-

știința lui Dumnezeu, preștiința Lui, nu înseamnă predeterminarea faptelor noastre, fiindcă Dumnezeu cunoaște altfel decât noi și ceea ce la noi este timp la El este un veșnic prezent...

Și toate aceste gânduri încurajatoare sunt exprimate în *Mângâierile filosofiei* sub forma unui dialog viu, cu alternanță de proză și poezie, cu frază antrenantă și cu minunate imagini stilistice, încât citirea unei astfel de cărți, scrisă acum o mie și patru sute de ani, devine o adevărată bucurie a spiritului. Mai ales că traducătorul român a avut curajul să nu se țină prea strâns de text și a urmărit mai degrabă să dea o frumoasă și populară prezentare a cărții. Așa ne explicăm de altfel și punerea în versuri a bucăților poetice și tot așa preferăm să ne explicăm lipsa unor lucrări de mare însemnătate din bibliografia într-adevăr „sumară” pe care o găsim la sfârșitul *Introducerii*. (Ne îngăduim să observăm de pildă lipsa tuturor lucrărilor de istoria filosofiei creștine, ale unor somități ca Ritter, Stöckl, Ueberweg-Geyer, Grabmann, Maurice de Wulf, Gilson, precum și lipsa unor

foarte importante lucrări speciale de istoria literaturii latine creștine, ca aceea a lui Pierre de Labriolle, și o alta mai nouă, a lui Umberto Moricca, apărută la Torino, între 1923—1934, în trei părți, formând trei mari volume).

Pentru încheiere, nu pot să spun decât că traducătorul român a știut ce să aleagă atunci când a voit să-și valorifice calitățile sale de clasicist și a dat literaturii românești o lucrare ce îi lipsea de mult. Și mai adaug că, de apariția acestei traduceri trebuie să se bucure mai întâi teologii, fiind vorba de un autor creștin, cuprins în tratatele de patrologie și cinstit ca sfânt, undeva, în Italia de Nord; trebuie să se bucure filosofii români, pentru că avem în fine în românește o operă importantă pentru înțelegerea filosofiei creștine medievale; și trebuie să se bucure cititorii cei mulți, care vor găsi în *Mângâierile filosofiei* un adevărat balsam pentru multele și marile suferințe ale unor vremuri ca ale noastre, când puțini se pot crede într-adevăr fericiți.

EMILIAN VASILESCU

C R O N I C A L I T E R A R Ă

EMIL GIURGIUCA: DINCOLO DE PĂDURE. — Versuri. Ed. Fundațiilor regale, 1943. — G. Coșbuc și Octavian Goga au tras brazde adânci în ogrorul poeziei ardelenene. Timpul nu a înțelenit țarina. Pe urmele lor au mers destui poeți, așa încât se poate vorbi de un curent liric în această direcție. Dar cu deosebire astăzi, caracterul tinerei poezii ardelenene își revendică fie filiațiunea poeziei lui Gh. Coșbuc, fie pe a lui Octavian Goga. Fapt cert este că nici unul nu a ajuns la înălțimea marilor premergători, dar timpul, ca întotdeauna, fiind bogat în surprize, ne înfrânează anticiparea.

Poezia lui Octavian Goga avea obiective concrete, strict limitate la năzuințele unui naționalism politic, pe cât de pragmatic pe atât de actual în vremea aceea, pe atât de permanent în marile lui linii directoare, de oarece, ca o fatalitate a istoriei, problema pământului ardelenesc se pune și astăzi în aceiași termeni, și va rămâne necontestat ca punct de convergență al unei antiteze. Dacă umanitatea agrestă, cu vehemența ei încruntată și tăcută, era izvorul principal al poeziei lui Octavian Goga, — poetul aducea elanurile unui suflet înflăcărat, revârșea vulcanismul profetic al unui temperament pe care nimeni nu putea să-l stăvilească. Poezia lui Octavian Goga este cadențarea gravă și sonoră a unei porunci imperative; pe urmele profetului merg gloatele răzvrătite, milioanele

de oameni care alcătuiesc rassa nobilă a Daciilor. Cu ecouri milenare poezia lui Octavian Goga pecetluiește jurăminte și amplifică glasul străbunilor; el este purtătorul de cuvânt al unei idei mesianice.

În fața cărții de curând apărute, a d-lui Emil Giurgiuca, nevoiți am fost să ne întoarcem la poezia lui Octavian Goga: aceeași evocare patetică a satului natal; același glas al străbunilor cu ecouri generatoare de energie; același dinamism care se revansă din prea plinul unei verbozități entuziaste și spumoase. Publicată astăzi, cu țeluri concrete, răzbunătoare și războinice, poezia d. Emil Giurgiuca ridică o întrebare la care trebuie să răspundem: poezia poate fi armă de luptă? Desigur: poezia poate fi orice, cu condiția de a rămâne poezie. D. Emil Giurgiuca, cu darurile lui bogate, ne încredințează că poezia este ceea ce însuflețește patriotismul, și nu patriotismul este motorul poeziei. Desbrăcată de haina poetică, ideea rămâne, dar pierde frumusețea exprimării. Înveșmântată în zale, ghintuită, întărită de un robust simțământ, purtată prin meandrele unei imaginații puternice, ferită de eufemisme și truisme, ideea câștigă în esență și în durată.

Criticii care calcă în străchînile modernismului afirmă că patriotismul este o idee politică, și din această pricină, angajând o atitudine tendențioasă, n'are ce căuta în poezie. Noi

credem dimpotrivă, că patriotismul este conștiința profundă și eternă a rasei, care, sub diferite forme, se transfigurează în plâsmuiri estetice. Prin firea lucrurilor esteticul este legat de etnic, precum planta crește și rodește după configurația și structura pământului. Cu totul altfel se pune problema pentru o idee politică oarecare, fie ea socialistă sau naționalistă. Aici fiind vorba de o elaborare teoretică, de ideologie, de un program, poezia se depreciază prin aspectele ei conjencturale și vremelnice.

Poezia d. Emil Giurgiuca adună toate ecourile sufletului răvășit și le răsfărâge în cântece de băătălie. Urmând calea firească a reflexelor în sine comprimate, prinde imagina tâlhărită de cotropitori a satului natal și o amplifică, uneori în cântece de jale, alteori în vioaroase porniri de răzbunare. Lângă tonurile elegiace, cu o durere reținută (*Cântec de jale*, pag. 10 și *Elegie*, pag. 11) cu nostalgii și evocări sfâșietoare, ca în *Tristele și Ponticele* lui Ovidiu (*Așteptare*, pag. 14), întâlnim orații versificate într'un stil sacadat, pietros și aspru, (*Cântec*, pag. 17). Forma este perfectă, rima ușoară, naturală, cu frumoase și inedite apropieri, dovedind o certă stăpânire a tehnicei.

Ceia ce caracterizează și face totodată frumusețea acestor poezii este manifestarea dinamică a pasiunilor care clocotesc în sufletul poetului: umbrele tutelare ale strămoșilor îl urmăresc pretutindeni; în glasul lui se întrunesc ecourile tragediei celor de dincolo, rămași într'o țară cotropită. Pentru dânșii are cuvinte de îmbărbătare, vestind o apropiată deslănțuire de forțe; pentru hainul barbar are strofe de blestem și de încrâncenată răzbunare (*Infricoșatul județ*, pag. 29). Finalul acestor poezii este întotdeauna vehement, dur și categoric:

„Ci de nu vom pune focul mai curând
Care să ne ardă, care să nu piară,
Praful s'o alege de ce-am fost visând
Și'n noroiul vremii te vei pierde, țară“

(An rău, pag. 30).

Flagelat de amintiri, cu deosebire în imaginea satului natal îi răsare în cale, d. Emil Giurgiuca izbutește să ridice la înălțimi de simbol jalea satului Diviciori. Pornită dela impulsivități instinctive, dela reacțiuni primare, poezia d. Emil Giurgiuca își desvăluie faldurii largi și se îmbogățește întrunind toate resursele universului etnic. Ajungând la acest punct culminant, poezia d. Emil Giurgiuca are o respirație amplă, cuprinzătoare, — mișcările sigure ale cuvântului turnat în forme definitive, cadencează un sentiment de o olimpiană măreție. Majestuoasă, elegantă, solemnă, cu falduri de regină decorată

cu giuvaericalele clasicismului, poezia *Cântați-mi, plaiuri line..* (pag. 42—44), cu ecouri din M. Eminescu ca și din Octavian Goga, va rămâne un punct culminant, definitiv cucerit, nu numai în lirica d. Emil Giurgiuca, dar și în toată producția poetică de acest gen:

*Cântați-mi, plaiuri line, în zumzet de albine,
S'aud prin codri tineri, ca 'n zilele regine,
Cum cură de curată în tânăr grai de unde
Fântâna de pădure, izvoarele de munte,
Rodind în cale dreptă dumberăvi din bradul mire
Pe albi lungi de râuri în rugă și iubire.*

*Prin mormurul câmpiei îmi ațipise gândul,
Invins de somnul verii scăpat-am singur rândul.
Ai mei trecut-au codri de-argint și munți în salbe
Cu șoimii lor, cu plugul, cu turmele lor albe,
Mânând pe vaduri nouă, purtați de dorul mării
Deschis-au țării noastre limanul depărtării.*

*În liniștea din umbra acestui codru mare,
M'am pomenit pe maluri de ape curgătoare
Eu lainicul câmpiei, eu primăverii paur,
Să'ncep din nou cântarea din zilele de aur,
Cântarea de mărire a Domnului meu bunul,
Visând pădurea 'ntreagă cu fagul, cu alunul.*

*Tot ce-am pierdut în neguri, în soare să-mi
răsară,*

*Ca 'n serile de-atunci bătrânii mă 'nconjoară:
I-aud prin val de ierburi cum vin și cum lumină,
În liniștea poenii așterne-vom la cină.*

*Și unul frânge pâinea în albe mâini curate:
Pământuri primitoare, fiți binecuvântate!
Câtând din umbră munții îi pun câmpiei brăuri
Și scriu hotarul tânăr cu aurul din râuri.
Lumina curge 'n holde, pământul aripi prinde,
Velinți de flori bălae pe câmpuri el întinde.
Frunți mândre ce-ating cerul, vin cetele, vitejii,
Cântare lor, pădure, din harfele amiezii!*

*Cuprinde cu privirea această dalbă țară:
Un suflet zace 'n toate arzând ca o comoară.
Sub strășinile sale cum curge, cum se 'ntinde
Puhoiul de prin stepe venind să ia merinde.
Dar tu reversi izvoare, tot limpezi, tot curate,
La marginea luminii, tu ultima cetate!*

*Când tot ce-ai dat fu aur, ei mai asvârl cu tină
Pe fața ta curată o, Patrie lumină.
Ci iată vestitorii infricoșatei ore
Aprind pe vârș de săbii străbunele-aurore
Scăpând din lanțuri ziua, trezind din moarte
gândul.
Sfințească-se-al lor nume: vor mântui pământul!*

Aveam credința că acest pisc de clasicism va lumina calea generațiilor viitoare: versurile d. Emil Giurgiuca vor intra în antologie, în cărțile didactice, vor fi purtate din gură în gură de cohortele răzбunătoare, vor încălzi sufletul celor umiliți, vor încrâncena mâna avânturilor bărbătești. Bogată în simboluri, fecundă în imagini, inspirația d. Emil Giurgiuca irumpe într'un elan verbal clocotitor și spumos, care presupune din partea cititorului gesticulația unei declamații dramatizate.

Cel de al doilea ciclu, — *Ceasuri de taină*, — întrunește stanțe sedefii, delicate, în tonuri dulci eoliene, — cantilene molcomite și îndurătoare care, spre surprinderea noastră degenerază uneori în proză sau în simple stări contemplative, lipsite de forma poetică. Câteva neologisme (cumbură, aspiră etc., din *Rugăciune*, pag. 59) ni se par nepotrivite și stridente. Pagini de proză, de luminoasă inspirație clasică, am citit odinioară în volumul de eseuri al d. Dan Botta. *Limite*, dar aici, într'o comoară de poezii inspirate, n'au ce căuta. Adesea ori plângătoare și nesemnată, poezia d. Emil Giurgiuca nu devine depresivă și este încă departe de melancoliile dezarmante ale învinșilor.

Chemarea copilăriei, — titlul generic al unui buchet de idile și pasteluri — este mai mult decât o etapă în evoluția lirică a d. Emil Giurgiuca, este chiar o izbândă a formei perfecte și a mobilității poetice, — dulceața limbei literare fiind aici pusă la contribuție pentru a ne procura fermecătoare emoții:

*Ca și soarele din aburi
Răsărind din visuri-mie,
Aur am turnat pe jghiabul
Vorbelor de pe câmpie.*

*Și când mă mai duc pe-acasă
Dealurile-mi dau binețe,
Lacurile nu mă lasă
Și-mi vorbesc în mii de fețe.*

*Și mă cheamă lin pădurea
Cu poene, cu izvoare,
Gândul rătăcit aiurea
Mi-l întoarce muștrătoare.*

*Iar ai mei mă simt că vin
Pe când vântu-i dă târcol,
Teii, fagii murmurând
Intind brațele domol.*

*Nalți pornind în rând cu mine
Imi pun tineri întrebări
Și prin zumzetul de albine
Care curge pe cărări.*

*Ies în câmp sub sfinte bolte.
Satul alb străluce 'n vale,
Ca un leagăn printre holde
Cu răzoarele natale.*

*Și mă simt atunci iară
Luminat de tot ce crește,
Pe când mierla către seară
Numele mi-l slovenește.*

*Și primit de ai mei cu pace
Dintre uliți, din grădini,
Satul alb mi se desface
In odoare de lumini"*

(Întoarcere, pag. 71-72).

Chemarea copilăriei, fragment (pag. 76-86), este idila satului nașal, cu toate închipuirile și superstițiile, cu fantezii turburătoare de basm, cu zburdălnicia camarazilor de odinioară, cu evocări șăgalnice sau legendare, într'un decor rustic de o mare bogăție cromatică. Totul pare o desvăluire de vis și de poveste în frenesia scânteietoare a unui exercițiu liric.

D. Emil Giurgiuca este creatorul unei poezii mai complexe și mai stufoase decât a lui Octavian Goga. Atingerile sale cu sursele antice ale clasicismului sunt mai frecvente, și de aceea, câștigă în esențe intelectuale specifice structurii poetului. D. Emil Giurgiuca este un inspirat clasicizant, un erudit chiar, un îndrăgostit al marilor sinteze mediteraniene, un om pregătit prin toată cultura lui pentru a duce mai departe făclia lampadoforilor. Cu rădăcinile adânc înfipte în pământ, cu fruntea năzuind în soare, d. Emil Giurgiuca este o categorică izbândă a clasicismului.

* * *

TEODOR SCARLAT: VATRA MAGILOR.
Poeme. Ed. „Cartea Românească“, 1943.

Ultimul volum de poeme al d-lui Teodor Scarlat înseamnă o întoarcere la pământul străbunilor care adună și răsfiră belșugul tradiției. Noua etapă a d-lui Teodor Scarlat, — de sigur o etapă evolutivă în procesul de cunoaștere, — duce la descoperirea unui univers colectiv în care se revarsă, ca într'un mare fluviu, toate apele pure și primitive ale pământului. Pentru tinerii poeți din categoria d-lui Teodor Scarlat, — fie că am numi pe Ion Th. Ilea sau pe d. Lucian Valea, — timpul nu mai este cronometrat în sincopile strangulării, noțiunea de efemer a existenței noastre dispare cu desăvârșire, și înaintea lor se deschide perspectiva fără sfârșit a miraculoaselor dăinuiri.

Aceste sentimente de strânsă solidaritate cu infinitul timpului biologic împrumută acestei poezii o siguranță de mișcare, — o încredere în tot ceiace este legat de pământ și de generația strămoșilor adâncită în datini și tradiție. D. Teodor Scarlat aproape că nici nu mai are timp să se gândească la sine; elementele lirismului personal se risipesc; procesele interioare nu-l obsedează și este străin de orice calamitate a destinului personal.

Pe acelaș drum au mers odinioară Octavian Goga și Nichifor Crainic, și timpul, care verifică toate experiențele și rânduește după înțelesurile solidarităților lucide tabla valorilor, ne încreditează că nu au greșit. Tinerii poeți duc mai departe lumina premergătorilor cu nădejdea că vârsta este cea mai trainică chezașie a mobilității lor. Paralel cu această revenire la izvoarele biologice și telurice ale culturii, se poate vorbi de o valorificare a resurselor naturale a limbii românești, expresia legându-se de conținutul de idei pe care îl cuprinde într-o formă echilibrată.

Mergem spre o limpezire a formelor stilistice care de sigur este și un semn de ostilitate față de nebuloasa modernistă din ultimele decenii. Poetul modernist era obsedat de stările interioare, de un lirism agresiv și dezechilibrat, — poezia fiind o introspecție a stărilor subconștiente, — un sondagiu în nedefinitul manifestărilor confuze ale zonelor subliminare. După părerea noastră din totdeauna, modernismul a fost o experiență sterilă. Poetul era prea mult atras de soliloquiu și de introspecție; desperat și orgolios își rezolva toate dramele existenței într'un univers personal, factice pentru că era egocentric, și totuși temerar pentru că ducea la prăbușirea tuturor criteriilor de ansamblu. Nefiind înțeleși, poeții moderniști simțeau nevoia să teoretizeze, să publice manifeste și să arboreze fileandura unei revoluții, când știut este că revoluția, dacă există, în poezie, n'are nevoie nici de manifeste și nici de programe cu justificări dialectice. Poezia nu este o idee în marș, ci o stare de conștiință. Poezia nu este doctrină și nici dizertație sociologică.

Poeții moderniști erau mărtușitorii unui fenomen de dezagregare sufletească. Experiența lor era provocată de destinul secolului. Trăind într-o lume obosită, deprimată, dezorientată, sfîlnică și chiar neputincioasă, ei încercau saltul desperat în vid, cu speranța că vor descoperi un alt univers. Era în această rătăcire și un oarecare dinamism, o risipă dezordonată de forțe, care, în cele din urmă, ca niște epave groțesti, erau aruncate pe limanuri exotice.

Resimțit în toate domeniile spiritului, fenomenul modernist avea străfulgerări de geniu și nebunie, însângerate într-o sinteză bastardă. Pictorul modernist s'a îndepărtat de peisagiu și portret pentru a închipui artificial și urban natura moartă. În tehnică a fost părăsit desenul și înlocuit cu materia cromatică, în care, consistența materialului înlocuia nuanțele, amestecând într-o compoziție stridentă contraste și confuzii. Poetul a renunțat și el la natură, nădăduind într-o cunoaștere egocentrică, prin acele bizare sondagii lăuntrice care sunt tot atâtea notații denudate de armonie și luciditate.

Întoarcerea la pământ, pe care o semnalăm la începutul acestei cronici, este un semn de renaștere a poeziei. Când aezii simt magia pământului și își rotesc privirea spre întinsul vălurit al holdelor, — unde taina dumnezeiască și munca rustică fac să rodească brazda, și din brazdă belșugul, și din belșug armonia și prosperitatea socială, — acestea sunt semne de reînviere și de optimism senin și pacific.

Din fericire însă, poezia pământului nu se mărginește exclusiv la acest aspect primar al vieții. Universul teluric se transfigurează în stări de conștiință, pe care poetul cată să le exprime prin metafore și rodnice alunecări în domeniul corelativ al folclorului. Un exemplu convingător îl avem chiar în poezia d-lui Teodor Scarlat. Mituri și mistere, superstiții, legende și vrăjitorii, cu tot cortegiul fanteziei folclorice, apar pe rând în poezia d-lui Teodor Scarlat. Ele sunt strâns legate de magia pământului. Timpul infinit al spațiului agricol se întrepătrunde cu dăinuirea simbolică, peste veacuri, a străbunilor.

*Amestecați cu vremea și cu lutul
Dormiți adânc, sub brazdele surori,
Cum doarme'n rădăcină neștiutul
Aducător de roade și de flori.*

*Și vara când arșița cheamă ploi
Vă simt, străbuni, sub glie când ridic
Bogatul snop hrănit încet din voi,
De tremură cu visul vostru 'n spic.*

(Străbunii, pag. 10).

De asemenea acel imm închinat *Spicelor* (pag. 32) este sortit să amplifice imaginea rodniciei. Omul în stăpânirea brazdei sale se vede stăpân și puternic; este certitudinea absolută a marilor existențe, pe care nu o poate da decât pământul. În pământ se desleagă misterele germinăției și din fuziunea cu pământul viața noastră se dovedește a fi același substanță sub diferite forme (*Indemn*, pag. 12).

Spațiul rustic este o întinsă arie simfonică în care fauna și flora, și lucrurile necuvântătoare chiar, cântă felurite melodii. Din această orchestrație poetul desprinde câteva motive pe care le interpretează în poezia *Chemarea de totdeauna* (pag. 19). Zugrav al formelor concrete, în linii și culori, poetul se remarcă pastelist inspirat în poezia *In ceasul tulbure* (prea discursivă) dar cu deosebire în *Amiază* (pag. 20).

*E un ceas tainic, de sfântă și necuprinsă pace
în toate
Încât, așa cum toate dorm, în aerul aprins și
greu —
Ai crede că oameni și spice și vite, pe înserate
Se vor scula împreună, să iasă'n calea lui
Dumnezeu“.*

Sfârșitul poemei se încheagă, după cum vedem, într-o imagină pașnică, odihnitoare, senină și firească. Viața este peste tot, în tot ce poate cuprinde bucolica evocare, chiar în uneltele de lucru care se umanizează (*Cântecul carelor*, pag. 24).

Cântecelle și descântecelle, farmecele și vrăjitoriile sunt prezente în poema de turburătoare magie *Măritiș* (pag. 28):

*„Uuuuu... — lung, în noapte, pe coș fără
fum —
Se topește'n spuză lemnul de alun
Și 'nflorește dorul rece ca o stea:
Vânt de vis subțire tremură'n perdea...“*

*Nopti de-arândul 'n vatră ciobul de cleștar,
Pentru albe chîpuri arde în zădar
Și de mult uitatul, vechiul busuioc —
Miroase-a tăcere și a nenoroc...“*

*Se 'nvechește 'n ladă zestrea și'n cotloane
Cântă 'n tihnă greieri pe sub reci icoane...
Iată 'n blid, tăciuniă, joacă 'n apa lor:
Semne de tăgădă, c'o să pleci ușor.*

*Uuuuu...— stins, prin lacrimi, pe coș fără fum,
Să-i curgă ca apa piciorul pe drum!...
Mai târziu, în zori, fata află'n somn,
C'o nuntește, mare, un fecior de Domn“.*

Cel de al doilea ciclu, *Singurătăți*, cuprinde poeme prea descusute, exagerat narative, mai mult o proză rimată. Poetul a pierdut din vedere că poezia este sinteză verbală și ori cât ar fi de frumoase frazele rimate ele nu se prefac în versuri decât atunci când se concentrează imagina într-o expresie plastică și simbolică. Coarda sentimentală și melodia ero-

tică este atinsă în poezia *Frumoasa din pădurea adormită* (pag. 48). Sprintenă, ușoară, și totuși mustind de tinerețe este poezia *Fragment de adolescență* (pag. 52).

Talentul d-lui Teodor Scarlat este polimorf, stăpânind o disciplină tehnică de o evidentă flexibilitate, evitând formele rigide și imaginile ostile bunului simț. O poezie care, deși este viguroasă și pură, dacă ar fi mai concentrată, ar câștiga de sigur multe din esențele unui lirism superior.

* * *

B. PETRICEICU-HASDEU: JOAN VODA
CEL CUMPLIT. *Comentată de Ion Const. Chițimia.* (Ed. Scrisul Românesc, 1942). Despre B. P. Hasdeu se vorbește foarte puțin, și de cele mai adesea ori cu o perfectă necunoaștere a omului și a operelor sale. Școala maioresciană și-a dat și aici roadele putrezite de criticism. B. P. Hasdeu a fost un om neînțeles de oamenii și de epoca lui, pentru că domina dela o înălțime amețitoare cu universalismul unei gândiri fără asemănare. Într-o altă lume, și într-o altă epocă, de prestigiu spiritual, opera lui B. P. Hasdeu nu ar fi fost contestată și numele lui s'ar fi impus tuturor cu o mare autoritate. Nefiind înțeles pentru că era prea vast și prea adânc, și nefiind acceptat, pentru că era irascibil și corosiv, B. P. Hasdeu a inspirat teamă și rezervă, iar mai târziu, când aripele gigantului au înțepenit, s'a croit legenda, care mai dăinue și astăzi, a nebulozității sale romantice. S'a recunoscut în el un geniu romantic, exagerat în toate dimensiunile printr-o putere demonică, dezordonată și haotică, fără frâna unei discipline și fără suficienta concentrare a spiritului de sinteză. Nimeni însă nu s'a ostenit cu un studiu de ansamblu, documentat și erudit, cuprinzând toată opera lui. Și explicația este simplă: cine l-a putut urmări pe B. P. Hasdeu pe întortocheatele drumuri ale erudiției sale s'a izbit de greutatea acestei temerare întreprinderi.

Observațiile care i se aduc se opresc, — ca și în cazul lui N. Iorga, — la chestii de amănunt. Omul putea să greșească, și greșiți au fost toți acei care, într-o epocă de strângere și selecționare a tezaurului nostru istoric și filologic, s'au grăbit să tragă anumite concluzii dovedite, mai târziu, exagerate sau eronate. Peste chestiunea de amănunt, rămâne însă intuiția genială, — și în această direcție nici B. P. Hasdeu, și nici N. Iorga (cazurile fiind asemănătoare), nu s'au înșelat.

O altă problemă rămâne de deslegat, și anume, studiul fiecărei lucrări a lui B. P. Hasdeu.

Unul dintre harnicii exegeți, d. Ion Const. Chițimia se oprește la studiul despre *Ioan Vodă cel Cumplit*. Autorul acestui comentariu a studiat câtva timp în Polonia, unde a avut prilejul să urmărească drumurile documentației lui B. P. Hasdeu, și la lumina acestei cercetări critice să pue în valoare pomenita lucrare.

Studiul introductiv al d-lui Ion Const. Chițimia leagă opera lui B. P. Hasdeu de două fapte deopotrivă de însemnate. Toți Hasdeii au fost înflăcărați iubitori și apologeți ai trecutului nostru istoric. Cercetând documentele acestui trecut, ei descopereau prodigioasa permanență a neamului Hasdeilor. Un orgoliu de familie, devenit orgoliu de rasă, le ancora atenția în acest domeniu. Foarte firește deci, ca atunci când B. P. Hasdeu își scria operele sale *Domnița Roxana* și *Ioan Vodă cel Cumplit* să amestece printre personaje și pe unii dintre strămoșii săi. Neamul Hasdeilor nu numai că a trăit în cea mai largă măsură istoria, dar a și făurit-o. În al doilea rând, B. P. Hasdeu în tinerețea lui studiază în Polonia, și tocmai pe aceste documente a elaborat el mai târziu lucrarea lui despre *Ioan Vodă cel Cumplit*. Urmărindu-l pe drumurile poloneze d. Ion Const. Chițimia a putut reconstitui mai bine decât ori care altul genealogia și întemeierea documentară a operii lui B. P. Hasdeu. Valoarea acestei contribuții se întărește prin faptul că din izvoarele polone a scos B. P. Hasdeu „știrile cele mai amănunțite și mai interesante” (p. CXVII). Cât privește însemnătatea operii istorice în sine, — „trebuie să recunoaștem, — spune d. Ion Const. Chițimia, — că în ce privește izvoarele externe strict istorice, pentru domnia lui Ion Vodă, până astăzi am rămas la cele utilizate de el, atât de largă și completă a fost informația sa”.

Această afirmație se întărește prin nota explicativă numărul 318 dela pagina CXVI unde sunt discutate contribuțiile ulterioare. Rămâne deci bine stabilit că lucrarea lui B. P. Hasdeu, prin bogata documentație și controlul riguros al faptelor, este înafară de ori ce critică modernă. Iată prin urmare de unde decurge justificarea republicării acestei lucrări.

Scrierea lui B. P. Hasdeu nu este o biografie istorică și nici o viață romanțată, ci însăși domnia lui Ioan Vodă cel Cumplit expusă într-o formă literară. Scrierea istoriei nu exclude forma artistică. Acest fapt trebuia să-l preocupe cu deosebire pe B. P. Hasdeu care era nu numai istoric dar și artist al condeiului.

Stăpânind materialul documentar, adunat cu multă migală prin arhive și biblioteci, B. P. Hasdeu și-a pus și a rezolvat problema tehnică a prelucrării într-o formă literară. Chiar

în primele rânduri, din prefața primei edițiuni, citim următoarele: „Istoricul este un uvrier și un artist totdeodată. Ca uvrier, el adună; ca artist el dă brutei materii acea sublimă expresiune”, — care, adăogăm noi, sintetizează în-doita valoare a acestei scrieri. Materialul istoric este stufos, încâlcit, uneori plin de contradicții, alteleori prea categoric sau arid. Desigur că B. P. Hasdeu a risipit o mare putere de muncă, dar trebuie să adăogăm că în această stăruință a fost cârmuit și de luminele unei intuiții, de vreme ce lucrarea aceasta se arată a fi străbătută de un suflu unitar, sporit de viziunea dramatică a ansamblului istoric. „Indigesta proviziune”, — spune B. P. Hasdeu, —

pentru a se preface în operă de artă trebuie trecută prin „trei scalpeluri: critică, perspectivă și colorit”. B. P. Hasdeu se oprește în câteva cuvinte la fiecare din cele trei operațiuni, — dând o lecție de tehnică istorico-literară care poate fi folositoare oricui își încearcă pana în acest domeniu. „Scopul criticii este de a desmormânta adevărul”, — folosind izvoare și mărturii contemporane și justificând fiecare afirmație la lumina unor documentări precise. „Perspectiva se cuprinde întru a dispune toate părțile întregului, așa încât să nu întâmpine lacune esențiale alătura de detalii superflue; nimic să nu fie de prisos, nimic să nu fie descusut; cele importante să reiasă în relief pe primul plan, cele secundare să se umbrească pe planul al doilea, cele accesorii să mijiească mai încolo”. „In cât privește coloritul, știu atâta, că inima simțea în adâncul său ceea ce scria condeiul; iar când inima simte, condeiul devine scurt, laconic, iute ca bătăile pulsului”.

Acestea le spunea B. P. Hasdeu la 1865, când a apărut prima ediție din *Ioan Vodă cel Cumplit*. Retipărind lucrarea în 1894, el nu-i schimba forma, întărindu-și această hotărâre prin următoarea convingere: „Eram tânăr și scriam așa cum nu mai sânt în stare de a scrie astăzi; dar tocmai de aceea reproducând lucrarea mea de atunci, o las cum a fost, fără a cuteza să-i îmbătrânesc tinerețea, căci orice adaos ar fi un benghiu, orice scurtare o sbârcitură”.

Extrasele făcute de noi, în rândurile de mai sus, din prefețele scrierii lui B. P. Hasdeu, — ne-ar putea dispensa de o altă caracterizare critică, întrucât prin ele înșile reprezintă punctele de reper ale unei introspecții. S'au găsit totuși unii critici care să conteste caracterul literar al operii, socotind-o numai istorică, ca și cum ar fi o nepotrivire între una și alta. Despre valoarea documentar-istorică a acestei lucrări, nu mai rămâne nici o îndoială. La această concluzie a ajuns cu certă competență

și d. Ion Const. Chițimia, și trebuie să-i dăm crezare, de vreme ce a parcurs retrospectiv în aceeași direcție drumurile din tinerețe ale lui B. P. Hasdeu. Rămâne să adăogăm câteva cuvinte despre realizarea literară.

Stilul lui B. P. Hasdeu din Ioan Vodă cel Cumplit este de o claritate curgătoare, antrenantă, nervoasă, de o remarcabilă precizie, care poartă firul gândului prin tenebroasele hățșuri ale istoriei fără a-l pierde sau a-l încâlci. Concentrat la maxima lui expresiune, agitat și scriitor ca un joc de raze, — B. P. Hasdeu izbutește ca în câteva cuvinte să caracterizeze o situație, debarasându-se peste tot de balastul împovăraător al verbozității inutile.

Niciodată retoric sau declamator, dar foarte adesea ori mănânat de un înflăcărat simțământ patriotic, își asumă rolul de justițiar al neamului luându-și asupra lui bucuriile și durerile patriei. Stigmatizarea trădării părcălabului Ieremia Golia nu o lasă pe sama posterității, ci o face el însuși în termeni inchizitorialii. Temperamentul incadescenț al lui B. P. Hasdeu se descărca în fulgerări de mânie, îndreptățite pentru un om ca el care participa la scrierea istoriei nu numai cu obiectiva cumpănire a rațiunii, dar și cu ritmul fierbinte al inimii.

Neastâmpărat spirit polemic, B. P. Hasdeu este adesea ori atras de ispita de a intra în conflict cu contemporanii prin aluzii transparente sau chiar prin atacuri directe. Când i se pare că spusele lui nu sunt atât de incisive, pune pe alții să vorbească, și glasul cronicelor amplifică ecoul. Adversar al Grecilor și al *păpușerii catolice*, cu oarecari resentimente pentru lăudoroșenia nației leșești, el nu pregetă atunci când trebuie să-și mărturisească un gând care nu este numai al lui, dar și tălmăcirea unei stări de spirit colective.

B. P. Hasdeu scrie într-o limbă curată, literară, cu prea puține neologisme (în tot cazul mai puține decât la Titu Maiorescu din studiul asupra *Poeziei române dela 1867*), fraza devenind voluntară nu numai prin expresie, dar și prin „punctuația care ajută ritmul”, după cum spune d. Ion Const. Chițimia. În reconstituirea unei atmosfere de ansamblu B. P. Hasdeu nu recurge la descrieri amănunțite, nu se pierde în digresivități, — ci în câteva fraze, adesea ori în câteva cuvinte, conturează o iconă desăvârșită. Deși foarte erudită, cu numeroase trimiteri în subsolul paginelor, lectura nu este obositoare, cititorul putându-se dispensa de pauzele care întrerup firul gândului. Lucrarea se poate citi cu cea mai mare ușurință dela un capăt la altul, atenția rămânând încordată tot timpul nu numai prin dramatismul vieții lui Ioan Vodă cel Cumplit, dar cu deosebire prin

stilul lui B. P. Hasdeu care devine captivant

Portretul înfățișării fizice și trăsăturile sufletești fundamentale ale lui Ioan Vodă se desprind clar și sugestiv din zugrăvirea realistă a lui B. P. Hasdeu. Marele dar al istoricului este de a aduna toate simpatiile în jurul eroului său. Dar cu deosebire preocuparea lui B. P. Hasdeu se fixează asupra strategiei și tacticii militare folosite de Ioan Vodă în glorioasele bătălii dela Jiliște, Brăila, Bender și Lacul Cahul până la capitularea dela Roșcani. Cu o claritate neîntrecută, cu un ascuțit simț de discernământ, B. P. Hasdeu descifrează prin negura veacurilor situația strategică a fiecărei bătălii. Înălătură amănuntele de prisos, orânduiește pe teren, simplifică, schițează hărți și crochiuri, rezumă cu date precise și trage concluzii. Prin atenția care se dă cu deosebire acestor capitole, lucrarea lui B. P. Hasdeu devine un minunat manual de istorie și strategie militară, și în aceasta îi recunoaștem noi meritul fundamental.

Corelația evenimentelor pune în lumină bravurile militare ale Moldovenilor în secolul al XVI, — și în acest sens B. P. Hasdeu citează mărturiile lui Graziani, Vigenère, Reichersdorf, Ruggieri, Veranzio, Bielski, Gorecki și Orzechowski, toate convergând spre aceeași apologie. Discusita activitate diplomatică a lui Ioan Vodă, care a încurcat manevrele politicii europene, cu scopul de a aduce foloase țării sale, este vrednică de semnalat.

În loc de încheiere, vom cita câteva pasaje din scrierea lui B. P. Hasdeu, care, prin caracterul lor de generalitate aforistică, se potrivesc timpurilor noastre. Spune B. P. Hasdeu: „Divanul domnesc, adevărat cei opt sau nouă miniștri, hotărau de mai nainte în ascunsul cabinetului; apoi mitropolitul, ori marele logofăt, sau chiar însuși Domnul ieșea pe esplanada curții princiare și, adresându-se către gloatele, grămădite pe piață, îi întreba: „Vreți lucrul cutare”?

Poporul răspundea din inspirațiune: „da” sau „ba”, fără desbateri, fără șicane, fără amendamente.

Era just.

Gloatele nu raționează; dar ele pricep foarte bine prin un fel de instinct, tot ce e bun și ce e rău...

Așa dară, legislațiunea noastră cea veche era bazată în aceasta pe o profundă cunoștință a naturii umane: majoritatea, adevărat instinctul adevăratului cel înăscut și spontan, aproba sau desaproba minoritatea, adică raționamentul cel supus erorilor sistemului și ale interesului. Inima sancționa mintea” (pag. 66).

În altă parte citim:

„Citadela Brăilei rămase în posesiunea Oțomanilor. Ioan Vodă o lăsa în pace din următoarele cauze: 1. — Petru cel Șchiop nu mai era acolo, fiind fugit peste Dunăre la Constantinopol; 2. — Asediul ar fi dus multă scâdere în cifra armeei moldovene; 3. — Generalii cei mari, începând de la Alexandru și până la Napoleon I, nu-și pierdeau niciodată timpul denaintea cetăților, ci băteau pe adversar în câmp deschis; și apoi fortărețele cele mai tari, rămânând fără aparență de sprijin, se închinau dela sine” (pag. 105—6).

Și acest adevăr:

„Prima și fundamentală trăsătură a oamenilor mari, în ori ce ram, este că lor nu le lipsește niciodată instrumente; prima și fundamentală trăsătură a oamenilor mici, iarăși în ori ce ram, este că ei nu văd instrumentele zăcând la picioarele lor și în zadar își frâng capul căutându-le aiurea” (pag. 114).

Și încă:

„Natura, nu lectura face adevărați generali, cari sunt și ei poeți, adesea poeți sublimi prin varietatea și mărima ideilor, prin frumusețea și armonia formei, prin ușurința concepțiunii, prin efectul finalului, prin darul de a improviza” (pag. 176).

Și încheierea scrierii, cu nimb de apoteoză pentru slăvita domnie a lui Ioan Vodă, dar și cu îndrumări pentru contemporanii lui B. P. Hasdeu:

„Zilele noastre mi se par a fi anume ora, care răspunde la vechea lecțiune a lui Ioan Vodă: sântem slabi și desorganizați, nu avem amici, dușmanii ne împresoară, ne amenință, ne nădușesc din toate părțile. Dar trebuie oare să desperăm...? Lipsească niște vornici Bilăe și Murgu, lipsească negrul stol de lacomi vânzători; și, atunci, sub un alt Ioan Vodă, ne vor ajunge doi ani, numai doi ani, fraților Români! pentru a răsădi în scumpa noastră țărișoară un paradis, păzit la hotarele sale de mii de îngeri cu săbii înflăcărâte.

Pentru cine vrea, în puțin timp și din nimica se fac multe și mari” (pag. 197—8).

Scrierile lui B. P. Hasdeu aflându-se la intersecția istoriei cu realitatea biologică a unei culturi, vor fi întotdeauna actuale. Ioan Vodă cel Cumplit este numai o verigă din lanțul unei uluitoare intuiții.

NICOLAE ROȘU

* * *

MATEI ALEXANDRESCU: OPERA POETICĂ.

Am în față trei volume de versuri ale poetului Matei Alexandrescu, trei volume care reprezintă trei etape în evoluția sa poetică. Și anume:

„Leagăn de Ingeri” (1935), „Jocul cuvintelor” (1939) și „Vămile văzduhului” (1942). Nu am îndemână cartea de debut a provincialului răsărind din urbea Târgoviștei: „In insula unde înfloreau corali”, scrisă în 1931. Precum se vede din însăși datele cronologice, autorul nu îndrăznește să scrie mult, nici repede, convins că publicarea unui volum de versuri este un act de mare răspundere poetică și că — mai cu seamă, oficierea în altarele poeziei nu trebuie făcută nici în grabă nici cu dorința imediată de a te vedea publicat. Față de alți numeroși confrăți ai d-sale care se grăbesc să ne ofere anual sau chiar mai rapid volume, gestul d-lui M. Al. are în sine o delicatețe pe care e bine să o relevăm aci.

Ceeace încerc să fac aci nu este o recenzie specială ci mai degrabă o inventariere totală. Poate că gândul mi-a fost de a putea surprinde și evidenția aceia ce se numește de obicei „evoluția poetică”. Nu știu însă dacă în cazul de față aș putea numai decât vorbi despre o anumită „evoluție”. Fiindcă evoluția poate însemna, în limbajul obișnuit al criticii, progres. Și mi se pare că în materiile de poezie mai de cuviință este evidențierea „realizării” decât progresul. Pentru că fiecare carte este o atitudine nouă, dacă vreți, o problemă nouă, o viziune nouă, o perspectivă nouă, motive lirice noi, extinderea interesului pentru materialul și „subiectul” poetic la forme și preocupări noi.

Ca ideologie și preocupări literare, d. M. A. este un autohtonist, un vizionar crescut în școala și în crezul gândirismului. „Ca formă de exprimare poetică, d-sa încearcă însă realizări sub zodia și în lumina „libertăților pe care le-a afirmat modernismul. Dacă în „Leagăn de Ingeri” preocuparea lirică este aproape exclusiv rezervată temelor creștine și autohtoniste, în „Jocul cuvintelor” ca și în „Vămile văzduhului” poetul se ridică până la răscrucea dintre clasic și modern. Dar toate aceste catalogări și înregistrări școlare sunt bune pentru istoricii literari. Pentru mine însă interesul imediat, dincolo de orice clasificare curentă, stă în legătură cu realizarea în sine a fiecărei etape în parte.

În primul volum poetul are un minunat ciclu de poeme pentru îngeri. Atmosfera de duioșie rafaeliană de extaz pur, naiv, de viziune prin ochiul limpede, neîntinat, de copil, este realizată în cea mai deplină accepție a cuvântului. Iau la întâmplare această imagină desăvârșită ca puritate:

*Dorm ingerii cu aripile închise
— Cărțuții minunate de vise —
Fluturii cerești risipiți de mâini sfinte..*

Toată atmosfera acestei cărți este impregnată de duhul înalt al credinței simple, naive, nealambicată de nici o aduvmecare spre sensuri și înțelesuri. Totuși și aici sunt licăriri noul, acele care aveau să fie reluate sub alte lumini. Simbolul direct, elementar, fără ocolișuri savante și totuși viu și puternic izbucnește mai întâi sporadic. Iată de pildă „Stâncile mele de visuri“.

*Dragi îmi sunt stâncile mele de visuri:
Capre uriașe cățarate peste abisuri,
Și de câte ori
Nu le-am pierdut pe sub nori...*

Sub aceiași hlamidă de simbol transparent și fără efortări de hermetism greoi, trebuie înțeleasă și lungă poemă: Vânătoare, o viziune cosmică în duh creștin și românesc, folkloric dar îmbrăcată în haina rafinată a expresiei poetice noi:

*Lătratul depărtărilor — haite de vedentă —
Mușcă inima căprioarelor sfioase
Oprite pe marginea punților.
Slove proaspete'n zăpezile joase
Au aflat munții — vânători iscusiți după stele...*

Totuși volumul acesta prim nu este închinat tot motivelor acestora folklorice și creștine. Ele vor fi reluate însă, sub înfățișări variate, în celelalte volume, ceea ce ne face să credem că, în general, ele constituiesc leit-motivul poetic de predilecție.

Să trecem însă la „Jocul cuvintelor“. Toată atenția poetului se deapănă aici în subtile interiorizări:

*Jocul cuvintelor: joc de viețuitoare,
Cuibul lor peste tot în suflet, în sânge.
Sunt ca și noi muritoare
Și înțeleptul le adună și plânge.*

Intre acei care îmbătați de modernismul fals, preferă hermetismul fără substanță, sau aceia care, îndătinăți în adorarea formelor clasice, preferă limpezimea simplă a poeziei tradiționale, D-l M. A. se situează personal și poate singular, într'o viziune care încearcă să îmbrățișeze, în haină de libertate modernă, motive tradiționale și autohtone. (Frate plug, Popa Ilie, Maică Bună). Apoi temele se respiră în realizări cu caracter diferit, poate erotic, deși cuvântul acesta îmi displace profund. (Ciclul Daisy, de pildă). Frăgezime și noutate în imagini aduce M. A. în aproape toate poemele acestei cărți. Mă mărginesc să amintesc numai aceasta: Te

caut dincolo de noi și de azi, într'un veac anco-rat peste creste; Să ne bem — însetați leoparzi — Noaptea din albele țeste.

Și iată — ceea ce spuneam — motivele folklorice reluate și aici. Ceea ce a făcut (de sigur pe unii critici să atribute poeziei lui M. A. influențe din T. Arghezi. Mă refer în special la ciclul: Descântece, unde motivul este strict folkloric dar realizarea poetică — prinsă și cesăvârșită, cu o limpezime care atinge marea artă, — este în linia poeziei noi. (Vin' la noapte, Nuntă, Și te du, etc.). Remarc această minunată și nouă imagine: Suflet sterp de buturugă, O'hi lîngușitor de slugă Piei în noapte ca într'o glugă... Poate că influența argheziană va fi mai evidentă aici: Inmod și deznod pân' la nouă, Dau noaptea prin sită de rouă... Dar influență nu înseamnă servilism. Mai de grabă inclin să admit o întâlnire la aceleași izvoare a doi căutători în aceleași ape ale folklorului nostru. În „Pantoful Seniorului“ sau în „Piratul“ poetul încearcă, mai puțin fericit, izvoade și teme noi. Ar fi poate mai nimerit pentru viitoarea sa carieră să le evite.

În „Vămile Văzduhului“ ceea ce interesează nu este numai decât tematica. Și aici, ca temă, poetul recurge la aceleași motive (creștine: Primăvara lui Crist; autohtone ca în admirabile: Hai-ducească; simbolice: Moara lui Don Quihotte; naționale și tradiționaliste: Letopiseț, Cântec pentru descălecat; folklorice: Buba dulce, etc.) Ceea ce interesează este perfecțiunea crescândă a realizării, atmosfera de puritate poetică prin care volumul acesta ultim se deosebește de toate celelalte prin maturitatea lui. Iată de pildă:

*Drumurile nesfârșitului se desfundă
Sub arc de aureolă boreală.
Durerea și tristețea alunecă în undă
Tot mai înăbușită, tot mai pală.*

Nu pot să nu citez în întregime această strofă de perfecție desăvârșită: Sunt atât de mult dăruit mîinii tale albe de crîn în cât, în mîngăierile ce-mi dai, te chem și te-apropii sălbatec. Mămbăt de rotunjime și aromă. În urma ta, în noapte spin, Eu gem singurătăților ostateg.

Sinceritatea emoției imbinată cu perfecțiunea formei, iată ce realizează d-l M. A. în poemele ultimului său volum. Și mă întreb dacă rotunjimea aceasta a unui univers poetic propriu nu este oare tot ceea ce, în ultimă analiză, cerea unui poet, în afară de atmosfera de incantație în care să fim introduși și menținuți prin virtutea subterană a ecoului, a cuvintelor!

Îmi amintesc! La apariția volumelor sale poetul M. A. a avut soarta tuturor. Căutat de

unii, hulit de alții. Inutil să cauți motivele și într-o parte și în alta. Am încercat să mă feresc și de o atitudine și de cealaltă. Ceeace am urmărit a fost ceva precis, aproape pedant de precis: măsura în care poetul își făurește, își realizează, dă viață, menține și rotunjește mângâierile exacte și totuși incerte ale unui univers poetic prin care să se exprime autentic, care să-l exprime veridic și sincer? Cred mereu și voi continua să cred că acestea sunt singurele, esen-

țialele întrebări la care are de răspuns criticul de artă. Dar eu nu sunt unul din aceștia. Eu am formulat întrebările acestea și mi-am răspuns la ele. Pentru mine și pentru alții. Dacă vor vrea să le primească. Și cred că răspunsul, din parte-mi, a fost, în majoritate, afirmativ. Ceeace e mult pentru ce poate să realizeze d-l M. A. în viitor și puțin pentru ceeace a realizat până acum.

PETRU P. IONESCU

C R O N I C A P L A S T I C Ă

ÎNTR-UN SPONTANEAȚIE ȘI IMPROVIZATIE. — „Salonul Oficial“, „Expoziția florilor“ dela „Căminul Artei“ și „Expoziția peisajului“ dela „Prometeu“ au fost un prilej nimerit pentru a putea trage câteva concluzii asupra caracterelor dominante ale picturii românești contemporane. Neavând școli de artă cu tendințe bine stabilite, neavând măestrii care să grupeze în jurul lor tinere talente, apropiate prin comunitate de sensibilitate, nu putem avea priviri de ansamblu asupra realizărilor de artă românești, decât cu ocazia expozițiilor colective. În ele avem cel puțin grupate lucrări diverse dela mai toți artiștii noștri, alese deseori la întâmplare, fără criteriile selective bine stabilite, care să nu ne lase să vedem spectacolul plasticeii românești liber în desfășurarea lui.

Cele trei expoziții, pretext al acestei discuții, au strâns în afară de câteva excepții, pe toți pictorii noștri. Numărul mare al lor nu interesează și nici varietatea prea mare a atitudinilor și predispozițiilor: ceeace trebuie reținut este caracterul oarecum comun al unor aspecte din pictura mai tuturor expozanților.

Pentru oricine care cunoaște nivelul la care a ajuns astăzi pictura cultă, ca preocupare, ca genuri bordate și ca problematică a ei, pictura românească contemporană îi oferă surprize. O privire fugară prin expozițiile colective amintite face să reții caracterul dominant de pictură, colorată, armonioasă, plăcută, vioasă, proaspătă, în general caldă și comunicativă. Lucrările vin desigur dela artiști cu sufletul deschis, gata să comunice repede impresiile, să aibă o elocvență necăutată, spontană: se pare că-i vezi astfel și în viață, gata oricând să schimbe impresiile și mai ales să te faci să crezi în ale lor. O sinceritate de expresie care surprinde, prea îți spune fiecare tot ce are de spus, mereu ai impresia că n'a reținut pentru sine nimic. Peste tot întâlnești tinerețe, mult elan, talent și un dar înăscut pentru a realiza sumar și elocvent o imagine colorată, revers

plastic al unei preocupări, din care unii, și chiar cei mai mulți, și-au făcut o profesiune. Dacă în artă nu cauți decât emoția imediată, sau în plastică, impresia de prim moment, imaginea care ți se fixează pe retină și pe care o ducl cu tine ca pe-o imagine culeasă din vieteza trenului, atunci din expoziții pleci satisfăcut, gata în a crede că acele chipuri care ți s'au oferit atât de darnic ochilor sunt nu au mai formă colorată, dar și substanța de artă. Aplecat însă mai mult asupra acestor impresii, începi dela un moment dat să simți o monotonie care supără. Ți se pare că ai văzut totul, că artiștii au dat tot ceeace au putut da, și că, revenind peste câțva timp, vei întâlni același spectacol, care te-a încântat de prima oară. Și, fiindcă această impresie persistă, desigur că undeva se ascunde o permanență, care trădează conceptele fundamentale formale de artă, dar și pe acelea de natură metafizică în artă.

Fiindcă limitele au fost fixate, este util să se facă o precizare: pentru acela pentru care pictura nu este decât o profesiune prin care realizezi lucruri sensibile în culoare și înfățișare, menite să se adreseze numai ochiului, pentru acela bilanțul expozițiilor arătate poate să fie satisfăcător și mai mult chiar, poate să-i dea înalte satisfacții, fiindcă materialul prezentat, sub raportul punctului său de vedere, este într-adevăr demn de reținut. Pentru acela însă, pentru care o pictură este mai mult decât un obiect sensibil de delectare senzuală, pentru acela care vede în pictură și artă, adică, acel limbaj de simboluri materiale capabil să deschidă porțile către misterele vieții, către cutremurarea existențială și către sensurile metafizice, nu ontologice ale ființei, pentru acela pictura românească contemporană este o problemă, care trăită pe plan tragic, devine chiar o problemă de destin.

În dosul picturilor expuse, dincolo de ele, prin ele și pornind dela ele este greu să afli un alt plan, adică acela al unei perspective de

dincolo de realitatea imediată. Totul este ca un cântec, cald și emotiv, care atinge însă numai periferia sensibilității noastre, adică percepția senzuală a vieții. De câte ori încerci să cauți în ea senzuri care să vină să adauge neliniști sau certitudini de existență, de atâtea ori te oprești în fața unui deșert. Dar atunci, din ce substanță sunt aceste picturi care vorbesc doar ochiului?

Ca și în alte domenii de creație și în pictură avem prospețime, spontaneitate, adaptabilitate, tinerețe, avânt și siguranță. Nu ne speriem de nicio problemă, abilitatea penelului rezolvă cu seninătate discursive gravitațiile de orgă. Și, într'adevăr, spontaneitatea este caracterul dominant al picturilor noastre. Un fel de-a percepe lumea plastică deodată, de a intuit adevărurile formale în mod brutal de repede și de-a împăca pe aceeași pânză toate contradicțiile care pentru un spirit analitic ar fi adevărate drame ale creației. Ușor și frumos, iată viziunea și realizarea: ușor fiindcă plutește și frumos, fiindcă în adâncurile instinctive ale poporului român se ascund adevărate comori de simț pentru frumosul ce se adresează ochiului.

Se pune însă o întrebare, oare spontaneitatea, cunoscându-i caracterul ei pur de revelație a adevărilor, de ce nu poate în pictura românească să releveze și substanțele de mister ale creației de artă și ale existenței? Nu cumva caracterul acela pe care l-am numit spontaneitate nu este chiar acesta, ci altceva, poate o spontaneitate denaturată din prea mult exercițiu și din prea multă abilitate a spontaneității? O atentă cercetare a unui număr destul de mare de picturi, provenind nu dela toți artiștii noștri, ne desvăluie însă o latură

foarte ușor de confundat cu alte caractere. Un fel de manierism al spontaneității apare ca evident. O arhitectură de arabesc voit spontan apare ca un leit-motiv al multor picturi, o potrivire de elemente sumare și inexpressive. În toate se ghicește facilitatea și abilitatea de-a picta. Nimic nu mai are caracterul acela major și revelator al spontaneității, marea și grava sinceritate a viziunii totale și sincere. Analizat sub raportul formal, un astfel de tablou se destramă ca o improvizație abilă, făcută cu elemente de spontaneitate, dar necristalizată pe linia spontaneității. Și, astfel, îndărătul unei așa zise spontaneități, apare rânjetul improvizațiilor.

Și un lucru care ne bucură cu toate constatărilor de până acum, este faptul că aceste caractere de improvizație apar foarte des la artiștii de sub 40 de ani și se cultivă cu frecvență de ultimele apariții din plastica noastră. Cu cât ne depărtăm în timp și ne apropiem de artiștii maturi sau de unii dintre cei ce ne-au părăsit, caracterele de improvizație apar tot mai rar, stând în locul lor frumoasa pagină a autenticei spontaneității românești, efigie de glorie pentru arta noastră.

Și calea de revenire la substanța artei noastre, pentru acești îndrăsneți și grăbiți conquistadori, nu este decât într-o aplecare atentă asupra darurilor proprii. Și în cazul când în ele nu stă fărămă de autentic spontan, care descoperă adevărurile pe cale de intuiție și nu pe aceea de improvizație, atunci calea de urmat este aceea a descoperirii adevărilor plastice analitic, pentru ca la urmă, după posedarea lor, să poată ieși, dacă are de unde și spontaneitatea de creație.

V. BENEȘ

C R O N I C A M Ă R U N T Ă

RĂSPUNS DE PESTE DUNĂRE. — În timp ce Facultatea de Teologie din București primea cu un public foarte distins și entusiast puterica prelegere a profesorului Ștefan Țancov, fostul rector al Universității din Sofia, a sosit de peste Dunăre și revista *Serdica*, un splendid volum de 174 de pagini, închinat culturii românești. Două fapte, care nu sunt coincidențe întâmplătoare, ci răspunsuri la semnele de prietenie din ultimii ani. Profesorul Ștefan Țancov venea să răspundă vizitei pe care am făcut-o la Sofia în anul 1941. El are meritul de a fi inaugurat împreună cu noi apropierea româno-bulgară, aprobată de guvernele țărilor noastre și desfășurată tot mai intens de-atunci încoace. Iar revista *Serdica*, editată de muni-

cipiul Sofia, răspundea în mod amplu și oficial inițiativei noastre particulare de a închina un număr din *Gândirea*, cel din Iunie 1942, culturii bulgare. Trebuie să recunoaștem că prietenii de peste Dunăre ne-au răsplătit sentimentele bune printr-o manifestație culturală impunătoare, de un stil într'adevăr european. Cantitatea materialului, — studii, nuvele, poezii, — tradus din românește și mulțimea reproducerilor artistice și fotografice, la care se adaugă o tehnică tipografică ireproșabilă, fac din acest număr festiv al revistei bulgare un eveniment.

Un om extrem de harnic și de pasionat, poetul de strălucitor talent, N. Crevedia, a pus o trudă considerabilă în pregătirea acestei ma-

nifestații, tot așa cum făcuse, cu un an mai înainte, preparând numărul special din *Gândirea*. Dacă am avea în toate țările prietene trimiși culturali înfierbântați de flacăra lui N. Crevedia, intențiile de cunoaștere reciprocă s'ar realiza mult mai repede și mai intens.

Serdica închinată României a apărut sub patronajul d-lui prim-ministru bulgar, învățatul Bogdan Filov, și se deschide cu interesantul articol *România și Bulgaria*, semnat de d. profesor Boris Ioțov, ministrul Instrucțiunii publice, care ne onorează astfel articolul cu care deschideam numărul din revista noastră, închinată Bulgariei.

D. Boris Ioțov consideră problema apropierei româno-bulgare din punct de vedere istoric, geopolitic și economic, rasial și cultural. Istoria noastră de comună suferință nu ne furnizează niciun motiv de dușmănie. Dimpotrivă. Situația geopolitică a României și a Bulgariei conține un determinism de colaborare strânsă. Necesitățile vieții economice, pentru care Bulgaria ne oferă trecerea directă spre marea Egee, ne constrâng la această colaborare. Spiritualitatea ortodoxă ne înfrățeste în aceeași comunitate creștină. Dacă în articolul meu afirmasem că deosebirea de rasă nu constituie nici o piedică, d. Boris Ioțov mă confirmă în chip admirabil când demonstrează că panslavismul nu e identic cu aspirațiile Bulgariei. El e considerat la Sofia ca o invenție a imperialismului rusesc. A fost o vreme de romantism, când Bulgaria a îmbrățișat acest panslavism fiindcă prin el mădăjduia să ajungă la propria sa independență națională. Astăzi, explică d. Boris Ioțov, „alcătuindu-și statul, poporul bulgar, prin conducătorii săi politici, vede în politica Rusiei, în ce privește Orientul apropiat, un pericol, și acesta e destul de întemeiat pentru existența sa liberă și independentă. Visul testamentar al lui Petru cel Mare către Constantinopol și Strămbori, dacă s'ar realiza, amenință Bulgaria. Prin urmare, poporul bulgar n'a putut să nu simtă că panslavismul, creația naționaliștilor ruși, nu e nimic altceva, în fondul lui, decât panslavism. Toate fluviile slave, spun slavofiliile ruși, trebuie să se verse în marea rusească. În dezvoltarea sa politică, acest popor crede că înrudirea sa slavă și ideea slavă îl pun la carantină politică sub permanentă amenințare în lupta sa pentru realizarea idealului secular, întregire și stăpânire în aceeași casă și sub acelaș sceptru. Dar când nu numai Rusia, ci și alte state slave, vorbind de frăția slavă, înfigeau sabia din ură și din răzbumare în trupul bulgar, acelaș popor, fără să-și renege originea, ajunge la o concluzie realistă: nu sentimentul de rasă, nu ideea slavă, nu sentimentalismul fratern, ci egoismul național. Un popor și o țară

nu se creiază cu văicăreli și lacrimi, ci cu sânge și fier“. În rezumat, pentru d. ministru Boris Ioțov, panslavismul nu e decât o „mască“ a panslavismului. Concluzia sa politică, trasă din aceste considerații extrem de interesante, este că: pentru existența liberă și independentă a Bulgariei și a României, „uraganul dela Nord“ e un vechiu pericol deopotrivă de mare.

Îi suntem foarte recunoscători d-lui ministru Boris Ioțov pentru acest răspuns de o logică de fier și de un realism politic admirabil, pe care îl așteptam. Dincolo de orice afinitate de rasă și de orice sentimentalism istoricist, Rusia e o primejdie comună! La Sofia sunt oameni cari gândesc exact cum gândim noi. Năvala Rusiei spre Mediterana ar însemna desființarea tuturor statelor balcanice, fără ca Moscova să mai țină seamă că aceste state sunt slave sau nu, tot așa cum în tendința de expansiune spre Vest n'a ținut seamă niciodată că Polonia era un stat slav. În fața năvalei slavismului nordic, existența liberă a României este implicit o garanție a Bulgariei independente. Astfel independența celor două state, legate prin apele Dunării, se condiționează reciproc, în fața pericolului comun. Dintre toate motivele, care pledează pentru o strânsă apropiere româno-bulgară, — și nu există niciunul contrar, — acesta nu se pare cel mai imperios și mai determinant. Sofia a ieșit de mult din aburul romantismului panslavist și căile se văd acum netede și clare înainte, spre viitor. Când lucrul acesta va deveni, peste Dunăre, din convingere politică a conducătorilor un sentiment al maselor populare, atunci realmente deosebirea de rasă nu va mai constitui nicio stavilă pentru prietenia româno-bulgară.

Repetăm că, din toate punctele de vedere din care am considera interesele vitale ale celor două țări, motivele afirmative reduc la neant motivele negative ale prieteniei ce ne preocupă. Tocmai de aceea, va trebui o propagandă intensă pe amândouă țărmurile Dunării pentru a reinvia vechile sentimente de afecțiune dintre Români și Bulgari. O politică realistă, adică una care cântărește just marile interese ale existenței naționale în raport cu interesele vecinului, nu trebuie să rămână numai în sfera boreală a judecății, ci să-și soarbă substanța de viață din aceste sentimente, pe care vechiul nostru trecut le-a sedimentat în memoria afectivă a celor două popoare. Să nu uităm că între România și Bulgaria însăși gheața Dunării ducează o punte de trecere.

În luna Mai 1941, când am avut curajul să inaugurăm această acțiune de apropiere, ca o consecință a înțelegerii dela Craiova, evenimentul a stârnit oarecare nedumerire prin nouitatea lui. N'au lipsit atunci nici anumite ironii secă-

turiste, peste care a trebuit să trecem cu convingerea solidă a certitudinii succesului, ce avea să vină. Astăzi, după doi ani, drumul s'a luminat și s'a lărgit, bătăturit de numeroasele vizite dintr'o parte și din cealaltă, mai ales de caracter cultural și economic. Ca simpli cetățeni, am continuat în această vreme să susținem politica Mareșalului cu sentimentul că susținem însăși interesele armonizate ale celor două țări și avem satisfacția să vedem că strădania noastră dă rezultate cum sunt cele semnalate în rândurile de mai sus.

* * *

ARHITECTURA SACRĂ a bisericilor noastre constituie obiectul unui stadiu luxos și temeinic, pe care l-a tipărit d. arhitect P. Antonescu sub titlul de *Biserici nouă*, cu sprijinul Academiei Române și al Subsecretariatului Culturii și Artelor. D. Petre Antonescu, în afară de marile sale realizări arhitectonice, care îi fac renumele și i-au atras distincția de membru de onoare al Academiei, e un om preocupat intens de variatele probleme ale construcției și ale stilului. Sunt două ramuri ce-l pasionează în deosebi: arhitectura rurală, pe baze tradiționale, pe care caută s'o stimuleze prin premiile ce le-a instituit și pentru care, de altfel se dedică, paralel, cu aceeași pasiune d. C. Iotzu, decanul Facultății de Arhitectură, trimițându-și studenții să studieze la sat și să ridice planuri, — și arhitectura sacră.

În studiile sale pentru această din urmă ramură a meșteșugului constructiv, d. Petre Antonescu pornește dela două constatări, de care arhitectul e obligat să țină seamă. Una e cutremurul din anul 1940, Noembrie 10, care a distrus sau a deteriorat atâtea lăcașuri sfinte, și a doua e afluența crescândă a credincioșilor, care impune biserică mai spațioase decât cele vechi. Amândouă pun probleme noi atât în ce privește adaptarea tehnicii moderne cât și stilul. Rezistența și durabilitatea unei biserici se pot obține prin adaptarea betonului armat la construcțiile sacre, metodă care a început să se practice și care, după autorul nostru, a dat rezultate remarcabile în ridicarea falniciei catedrale din Cluj și a frumoasei biserici Sf. Elefterie din București, aceasta din urmă opera arhitectului C. Iotzu. O chestiune interesantă în cuprinsul acestei preocupări e transpunerea bisericilor de lemn ardelenesti în beton armat, chestiune, pe care d. Petre Antonescu o discută

pe larg și o exemplifică cu planșe-proiecte. D-sa susține că forma ascuțită, determinată de materialul lemnos, a acestor biserici se poate obține în beton, firește mai stilizată, și amintește metoda antică după care forma inițială a templelor de lemn a trecut întreagă în construcțiile de marmură ulterioare.

Noi credem că, înainte de preocuparea transpunerii, forma însăși a bisericilor ardelenesti ascuțite e discutabilă. Incontestabil, această formă nu face parte din stilul nostru bizantin. Și tot așa de incontestabil, ea n'a fost determinată exclusiv de materialul lemnos. În Vechiul Regat, construcțiile de lemn nu au această înfățișare, oarecum ciudată pentru sensibilitatea noastră răsăriteană. E vorba mai de grabă, la aceste modeste biserici de munte din Ardeal, de o influență a motivelor gotice, romano-catolice. Și mai e ceva de care trebuie să ținem seamă și anume: psihologia Românilor ortodocși din Transilvania, cari vor să aibă biserici tot așa de înalte ca ale celorlalte confesiuni. De aci, turla subțiată în săgeată, ce urcă în văzduh, disproporționată față de corpul clădirii. D. Petre Antonescu, mult mai competent ca noi, are de sigur dreptate să susțină că din motivele acestor biserici se poate alege un stil în beton armat, dar problema e dacă acest stil mai corespunde cu modul nostru bizantin. Un arhitect nu poate uita că arhitectura sacră e în mare măsură simbolul concret al dogmei religioase și că dogmei ortodoxe îi corespunde stilul bizantin. În Ardeal avem nenumărate cazuri de readaptare a arhitecturii la dogmă atât în falnicile catedrale ce s'au clădit după unire, cât și în frumoasele biserici de sat ridicate bunăoară pretutindeni în ținutul Bihorului, reînflorit de stilul bizantin.

E și o chestiune de mândrie națională, dacă voiți, să renunțăm la influențele determinate de împrejurări vitrege și, în locul lor să reîntronăm modul nostru arhitectonic, mai ales că granița de Vest a românismului coincide cu granița lumii ortodoxe. Până acolo e bine să răzbată din nou simbolurile constructive ale dogmei noastre.

Lucrarea d-lui Petre Antonescu, în afară de această problemă, cuprinde însă o serie de considerații extrem de interesante pe tema arhitecturii sacre și tocmai pentru că în acest domeniu avem o literatură atât de rară, trebuie s'o prețuim cum se cuvine.

NICHIFOR CRAINIC